

T.C.
ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ULUSLARARASI BELGELER VE TÜRK HUKUKUNDA EĞİTİM HAKKI

SAVAŞ KOÇYİĞİT

AĞUSTOS - 2014

Tez Başlığı : Uluslararası Belgeler ve Türk Hukukunda Eğitim Hakkı

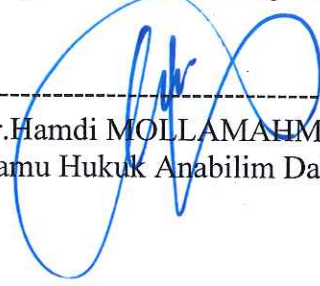
Tezi Hazırlayan : Savaş Koçyiğit

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı:

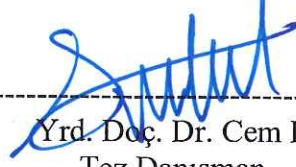
Prof. Dr. Mehmet YAZICI
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezin yüksek lisans derecesi elde etmek için gerekli koşulları sağladığımı onaylarım.

Prof. Dr. Hamdi MOLLAMAHMUTOĞLU
Kamu Hukuk Anabilim Dalı Başkanı

Bu tez, tarafımdan incelenmiş olup Yüksek Lisans Tezi olarak uygun bulunmuştur.

Yrd. Doç. Dr. Cem Duran UZUN
Tez Danışman

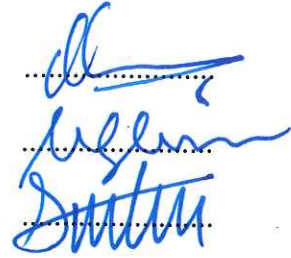
Tez sınav Tarihi : 11/09/2014

Tez Jüri Üyeleri :

Prof. Dr. Mehmet TURHAN (Çankaya Üniv.)

Yrd. Doç. Dr. Nur ULUŞAHİN (Başkent Üniv.)

Yrd. Doç. Dr. Cem Duran UZUN (Çankaya Üniv.)

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün belgelerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, tez çalışmamda bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları bilimsel etik kurallar gözeterek ifade ettiğimi ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Adı, Soyadı: Savaş KOÇYİĞİT

İmza:

Tarih: 11/09/2014

ÖZET

ULUSLARARASI BELGELER VE TÜRK HUKUKUNDA EĞİTİM HAKKI

KOÇYİĞİT, Savaş

Yüksek Lisans Tezi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku

Tez Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr. Cem Duran Uzun

Ağustos 2014, 128 sayfa

Bu çalışmada eğitim hakkı, Türk Hukuku ve Uluslararası düzenlemeler çerçevesinde incelenmiştir. Eğitim ve eğitim hakkı kavramlarının ne anlama geldiği ifade edilmiş, daha sonra uluslararası düzenlemelerde ve özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 1. Protokol'ün 2. Maddesi kapsamına eğitim hakkının ne şekilde düzenlendiği ve sınırları incelenmiştir. Sonrasında, Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları'nda eğitim hakkının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişiklikler anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışma içerisinde sonuç olarak ise, Türkiye'deki eğitim hakkına ilişkin belirlenen sorunlar, uluslararası düzenlemeler çerçevesinde değerlendirilmiş ve bu sorunlara ilişkin çeşitli çözüm önerileri maddeler halinde sıralanmıştır. Tüm bu incelemeler çerçevesinde, eğitime hakkına ilişkin olarak başta Anayasamız olmak üzere ciddi yasa değişikliklerin yapılması ve eğitim hakkı düzenlenirken, ideolojik yaklaşımlardan uzak durulması gerektiği anlaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Eğitim, Eğitim Hakkı, Anayasa, Uluslararası Düzenlemeler, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

ABSTRACT

INTERNATIONAL DOCUMENTATION AND RIGHT TO EDUCATION IN TURKISH LAW

KOÇYİĞİT, Savaş

Master Thesis

Graduate School of Social Sciences

Public Law

Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Cem Duran Uzun

August 2014, 128 pages

In this study, the right to education, in the framework of the Turkish Law and International regulations have been investigated.. The right to education and training concepts expressed what it meant subsequently, in international regulations and in particular the European Convention on Human Rights and in the scope of the European Convention on Human Rights First Protocol Additional to the second item the right to education is organized in what way and its limits were examined is then, Right to education in the Constitution of the Republic of Turkey through historical process that has tried to explain the changes. In the study, as a result, the problems identified on the right to education in Turkey, expressed in accordance with international regulations and the various solutions to these problems have itemized. All of these views in the context of, related on the right to education, Our constitutional law, including particularly serious amendments and, It is understood that the ideological approach should be avoided while the right to education is being edited.

Key words: Education, Educational Rights, Constitution, International Regulations European Convention on Human Rights

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ULUSLARARASI BELGELER VE TÜRK HUKUKUNDA EĞİTİM HAKKI iv	
ABSTRACT	v
INTERNATIONAL DOCUMENTATION AND RIGHT TO EDUCATION IN TURKISH LAW	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	6
ULUSLARARASI BELGELERDE VE BATI DEMOKRASİLERİNDE EĞİTİM HAKKI VE SINIRLARI	6
1.GENEL OLARAK EĞİTİM KAVRAMI VE EĞİTİM HAKKI	6
1.1. EĞİTİM KAVRAMI.....	6
1.2. EĞİTİM HAKKI	14
2. ULUSLARARASI BELGELERDE EĞİTİM HAKKI	17
2.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi	19
2.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Eğitim Hakkı.....	22
2.3. AIHM Kararları Işığında Eğitim Hakkının Unsurları	25
2.3.1. Fırsat Eşitliği.....	25
2.3.2. Bireyin ve Anne Babanın Dini İnançlarına Saygı	26
2.3.3. Eğitimde Çoğulculuk ve Özel Öğretim Kurumları.....	32
2.3.4. Öğrencinin Kendini İfade Özgürlüğü	35
2.4. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Eğitim Hakkının Sınırları	38
2.4.1. Kanunla Sınırlama Zorunluluğu	39
2.4.2. Sınırlamanın Demokratik Toplum Gereklere Uygun Olması.....	41
2.4.3. Sınırlamada Meşru Bir Amacın Bulunması.....	42
2.3. Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi	44
2.4. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme	48

2.5. Diğer Uluslararası Sözleşmelerde Eğitim Hakkına İlişkin Düzenlemeler	51
3. BATI DEMOKRASİLERİNDE EĞİTİM HAKKINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER.....	55
II. BÖLÜM	61
TÜRK HUKUKUNDA EĞİTİM HAKKI	61
1. OSMANLI-TÜRK TARİHİNDE EĞİTİM MODERNLEŞMESİ VE ANAYASAL DÜZENLEMELERDEKİ YERİ	61
1.1. 1921 Anayasasında (Teşkilat-ı Esasiye) Eğitim Hakkı.....	65
1.2. 1924 Anayasasında Eğitim Hakkı	66
1.3. 1961 Anayasasında Eğitim Hakkı	68
2. 1982 ANAYASASI'NDA EĞİTİM HAKKI	73
2.1. Eğitim Hakkında Mutlaklık ve Kanunilik	77
2.2. Atatürk İlkeleri ve İnkıpları ile Çağdaş Bilim Esaslarına Göre Eğitim Hakkı	80
2.3. Eğitim Hakkında Anayasaya Sadakat	83
2.4. Eğitim Hakkında Vatandaşlar Arasında Eşitlik ve Parasız Eğitim İlkesi	84
2.5. Özel Okullarda Eğitim Hakkı.....	86
2.6. İmkan ve Fırsat Eşitliği Açısından Devletin Eğitim Hakkı Kapsamında Yükümlülükleri	88
2.7. Sadece Öğretim, Araştırma ve İnceleme Faaliyetleri Kapsamında Eğitim Hakkının Kullanılması	90
2.8. Eğitimde Tek Dil	91
2.9. Anayasalarda Din Eğitimi	99
3. 1982 ANAYASASI'NDA EĞİTİM HAKKINA İLİŞKİN SINIRLAMALAR	107
4. ANAYASA ÖNERİLERİNDE EĞİTİM HAKKI.....	109
SONUÇ.....	115
KAYNAKÇA	125
KİTAPLAR VE MAKALELER.....	125
İNTERNET KAYNAKLARI	131
1.1. ÖZGEÇMİŞ.....	137

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
A.e.	: Aynı Eser
a.g.e.	: adı geçen eser
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
BM	: Birleşmiş Milletler
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
E.	: Esas
F.	: Fıkra
K.	: Karar
METK	: Milli Eğitim Temel Kanunu
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
m.	: Madde
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
vd..	: ve devamı
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu

GİRİŞ

Eğitim, hem doğumdan ölüme kadar yaşamın her alanını ve anını kapsayan bir süreç olarak, hem de toplumu oluşturan kişiler arasında kültürel yönden ortaklıklar sağlayan toplumsal bir kurum olarak ele alınabilecektir. Toplum içinde kişiler, evde, dışarıda ve iş yerlerinde vb. karşılıklı gelişen bir öğrenme süreci içinde bulunurlar ve bu süreç içinde, her kişi bir diğeri için, bir öğrenme kaynağı ve rol modelidir.¹ İnsanların hayatlarını, eğitim vasıtasıyla geliştirdiği herkes tarafından kabul edilen uluslararası bir gerçekliktir. “İnsanın eğitim yoluyla kişisel, çevresel ve sosyal açılardan başarıya ulaşmasında; barış, özgürlük, sosyal adalet ve evrensel bütünlük ideallerine erişmesinde temel araçtır. Ayrıca eğitim; toplumsal ve ekonomik kalkınmanın da itici bir gücü olarak tüm sektörleri etkilemektedir. Eğitim, insanın bireysel hedeflerine, yaşamsal sorumluluğuna, tüm yetenek ve yaratıcılık potansiyellerinin oluşmasına olanak sağlamaktadır. Bu nedenle eğitimde bireysel, ulusal ve küresel boyutlarda sürekli bir gelişim ve değişim sağlamak gereklidir”.² Bilginin güç olarak görülmekte ve bireysel, toplumsal ve evrensel gelişmeyi eğitim sağlamaktadır. Bu sebeple de; “bilgi toplumu” olma çabasındaki ülkelerin amacı; eğitimi tüm yönleriyle ele alıp değerlendirmek ve gelişim yönünde bireysel, ulusal ve evrensel boyutlarıyla eğitimin geliştirilmesi olmalıdır. Bu değişim çalışmaları uluslararası toplumun önemseydiği bir alandır. Ekonomide meydana gelen globalleşme ve uluslararası rekabette, her açıdan eğitimi sürekli bir bilim alanı olarak gören ve bilgiyi elde eden ülkeler avantajlı hale gelmiştir.

Eğitim hakkı; temel hak ve özgürlüklerin sınıflandırılmasında koruyucu-isteme katılma hakları şeklinde yapılan tasnif doğrultusunda değerlendirme yapıldığında; kişinin toplumdan ve devletten isteyebileceği haklar olarak tanımlanan isteme hakları sınıfına dâhildir. Diğer bir sınıflandırma şekli olan birinci kuşak

¹ Mehmet Şisman, *Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi*, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2010, s.5

² Cevat Alkan, *Türk Milli Eğitim Sisteminin 2000’li yıllarda Yeniden Yapılanmasının Temel Esasları Eğitimde Yansımalar VI*, Ankara, H.H. Tekişik Eğitim Araştırma Geliştirme Merkezi Yayınları, 2001, s.10

(medeni ve siyasal haklar)–ikinci kuşak (ekonomik, sosyal ve kültürel haklar)–üçüncü kuşak (dayanışma ya da grup hakları) tasnifi çerçevesinde ise eğitim hakkı ikinci kuşak bir hak olmakla birlikte belki de üç kuşağın çeşitli yönlerini kapsayan tek haktır.³ ,

Sanayi devrimi sonunda ortaya çıkan eğitim hakkı, bugün artık tüm ülkelerde Anayasal bir hak olarak düzenlenmektedir. Eğitim hakkı bir batılılaşma veya en geniş anlamıyla medeniyet sorunu olmaktan çok, uluslararası standartlara uyumluluk ve bir insan hak ve özgürlüğü sorunu olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. Eğitim hakkı için şu anki konuma gelinmesi uzun süre almış olmasına rağmen, ülkelerdeki tartışmalar bu hakkın kişilere sağlanmasının evrensel ilkelere uygun olup olmadığı konularında halen devam etmektedir. Bu tartışmalar ülkemiz açısından da devam etmekte ve her dönem yeni bir konu ile gündeme gelebilmektedir. Eğitim hakkının işte bu önemi itibariyle çalışmamızda hem uluslararası düzenlemelere hem de ülkemizdeki düzenlemelere yer verilerek gündemdeki tartışmalar değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın konusu, *Uluslararası Belgeler ve Türk Hukuku'nda Eğitim Hakkı*'dir. Bu çalışma esas olarak iki bölümde yapılmıştır. Eğitim ve eğitim hakkı kavramlarının çalışmamızda tanımlanması gerektiğinden, ilk bölümde bu kavramlara da kısaca yer verilmiştir.

Konumuzun önemi gereğince çeşitli kitap ve makalelerden yararlanılmış, ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin eğitim hakkına ilişkin çeşitli kararlarıyla özellikle ülkemizdeki eğitim hakkına yönelik kararlarına yer verilerek, eğitim hakkına yönelik sorunlar üzerinde karşılaştırma yapılmaya çalışılmıştır.

Eğitim hakkının, evrensel niteliği ve anlamı gereğince çalışmamızın ilk bölümü, *Uluslararası Belgeler ve Batı Demokrasilerinde* eğitim hakkına ayrılmıştır. Bu bölümde, öncelikle uluslararası hukuk açısından eğitim hakkına değinilmeye çalışılmış daha sonra eğitim hakkına ilişkin ilk düzenleme olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne yer verilmiştir. Beyanname diğer tüm belgelere yol göstermesi sebebiyle ayrıca bir öneme sahiptir.

³ Süleyman S. Terzioğlu, *Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı*, Ankara, Alp Yayınevi, 2007, s.59

Beyannamenin 26. maddesinde eğitim hakkı;

“1. Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yüksek öğretim, yeteneklerine göre herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.

2. Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel topluluklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirilmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.

3. Çocuklara verilecek eğitimin türünü seçmek, öncelikle ana ve babanın hakkıdır.”

şeklinde düzenlenmiştir ve böyle eğitim hakkı açısından temel ilkeler olarak değerlendirilebileceğimiz, eğitimde fırsat eşitliği, ücretsiz eğitim ve zorunlu eğitim ilkelerine vurgu yapılmıştır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde belirtilen eğitim hakkını geliştiren sözleşme ise; BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi’dir ve bu Sözleşme kapsamında getirilen ilkelere de ayrıca değinilmiş, eğitimde; onur duygusu, herkesin özgür bir toplumda etkin olarak eğitime katılması ve tüm etnik gruplar anlayışı anlamına geldiği ifade edilmiştir. Çalışmamızda, ifade edilen sözleşmeler dışında, eğitim hakkının düzenlendiği diğer uluslararası belgeler de kısaca değinilmiş ve bir kısım Avrupa Ülkeleri ile ABD’deki, eğitim hakkına ilişkin düzenlemelere de yer verilmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde, uluslararası belgeler arasında eğitim hakkı açısından önemli bir yer tutan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşmeye Ek 1 No’lu Protokole daha fazla yer verilmiş ve ülkemizdeki sorunlara ilişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları bu kısımda incelenmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile eğitim hakkı düzenlenmemiş daha sonra Ek 1 No’lu Protokol ile bu hak ve içeriği tanımlanmıştır. Protokolde diğer sözleşmelere nispeten eğitim hakkı hususunda negatif bir ifade tarzının kullanıldığı, yani bireye bir hakkın, öğrenim hakkının, tanınıp sağlanması yerine, söz konusu hakkın devletçe reddedilip engellenemeyeceği düzenlenmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile düzenlenmemiş olsa bile, sözleşme ve ek protokolleri bir bütün teşkil etmekte,

eğitim hakkı hususunda meydana gelebilecek hak ihlalleri sözleşmenin diğer maddeleriyle beraber alınmış bu şekilde ifade edilmiştir.

Eğitim hakkını düzenleye AİHS'nin Ek 1 No'lu Protokolde bu hakka ilişkin ne şekilde sınırlama yapılacağı belirtilmemiş ise de eğitim hakkı üzerine ülkelerin tasarruf yetkilerinin olması sebebiyle, bu hakka ilişkin AİHM'nin sınırlama ölçütlerine çalışmamızın ikinci bölümünde son başlık olarak değinmek gerekmiştir.

Uluslararası düzenlemeler açısından, eğitim hakkına ilişkin düzenlemelere yer verildikten sonra, çalışmamızın ikinci bölümünde, *Türk Hukuku'nda Eğitim Hakkı* ele alınmıştır. Eğitim hakkı daha çok Anayasalarımız düzeyinde ele alındığından, bu bölümün giriş kısmında ilk Cumhuriyet Anayasası'na kadar Türk Hukuku'nda eğitim hakkı yönündeki düzenlemelere kısaca değinilmiştir.

1921 Anayasası döneminde her ne kadar eğitim hakkına ilişkin düzenlemeler yapılmamış ise de bu dönemde, Ankara'da düzenlenen ilk Maarif Kongresinde açılış konuşmasını yapan Mustafa Kemal Paşa'nın eğitim meselesini "*Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyatında en mühim bir amil olduğu kannatındeyim*" şeklindeki sözünün daha sonraki 1924 Anayasası düzenlemelerine ışık tuttuğu anlaşılmaktadır. Sonraki Anayasalarımızda daha ayrıntılı hükümler olmasına rağmen, en etkili ve köklü değişiklikler konuyu kısaca düzenleyen 1924 Anayasası döneminde gerçekleşmiştir. Osmanlı dönemi ile yeni dönem arasındaki fark, daha çok 1924 Anayasası söz konusu olduğunda görülebilecektir.

1961 Anayasasından itibaren, eğitim hakkı açısından bugünkü anlam ve düşünce biçimine aşağı yukarı varılmış ise de, 1924 Anayasası döneminde gerçek bir dönüşüme sahne olan eğitim alanı diğer Anayasalar tarafından daha çok bu alanı muhafazaya yönelik, tekrarlayıcı ve dağıtıcı düzenlemeler içermiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde daha çok günümüz düzenlemesi olan 1982 Anayasası'nın 42. maddesi ve fıkralarına ayrıca yer verilmiş ve yine eğitim hakkına ilişkin bağlantısı sebebiyle Anayasamızda düzenlenmiş olan din eğitimine ilişkin düzenlemelere de önemi itibariyle ayrı bir başlıkta değinilmiştir. Tüm bu açıklamalardan sonra ise eğitim hakkına ilişkin çeşitli yazarların ve sivil toplum

kuruluşlarının önerilerindeki benzer noktalara kısaca değinilmiştir. Bu bölümde son olarak ise eğitim hakkına ilişkin anayasal sınırlara yer verilmiştir.

Eğitim hakkının herkese eşit şekilde sağlanması gerekmektedir. Ülkemiz açısından her dönemde bu hakka ilişkin çeşitli sorunlar çıkmaktadır ve bunun en önemli nedeni herkesin kendi ideolojileri ve dünya görüşleri çerçevesinde eğitim hakkını kullanmaya ya da sınırlandırmaya çalışmasıdır. Bu hak açısından en önemli düzenleme dayanağı, her zaman kişilerin çeşitli dini, siyasi ya da farklı özelliklerini değiştirmek değil bu özellikleri eğitim hakkı içerisinde en iyi şekilde yoğurabilmek olmalıdır ve ancak bu şekilde eğitim herkes için eğitim olacaktır.

I. BÖLÜM

ULUSLARARASI BELGELERDE VE BATI DEMOKRASİLERİNDE EĞİTİM HAKKI VE SINIRLARI

1.GENEL OLARAK EĞİTİM KAVRAMI VE EĞİTİM HAKKI

1.1. EĞİTİM KAVRAMI

İnsanın eğitime ihtiyacı olmasından ve eğitilebilen bir varlık olması sebebiyle, eğitim insanlık tarihi kadar eski bir faaliyet alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanın yaşaması eğitim ile olmaktadır. Eğitimin zaman içerisinde nasıl bir ilerleme izlediği yönünde yapılan araştırmalar 19 ve 20. yüzyılda artmıştır. *“Eğitim tarihi bir toplumun, bir ülkenin, bir kişi veya kurumun geçmişte kalmış ama gelecek kuşaklar için değerli olabilecek fikir, organizasyon ve uygulamalarıdır. Tarih, insanlığın ve insan topluluklarının ortak bilincidir”*⁴. Nasıl ki bir kişi geçmişini hatırlamadığına şimdiki zamanı akıllıca değerlendiremiyor ve geleceği sağlıklı bir şekilde planlayamıyorsa; tarih anlayışı olmayan bir insanlık ve insan topluluğu da aynı durumda bulunmaktadır. Bu sebeple her toplumun kendi eğitim alanını geçmişini ve tecrübelerini tam anlamıyla öğrenmesiyle ve bunlardan yararlanarak günümüzü daha sağlıklı değerlendirebilecek ve geleceğe yönelik sağlam planlar yapılması mümkün olabilecektir.⁵

Kültür birikimlerinin kuşaktan kuşağa aktarılması için en önemli faktörlerden birini eğitim oluşturmaktadır. Bu sebeple, daha ilk çağlardan itibaren eğitim üzerine birçok farklı düşünce ortaya çıkmıştır. Bunlardan bir kısmı eğitimde

⁴ Mustafa Ergün, *Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları*, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2011, s.16-17

⁵ A.e., s. 17

özgür bir düşüncenin yaygınlaşmasını savunurken bir kısmının ise oldukça despot bir yaklaşımı benimsediği görülmektedir.⁶

Eğitim, insanlık tarihi ile başlayan ve insanın en temel uğraş alanlarından biri olmasına rağmen, bir bilim olarak ele alınması oldukça yeni sayılır. Toplumsal karmaşıklık arttıkça, sonraki kuşaklara aktarılacak bilginin de artmasıyla, eğitim kurumsallaşmaya başlamış; okullarda ve uzman kişiler aracılığıyla yürütülür hale gelmiştir. Günümüzdeki eğitim anlayışı Amerikan filozof, psikolog ve eğitim reformcusu John Dewey' nin (1859 - 1952) fikirlerinden ilham almıştır.⁷

İnsanoğlu, kimi bilgilerini, genç kuşaklara aktarılması ihtiyacı hissettiği zaman eğitim başlamıştır. Önceleri karnını doyurmak için avlanmak ve barınmak gibi yaşamı sürdürme işlevlerinin bir parçası olarak , (hayvanlarda görüldüğü gibi) kendiliğinden oluşan öğretim-öğrenim biçimi; öğretimin bilerek ve belirli amaçlarla yapılmaya başlanmasıyla eğitime dönüşmüştür.⁸

Dünyada bulunan nimetlerin aktif şekilde insanlara sağlanması açısından eğitim, toplum içinde kişilerin kendilerine eylemli ve etkin bir yer sağlanması için gereklidir. Eğitimle ilgili temel belgeler insan hakları ile ilgilenenlerin en önemli kaynaklarını oluşturmaktadır.⁹

Eğitim; bireyin doğumundan ölümüne süregelen ve sosyal, kültürel, politik, bireysel boyutları aynı anda içinde bulunduran bir olgudur; dolayısıyla tanımlanması zor olan bir kavramdır.

Eski Türkçede eğitim kavramının karşılığında *terbiye* kelimesi kullanılmıştır. Arapçadan Türkçeye geçen bu kelime; “a) *Artmak, çoğalmak, b) Olmak, meydana gelmek, çocuğu yetiştirmek, geliştirmek, büyütüp beslemek, c) Islah etmek, düzeltmek, idare etmek, işini gözetmek, şekil vermek*”¹⁰ anlamlarına sahiptir. Yazılı kaynaklarda eğitim kavramı hakkında farklı tanımlamalara yer verilmiştir.

⁶ Hakan Ataman, *Eğitim Hakkı ve İnsan Hakları Eğitimi*, 1. bs., İzmir, İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayını, 2008, s.3

⁷ Yüksel Çallı, *Türk Anayasa Hukuku'nda Eğitim Hakkı*, Ankara, Yüksek Lisans Tezi, 2009, s.6

⁸ Davut Okçu, “Eğitim Hakkı ve Tarihsel Gelişimi”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt IV, Sayı I, s. 15

⁹ Ergün, a.g.e., s.17

¹⁰ M. Faruk Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetler*, İstanbul, MÜİFAV Yayınları, 1984, s. 1.

Bunlar arasında *terbiye* kavramını karşılayan eğitim; Batı dillerinde *educare* beslemek, *educario* geliştirici ortam hazırlamak, *educere* yükseltmek yukarı kaldırmak anlamına gelmektedir.¹¹

Türkçede eğitim kavramı 1940 yılından itibaren *maarif, tedarisat, talim ve terbiye* gibi sözcüklere karşılık gelecek şekilde kullanılmıştır.¹² “*Terbiyeden bakma, besleme, büyütmeye, ilim, edep öğretme, talim, alıştırmaya, yetiştirme, edep öğrenmesine vesile olacak tarzda hafif surette ceza verme gibi anlamlar; maarif ve tedarisattan öğretim ve bilgilendirme; talimden ise öğrenilenlerin hayata geçirilmesi anlamları*” çıkarılmaktadır.¹³ Ancak belli disiplinler içinde kullanılan eğitim kavramı, kullanıldığı alanlara göre farklı anlamlar içerebilmektedir. Dolayısıyla bu tarzda kullanılan eğitim kavramı göreceli olmakla beraber anlamları da sınırlı ve belirlidir.¹⁴

Eğitim kelimesinin sözlük karşılığı “*Belli bir amaç için gereken bilgileri verme işi, talim, tedaris, tedarisat*” olarak belirtilmiştir. Diğer bir sözlüksel eğitim tanımı ise; “*yeni kuşakların toplum yaşayışında yerlerini almak için hazırlanırken, gereken bilgi, beceri ve anlayışlar elde etmelerine ve kişiliklerini geliştirmelerine yardım etmek etkinliği*” şeklindedir.¹⁵

Türkçede eğitim kelimesi, eğ, eğmek, fiil kökünden türetilmiştir. “*Bükmek, uygulamak, öğretmek, yetiştirmek, geliştirmek, alıştırmak, egemenlik altına almak, yenilgiye uğratmak, ezmek, kırmak, yönlendirmek*” anlamlarına gelmektedir.¹⁶ Eğitim kavramının kökü olan “*eğ/eğmek fiilinden bir şeyin, bir nesnenin ya da bir insanın eğilmesi, bükülmesi, kontrol altına alınması ya da istenilen şekle sokulması*” gibi anlamlarını çıkarmak mümkündür.¹⁷

Eğitimi boyun eğdirme, belli bir şekil verme, denetim altına alma olarak gören yaklaşıma göre; insan, özünde yardıma muhtaç, eksik, kendi başına kararlar

¹¹ “Eğitim Kavramı Üzerine-1”, (Çevrimiçi), <http://tebesirtozu.blogcu.com/2007564/>, 20/08/2014

¹² İbrahim Ethem Başaran, *Eğitime Giriş*, Ankara, Sevinç Matbaası, 1992, s. 14

¹³ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 723, 1041,1055, 1066.

¹⁴ Mehmet Yılmaz, “Türk Atasözlerinde Eğitim Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1-2, 2000, s. 139.

¹⁵ A. Ferhan Oğuzkan, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1974, s. 61

¹⁶ İsmet Zeki Eyüpoğlu, *Türkçe Kökler Sözlüğü*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1989, s. 76.

¹⁷ Ahmet Yayla, “Eğitim Kavramının Etik Açısından Analizi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Elektronik Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/cilt_II/A_yayla.doc, 21 Ağustos 2014

alıp eyleme geçiremeyen, her zaman kötü eylemlere meyilli olan bir varlıktır. Dolayısıyla gözetim altında tutulması, sisteme, düzene uyumlu hale getirilmesi gerekir. Bunun için de insanın eğilip/eğitilip belli bir düzene sokulması, yani bireyin egemen iktidara, otoriteye saygı ve itaatinin sağlanması öngörülmektedir. Bu bağlamda iktidarların, eğitime gerekçesiyle, insanları egemenlikleri altına alma çabasının eğitim olarak tanımlanması söz konusudur. Böyle bir eğitim anlayışı, etik açıdan tartışmalı ve kabul edilmesi zor bir anlayış olarak değerlendirilmektedir.¹⁸

Eğitim kavramı ekmek, tohum ekmek anlamları da taşımaktadır. Bu anlamda eğitim; çocuğun zihnine, belleğine yeşerip gelişmek üzere bilgi ekmektir.¹⁹ Eğitimin amacının bilgi aktarımı olduğunu savunan gelenekselciler ile çocuğun kutsallığı üzerinde duran araştırmacılar eğitim konusunda iki karşıt görüş ortaya koymaktadır.²⁰

Eğitim kavramını felsefi açıdan da değerlendirmek mümkündür. İdealist anlayışa göre eğitim, özgür ve bilinçli insanoğlunun Tanrıya olan yükseltici uyum çabalarıdır. Realist düşünüşte ise eğitim; yeni kuşaktaki bireylere kültürel mirası aktararak, onları yetişkinler toplumuna uyuma hazırlama sürecidir. Pragmatist anlayışa göre eğitim, bireyi yaşantılarını yeniden inşa yoluyla yetiştirir. Toplumsal yaşamda etkililiğe dönüklüğün bu tanıma eklenerek yetişmeyi yönlendirdiği görülür²¹. Bu çerçevede eğitim:

“Birey ve toplum için çok önemli ve çok geniş olan bir alanı içine alan eğitim; bir plan ve hedefe göre insanın yetiştirilmesi; ruh ve beden sağlığını koruyarak geliştirilmesi için yapılan bütün çalışmalardır.”,

“Tedrici olarak insana kazandırılan, yaradılış düzenindeki nesnelere tam yerlerinin bilinmesi ve tasdikidir.”,

¹⁸ Ayşegül Günaydın, *Uluslararası Belgeler ve Türk Hukuku'nda Çocuğun Eğitim Hakkı*, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2009, s.89

¹⁹ A.e., s.89

²⁰ Engin Karadağ, Nihat Çalışkan, “Eğitim Öğretim Sürecinde Dramanın Yönteminin Yeri ve Önemi”, (Çevrimiçi), <http://www.istekkart.com/edu7dergi2/edu7/makale3.doc>, 18 Ağustos 2014

²¹ Günaydın, s.90

“İnsan şahsiyetini yıkan ve yapan şeylerin bilinmesidir.” ifadeleriyle açıklanır²⁴.

Eğitim süreci konusunda ise eğitim;

“...bir şeyi kademe kademe, tedrici ile kemaline erdirtmektir”,

“... yaşayan bir organizmanın kendi normal çevresi ile karşılıklı etkileşimi denen tecrübeye muadildir”,

“... hem gaye hem de vasıta; insanı geliştirmeyi hedef aldığı için gaye, bu geliştirmenin bir metodu olduğu için de vasıta”,

“... hayattır”,

“...insanı insan yapan terbiyedir; insan terbiyesinin meydana getirdiğinden başka bir şey değildir”,

“...yetişkin nesillerin, henüz sosyal hayata intibak edecek kadar olgunlaşmamış olan genç nesiller üzerinde yaptıkları etkidir”,

“...tabiatımızın mükemmelliğe yaklaşmak için, gerek kendimizin ve gerekse diğer insanların, bizim için yaptıkları şeylerin tümüdür” tanımlarına yer verilir.²²

Yukarıda ayrıntılı olarak irdelediğimiz üzere, eğitime dair birçok tarif yapılmıştır; bunların kesiştiği nokta, eğitimin bir yetiştirme ve yönlendirme faaliyeti olduğudur.

Eğitim terimi tek başına kullanıldığında nötr durumda kalmakta, eğitene mi eğitilene mi anlattığı belli olmamakta; bu nedenle de çiraklık eğitimi, askerlik eğitimi gibi genellikle tamlama ya da bileşenle kullanılmaktadır. Çoğu zaman bu tamlamalar da tam bir açıklık getirmediğinden, işlevsel güçlüğü gidermede “öğrenim” ve “öğretim” sözcükleri kullanılmaktadır.²³

²² “Eğitim ve Toplumsal Anlayış”, (Çevrimiçi), <http://ipsikoloji.wordpress.com/2007/04/01/egitimve-toplumsal-anlayis/>, 21 Ağustos 2014

²³ Niyazi Altunya, *Anayasa Hukukumuzda Eğitim ve Öğrenim Hakkı*, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Doktora, s. 18.

Sözlük anlamıyla öğretim, “belli bir amaca göre gereken bilgileri verme işi, *tedris, tedarisat, talim*”dir; öğrenimin sözlük anlamı ise, “*herhangi bir meslek, sanat ya da iş için gerekli bilgi, beceri ve alışkanlıkların elde edilmesi amacıyla yapılan çalışma, tahsil*”dir²⁴. İnsanın hayatı boyunca süren eğitiminin planlı ve programlı olarak yürütülen kısmı olarak da değerlendirilebileceğimiz “*öğretim*”, birey açısından dile getirilirse “*öğrenim*” olur.²⁵

Öğretim ise insana bilgi kazandırmak, insanda mevcut pek çok kabiliyetten yalnız akli kabiliyetleri geliştirmek için yapılan çalışmalarını tanımlamaktadır. Kısacası zihin eğitimini öğretim olarak isimlendirmek mümkündür. Öğretim kavramından bilgi elde etmek, bunu hafızasında tutarak yeri geldiğinde hatırlamak anlaşılmaktadır.²⁶ Eğitimin kelime karşılığı genel anlamda yetiştirmek, geliştirmektir, ancak öğretimin alanına giren konuları da kapsamaktadır.²⁷ Eğitim ve öğretim kavramları farklı anlamlara gelmekte, ancak günlük yaşamda genellikle birbirinin yerine kullanılmaktadır.

Bazı bilim alanlarında bu iki kelime birlikte ve yan yana kullanılmaktadır. Bu da iki kavram arasındaki benzerlik ve farkları somut biçimde ortaya koymaktadır. Öğretim soyut olarak kişiye bilgi aktarmayı ifade ederken, eğitim verilen bilgiler paralelinde davranış kazandırmayı belirtmektedir.²⁸ Eğitim ve öğretim birbirini tamamlayan faaliyetlerdir. İnsanın yaradılışında var olan tüm bilgi ve becerileri esas alarak onu yönlendirmek, geleceğe bakışını hazırlamak, hayatı boyunca gerekli bilginin nasıl elde edileceğini öğrenmesine yardımcı olmak eğitim ile gerçekleşecektir.. Öğretim ise bilgiyi bulmak, kazanmak, bilgiyi kazanma yolunu ve kazanılan bilgiyi hafızada tutarak yeri geldiğinde kullanabilmek için hatırlamaktır. Bu anlamda eğitim irfanı, öğretim ise kültürü geliştirir.²⁹

²⁴ A.e., s.19

²⁵ Terzioğlu, s.21

²⁶ Halis Ayhan, *Eğitime Giriş*, İstanbul, Şule Yayınları, 1995, s. 44–45

²⁷ A.e., s.45

²⁸ Davut Okçu, “Eğitim Öğretim ve Edep Arasındaki İlişkiler”, (Çevrimiçi), <http://www.ilkadimdergisi.com/148/kapak-davutokcu.htm>, 22 Temmuz 2014

²⁹ Hamza Yaman, “Eğitim Hakkı”(Çevrimiçi), <http://www.turkhukusitesi.com/hukukforum/artshowarticle.php?s=1ef75e0d8c95809d80d2dc81424c337e&id=22>, 30 Temmuz 2014

Eğitim ve ğretim, birbirini tamamlayan, bazen biri diğerine aktarılan iki kavram olarak yazılı kaynakta yer alır. Bununla birlikte bazen eğitim, ğretimi de kapsayacak şekilde geniş olarak tanımlanmaktadır. Ancak eğitimsiz bir ğretim dşünlemeyeceği gibi, ğretimsiz bir eğitim de düşünülemez. Hebart (1776–1841), “ğretimsiz bir eğitim düşünülemediği gibi eğitmeyen bir ğretim de düşünülemez” ifadesiyle iki kavram arasındaki değinilen bağa işaret etmiştir.³⁰

Klasik anlamda, eğitme veya eğitim olgusunda, eğitilen açısından, bir öğrenmeden söz etmek de mümkündür. Eğitim, bireyin davranışlarını kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı ve istendik bir biçimde değiştirme sürecidir. *Formal* ve *informal eğitim* olmak üzere ikiye ayrılır.³¹ öğrenme, yaşantı ürünü, kalıcı izli davranış değişikliğidir. Öğretim ise planlı, kontrollü, örgütlenmiş öğrenme faaliyetleridir.³² öğretme veya öğretimde, belli b, ruh, akıl, mantık ve kalilgiler kendisine öğretilen ğrenci, kendi açısından öğreten kişiye irdeler, kendisine faydası olduğu huşularını örnek almaya çalışır, öğreticinin bahsettiği sübjektif ve objektif değerlendirmelerin etkisinde kalacaktır. Eğitim burada da karşımıza çıkar ve dolayısıyla her türlü eğitim, temelinde objektif ve sübjektif bilgileri, yani örnek alınacak vak’a ve şahsiyetleri içinde barındırır, bunları katlayarak gelişir. Eğitimsiz, temelsiz ve gagesiz insanlar, İnsan ruhunu ihmal eden hedefsiz kuru bilgi yüklemesi ile yetişir ve bu bilgiler sadece öğretilmiş olmak için aktarıldığından kişilere ciddi bir fayda sağlaması da beklenemeyecektir.³³

Nitelikli insan gücünün yetitirilmesi için toplumsal dinamizm ve çevresel etmenlerin oluşturduğu hızlı değişim süreci, ülkeleri sürekli bir arayışa yöneltmektedir. Bu da eğitimin ve eğitim uygulamalarının bireylerin birbirleriyle ve toplumla etkin bir ilişki kurmaları, toplumsal olaylara, konulara ve değerlere sürekli ve etkin bir biçimde yaklaşmaları, sorunları çeşitli açılardan zebilmeleri için; ihtiyaç duyulan bilgi anlayış, tavır, düşünüş, alışkanlık ve becerileri kazandırmasını gerektirmektedir.³⁴

³⁰ Günaydın, s.91

³¹ A.e., s.92

³² Veysel Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, 10. bs., Ankara, Anı Yayıncılık, 2000, s.37

³³ Ergün, a.g.e., s.18

³⁴ allı, a.g.e., s.9-10

İnsanın yaşamını sürdürmek için doğuştan sahip olduğu davranışlar (emme, solunum, tutunma gibi) sınırlıdır. Dolayısıyla insanın eğitimsiz yaşaması mümkün değildir. İnsan davranışlarının çoğunluğunu başkalarının etkisiyle öğrendiğinden başkalarınca eğitiliyor demektir. Böylece eğitim yaşam boyu sürmektedir.

Uluslararası hukuk belgelerinde eğitim kavramının tanımı yapılmamıştır; ancak Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme m.1/2'de, Sözleşme bakımından eğitim teriminden eğitimin tüm tip ve seviyelerinin anlaşılması gerektiği ifade edilmiştir. İnsanlığın karşılaştığı tüm problemlerin hem nedeni hem de çözümü eğitimidir. Bu sebeple, eğitim yöntemleri özenle araştırılmalı ve eleştirilerek en iyi bulunmalıdır. Temelinde bireysel özgürlüğün bulunduğu yöntemlerin geliştirilmesi için Devlet politikası ile oluşturulan sistemler her zaman tartışılabilir olmalıdır.

Eğitim esasen, insanların varoluşlarında yer alan tüm bilgi ve yetenekleri esas alınarak, kişileri yönlendirmek, geleceğe hazırlamak, kişilerin hayatı boyunca gerekli her bilgiyi öğrenmesine yardımcı olmak yani çevre ayarlaması yoluyla kişinin davranışlarını istendik yönde değiştirme ve değerlendirme süreci olarak tanımlanabilecektir.³⁵

Eğitim tarihi incelendiğinde, her ülkenin eğitim sisteminin değişik tecrübeler sonucu şekillendiği görülmektedir. Her toplumda eğitime yaklaşım ve eğitimde var olduğu kabul edilen sorunlar, yaşadığı geçmişe bağlı olarak, farklılık gösterebilmektedir. Toplumların gelişim düzeylerinin farklı olması ve her toplumun kendi yaşam süreci içinde farklı örf ve adetlere sahip olması sorunların çeşitliliğini arttırmaktadır. Bütün toplumlar, söz konusu sorunlar çerçevesinde elde etmiş oldukları tecrübelerini, sonuçta kendilerine bir sistem oluşturacak biçimde düzenleyerek hayata geçirmişlerdir.³⁶

Türk eğitim tarihi incelendiğinde; Orta Asya Türk toplumları arasında özgün eğitim olarak anlaşılacak ilk çalışmalar, Budist kültür merkezlerindeki manastırlarda ortaya çıkmış; bur manastırlarda gençler pratik ve teorik olarak Budizm ilkeleri ile yetiştirilmiş ve daha sonra propaganda yapmaları amacıyla çeşitli yerlere gönderilmişlerdir Uygur yazısının kullanıldığı dönemde, Türklerde özgün

³⁵ Sönmez, a.g.e., s.37

³⁶ Çallı, a.g.e., s.9-10

eğitim çalışmalarının, Uygur yazısının kullanıldığı dönemlerde başladığı görülmektedir.³⁷

Ortaçağda ortaya çıkan Selçuklular ile 13. yy. sonunda kurulan Osmanlılar Müslüman düşünürlerden etkilenmişlerdir. Bilgi ğrenmeyi, mal, mülk edinmeye yeğleyen ancak, dayağı eğitici bulup, yetenekli olanların eğitilmesi olarak algılayan Sadi'nin Gülistan ve Bostan adlı kitabı, Osmanlılarda 1920'lere değin Farsça ders kitabı olarak okutulmuştur.³⁸

Osmanlı aydınlarının katkıları ve meşrutiyetin son dönemlerinde elde edilen birikim, doğal olarak Cumhuriyete ve eğitim sistemine yansımıştır. Cumhuriyeti kuranların ğretim birliğini gerçekleştirmeleri, eğitim sistemini yapılandırırken J. Dewey'yi danışmak için çağırmaları “ bilimsel, demokratik ve laik” eğitim için yapılmıştır. ³⁹ Bu kapsamda ğretim her iki cinsiyet için zorunlu hale getirilmiş Ulus inşa etme amacı, ğretim alanında tek dillilik, vatanseverlik ve milliyetçilik olarak tercüme edilmiştir. Müfredat ve ders kitapları ile ğretim yöntemlerinin yönelim ve içeriklerinin incelenmesinde, son zamanlarda insan hakları eğitiminin de devreye sokulması, insan haklarının bir yama olarak ayrı tutulması yerine sistemle bütünleştirilmesi sebebi yeni ihtiyaçlar doğurmuştur. ⁴⁰

Türkiye Cumhuriyeti'nin bugüne kadar onaylayıp imzaladığı tüm insan hakları sözleşmelerinde çekince koyduğu yegane maddenin “eğitim hakkıyla” ilgili maddelerden oluştuğu göz önüne alındığında eğitimimizin uluslararası insan hakları standartlarıyla tam olarak uyuşmadığı görülmektedir.⁴¹

1.2. EĞİTİM HAKKI

Hak kavramı toplumsal yaşama geçişle beraber ortaya ıkmıřtır²⁹. Hak ve özgürlük kavramları çoğu zaman aynı anlamda kullanılmış olmasına rağmen aslında özgürlük daha geniş kapsamlı ve soyut, hak ise özgürlüğün, özelleştirilmiş ve somutlaştırılmış halidir⁴². Bir başka deyişle, hak bir kimsenin isteyebileceği, ileri

³⁷ Ergün, a.g.e., s.18

³⁸ Rifat Okçabol, *zgrlkler Hukuku: İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı*, 5. bs., İstanbul, Afa Yayınları, 1993, s. 22

³⁹ A.e., s.24

⁴⁰ Ergün, a.g.e., s.4

⁴¹ A.e., s.4

⁴² Anıl een, *İnsan Hakları*, 3. bs., Ankara, Savaş Yayınevi, 2000, s. 23-24

sürebileceği ve kullanabileceği bir durumu belirtmekte olup; devlet ve toplumun hukuk düzeni ve yasaları aracılığıyla güvence altına alınan bir durum olarak tanımlanmaktadır.⁴³

Bir istemin hukuken ilan edilen hakka dönüşümünün kendine özgü mantığı bulunur. Bu dönüşüm sisteminde hukuksal çalışmanın özgürlüğü, konuya ilişkin toplumsal isteği, hukuk tekniği aracılığıyla genel ve evrensel bir etki yaratan biçimlendirme noktasında toplanmaktadır.⁴⁴ Bu kapsamda Temel hak ve özgürlüklerin nitelikleri dikkate alınarak yapılan sınıflandırmaya göre hak ve özgürlükler: kişi özgürlükleri ve siyasal hakların yer aldığı "birinci kuşak haklar", iktisadî, sosyal ve kültürel hak ve özgürlüklerin yer aldığı "ikinci kuşak haklar" ve dayanışma hakları olarak da bilinen çevre, gelişme ve barış haklarının yer aldığı "üçüncü kuşak haklar" olmak üzere üçe ayrılmaktadır.⁴⁵

Uluslararası düzeyde ve tüm belgelerde eğitim, evrensel anlamada temel bir insan hakkı olarak kabul edilmektedir. Bunun en önemli sebebi, , insan kişiliğinin tüm yönleriyle gelişmesinde çok önemli bir faktör olan eğitimin aynı zamanda insanların kendilerini tanımlamaları, geliştirmeleri ve özgürleşmeleri ile doğrudan ilişkili bir süreç olmasından kaynaklanmaktadır.

Eğitim hakkı; temel hak ve özgürlüklerin sınıflandırılmasında koruyucu-isteme katılma hakları şeklinde yapılan tasnif doğrultusunda değerlendirme yapıldığında; kişinin toplumdan ve devletten isteyebileceği haklar olarak tanımlanan isteme hakları sınıfına dâhildir. Diğer bir sınıflandırma şekli olan birinci kuşak (medeni ve siyasal haklar)–ikinci kuşak (ekonomik, sosyal ve kültürel haklar)–üçüncü kuşak (dayanışma ya da grup hakları) tasnifi çerçevesinde ise eğitim hakkı ikinci kuşak bir hak olmakla birlikte belki de üç kuşağın çeşitli yönlerini kapsayan tek haktır.⁴⁶ Eğitimin sosyal görevinin kültürlerin oluşumu, araştırılması, korunması, aşılması, kuşaktan kuşağa aktarılarak yaşatılması, geliştirilmesi gibi temel işlevler olması; bununla birlikte kültürlerin de eğitimi etkilemesinden ötürü; eğitim ve kültür

⁴³ Çallı, *a.g.e.*, s.13

⁴⁴ Kaboğlu *a.g.e.*, s.24

⁴⁵ A.e., s.29

⁴⁶ Terzioğlu, *a.g.e.*, s.59

kaynaşmış, bütünleşmiş ve eğitim hakkı kültürel haklar kategorisinde yerini almıştır.⁴⁷

Kolektif-bireysel hak ayrımı çerçevesinde yapılan değerlendirmede; eğitim hakkı ve özgürlüğünü talep etmenin kişinin hakkı olduğuna; ancak kişinin çoğu kez kendi çabası ile hakkın konusunu gerçekleştiremeyeceğine, eğitim hakkının ancak örgütlü ve kurumsallaşmış yapılar içinde kullanılabilmesine, bu nedenle de eğitim hakkının bireysel olduğu kadar kolektif yönünün de olduğuna dikkat çekilmektedir.⁴⁸ Eğitim, bireye sağladığı yararların yanında kolektif yararların gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla eğitim, bireyi ve toplumu ilgilendiren iki yönlü bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Bireyi ilgilendirdiği yönüyle eğitim tercih özgürlüğünü gündeme getirmektedir. Eğitim hakkının yararlanıcısı olan insanın, sürece katılımı, tercihlerini oluşturmasının olanaklarının sağlanmasına ihtiyaç vardır. Eğitimin bu niteliğinde eşitlik sorunu söz konusudur. Toplumun her üyesinin eşit koşullarda eğitim sürecinden yararlanmasının gerekliliği, eğitimin sosyal hak niteliğini ortaya koymaktadır.⁴⁹

Eğitim özgürlüğü; devletin, öğrenmek ve öğretmek hususunda dil, din, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, mezhep gibi nedenlerle kişilere engel olmaması, onları serbest bırakmasıdır.

1982 Anayasası'nın üçüncü bölümünde Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler başlığı altında 42. maddede düzenlenen Eğitim ve Öğrenim Hakkı maddenin 1 inci fıkrasında "*kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz*" şeklinde düzenlenmiştir. Bu hak ve özgürlük, öğrenme ve öğretme özgürlüğü olarak iki ana öğeden oluşmaktadır. Eğitim hakkı, sosyal hakların başında gelir. Öğrenim özgürlüğü ise karmaşık bir özgürlüktür.⁵⁰

Anayasanın hükmü hiçbir ayrıma tabi tutulmadan herkesin, eşit eğitim hakkına sahip olmasını gerektirmektedir. Bir başka ifadeyle, eğitimin temel bir insan hakkı olması, kamusal sorumluluğu gerektirir; yani devletin, nitelikli eğitimi,

⁴⁷ A.e., s.59

⁴⁸ Terzioğlu, a.g.e., s.60

⁴⁹ Feyzi Uluğ, "Eğitim Hakkının Kullanımı Sorunu", Türkiye'de İnsan Hakları, Ankara, TODAİE, Yayın No:301, 1. Baskı (Haziran 2000), s. 430-431.

⁵⁰ Kaboğlu, a.g.e., s.32

herhangi bir ayırım gözetmeden, herkese, parasız olarak sunmasını gerektirmektedir. Anayasal durum bakımından, sosyal bir hak olarak eğitim hakkı, devlete karşı ileri sürülebilecek bir temel haktır. Devlet, eğitim olanaklarının ve ilgili alt yapının sağlanması yükümlülüğü yanında, hiçbir ayırım yapmadan, herkesi eşit bir şekilde bu haktan yararlandırmak durumundadır. Bundan başka, devletin, kendi dışında diğer bireyler tarafından da eğitim hakkının kullanılmasını engelleyen uygulamalara son verecek tedbirleri alması gerekir. Eğitim hakkının bu özelliği göz önüne alındığında, bazı yönleriyle bir sosyal hak, bazı yönleriyle de bir temel hak olduğu söylenebilecektir.⁵¹

Eğitim hakkı, B.M. Örgütü, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi örgütlerce kabul edilen belgelerde tanımlanmış, sözleşme, bildirme, karar ilke, tavsiyevb. nitelikteki birçok bölgesel ve uluslararası insan hakları belgeslerinde güvence altına alınmıştır. Eğitim hakkının düzenlendiği temel sözleşmeleri; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Türkiye'nin onaylamadığı Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, bazı maddelerine çekince koyarak onayladığı Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir ancak tüm belgelerin temelini İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin oluşturduğu görülmektedir.⁵²

2. ULUSLARARASI BELGELERDE EĞİTİM HAKKI

Temel bir hak olarak eğitim hakkı, herkesin; cinsiyet, ırk, yaş, cinsel yönelim, sosyal veya etnik köken, politik ya da dini görüş vb. bakılmaksızın, parasız olarak temel eğitimden yararlanması olarak tanımlanabilecektir.⁵³ Uluslararası sözleşmelerde bugün eğitim hakkı en temel düzenleme alanı olatacak görülmektedir. Eğitim hakkı, sadece eğitime erişimi değil bugün aynı şekilde eğitim sisteminin her seviyesindeki ayrımcılıkların engellenmesini, eğitime ilişkin minimum standartların belirlenmesi ve eğitim kalitesinin artırılmasını da kapsayacak şekilde

⁵¹ Çallı, *a.g.e.*, s.13

⁵² Bülent Çol, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Eğitim Hakkı", (Çevrimiçi), <http://www.chveneburi.net/tr/default.asp?bpgpid=1248&pg=1> 05 Ekim 2013

⁵³ Ataman, *a.g.e.*, s.11

anlaşılmaktadır. Bu sebepler ve taşıdığı önem nedeniyle, Uluslararası sözleşmelerde eğitim hakkının genişletilmesi çok önemli bir yer tutmaktadır.

Uluslararası sözleşmelerde yer almasının yanı sıra ülkelerin kendi vatandaşlarına gösterdikleri değer en önemli aracını, vatandaşlarına modern yöntemler ile, günümüz kurallarına aykırı olmayan, üctetsiz, ve aynı zamanda kaliteli eğitim olanakları sağlanmalıdır. Toplumsal yaşamda bu denli önemli bir olgu olması sebebiyle eğitim kavramına birçok ülkenin anayasasında düzenleme yapılmış ve eğitim hakkı genellikle anayasalar düzeyinde güvence altına alınmıştır.⁵⁴

İnsanlık için önemi tartışması olan eğitim hakkı; Uluslararası hukuk belgelerinde temel olarak;⁵⁵ İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 26'ncı maddesi, Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 33 ve 13'üncü maddesi, Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 28 ve 29'uncü maddeleri ile AİHS'nin Ek 1 No'lu Protokolü'nün 2'nci maddesinde düzenlenmiştir. Bu belirtilenler dışında yine çeşitli sözleşme ve bildirelerle eğitim hakkının saydığımız düzenlemeler kapsamında ele alındığı görülmektedir.

Eğitim alma hakkı kapsamındaki belgelerin büyük çoğunluğu, eğitim hakkının yerine getirilmesi konusunda devletlere, olumlu faaliyetler içine sokan yükümlülükler getirirken, bu belgelerle karşılaştırıldığında AİHS, eğitim hakkını negatif (olumsuz) bir ifade tarzı ile düzenlemiştir.⁵⁶ Devletler, eğitim alma hakkı kapsamında eşit muamelede bulunma ve ayırım gözetmeme, eğitim hakkının kullandırılması açısından fırsat eşitliğini yaratma ve ayrımcılığı ortadan kaldırma yükümlülükleri altındadır. Fakat burada hak eşitsizliklerini ve meşru farklılaşmaları düzeltici olumlu eylemler için ayırım gözetmeme ilkesi bulunmaktadır. Nesnel, makul ve sözleşmeler kapsamında meşru bir amaca yönelik bir tutum, ayrımcılık şeklinde algılanmamalıdır.⁵⁷ Ancak zorunluluk hali, eğitim özgürlüğü kavramı kapsamında

⁵⁴ Büyükcan Tufan, 'vd..', "Avrupa Birliği Üyesi Ülkeler, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Eğitim İle İlgili Düzenlemeler", **TBMM Araştırma Merkezi**, Kasım-2011, s.1

⁵⁵ Ahmet Ziya Çalışkan, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim ve Öğrenim Hakkı", **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.XI, Sayı -4, s.295

⁵⁶ Terzioğlu, a.g.e., s.64

⁵⁷ Emine Akyüz, "Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Temel Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı", **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı-151, Temmuz-Ağustos-Eylül-2001,s.24

bulunmaktadır.⁵⁸ Burada anlatılmak istenilen, tüm belgelerde zorunlu eğitimin şart koşulması, hem ebeveynlere hem de çocuklara bu konuda bir seçim serbestliği tanınmaması ve bu konuda devletin zorunlu eğitimi belirlemek adına mükellefiyetlerinin olması anlamına gelmektedir.

AİHS yürürlüğe girdiği 1953 yılından bu yana değişen şartlara uyum sağlamak ve yeni hakları garanti altına almak için ek protokoller yoluyla kapsamlı olarak değiştirilmiştir. Sözleşmedeki en önemli ve köklü değişiklik 11 Nolu Protokolün kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir. 1998 yılında yürürlüğü giren 11 Nolu Protokol, AİHS'nin diğer insan hakları sözleşmelerine göre en önemli farkı olan uygulama mekanizmasını yeniden düzenlemiştir. En son olarak 13 Mayıs 2004 tarihinde hazırlanan ve imza süreci devam eden 14 Nolu Protokol ile yapılan değişiklikler ise, 11 Nolu Protokol ile kurulan sisteme sadık kalarak denetim sisteminin daha etkin çalışması için yeni düzenlemeler getirmektedir.⁵⁹

Eğitim hakkı konusu itibariyle taşıdığı önem açısından, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin hazırlanmasından hemen sonra Paris'te imzalanan 1. Protokol ile 2. maddede yerini bulmuştur. Eğitim hakkına ilişkin bu düzenlemenin hazırlık çalışmalarında, bir kısım temsilciler, eğitimin içeriğinde ilişkin olarak ülkelerinde yürürlükte olan bazı hukuk kurallarının saklı tutulmasını isterken, bir kısmı da bu maddede düzenlenen hak ve özgürlüğün ekonomik boyutu üzerinde durmuşlardır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin hazırlanması sırasında, eğitim hakkına bir maddenin tahsis edilmesi eğilimi üzerine konunun düzenlenmesi ek bir protokole bırakılmıştır.⁶⁰ Sözleşmeye Ek 1. Protokolün hazırlık çalışmaları sırasında ele alınan konu, yapılan tartışmalar sonucu bugünkü şeklini almıştır.

2.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, 10 Aralık 1948'de, BM Genel Kurulu'nun Paris'te yapılan oturumunda kabul ve ilan edilmiştir. Bildirinin kaleme alınmasında emeği geçen Fransız hukukçu Rene Cassin, Bildiriyi, "*Birleşmiş Milletler*

⁵⁸Kürşat Türker Ercan, "Uluslararası Hukuk Belgelerinde ve Dünya Anayasalarında Resmi Dil ve Eğitim Dili", **Türk Akademisi Siyasal Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı Dergisi**, Analiz No:2, Aralık-2012, s.14

⁵⁹ Faruk Bilir, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Yapısı ve 14 Nolu Protokol", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Ankara, Cilt 55, Sayı:1, 2006, s.135

⁶⁰ Nuri Yaşar, *İnsan Hakları Avrupa Sisteminde ve Türk Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000, s.38

Antlaşmasını tamamlayan ve yorumlayan bir belge” olarak nitelendirmiştir.⁶¹ İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, dünya ölçeğinde hak ve özgürlükler çizelgesi öngören ilk belge niteliğindedir. Beyannamenin imzalandığı 10 Aralık, Dünya İnsan Hakları Günü olarak kutlanmaktadır. Türkiye ise, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’ni Bakanlar Kurulu’nun 27 Mayıs 1949 tarihli kararı ile ilk onaylayan ülkeler arasında yer almaktadır ve bu karar 7217 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

İnsan hak ve hürriyetlerine karşı saygıyı öngören, yani insan haklarına yer veren ilk uluslararası antlaşma Birleşmiş Milletler Antlaşması olduğu halde; bu Antlaşma, insan hakları kavramının somut içeriğini açıklamamış, bir başka ifadeyle insan haklarını üstelememiştir.⁶² *“İnsanlık topluluğunun bütün fertleriyle uzuvlarını daima göz önünde tutarak öğretim ve eğitim yoluyla haklar ve hürriyetlere saygıyı geliştirmeye, gittikçe artan milli ve milletlerarası tedbirlerle gerek bizzat üye devletler ahalisi gerekse bu devletlerin idaresi altındaki ülkeler ahalisi arasında bu hakların dünyaca fiilen tanınmasını ve tatbik edilmesini sağlamaya gayret etmeleri amacıyla bütün halklar ve milletler için ulaşılabilecek ortak ideal amaçlanmıştır.”* İnsan Hakları Evrensel Bildirisi insan hakları ve özgürlükler açısından geniş bir alanı kapsamaktadır.⁶³ Bu belge yalnızca kişisel ve siyasal hakları içermekle kalmamış, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara da bünyesinde yer vermiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, BM’lerin öneri niteliğinde bir karardır. İnsan hakları alanında gidilecek yönü, ulaşılması gereken amacı yansıtmaktadır.⁶⁴ Bu durum, Avrupa İnsan Hakları Komisyon’unun bir raporunda da açıkça ortaya konulmuştur.⁶⁵

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, hukuken bağlayıcı gözükmeyen yani, içinde müeyyide bulundurmayan bir düzenlemedir.⁶⁶ Bildiride yer alan hak ve özgürlükler, ancak uluslararası antlaşmalara konu olabileceği ölçüde hukuksal bir

⁶¹ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul, Legal Yayıncılık, 2005, s.236

⁶² Çallı, *a.g.e.*, s.24

⁶³ Merih Öden, *Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2003, s.85

⁶⁴ Şeref A. Gözübüyük, Feyyaz Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yönetimi*, Ankara Turhan Kitabevi, Genişletilmiş 10. Bası, 2013, s.5

⁶⁵ Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’nun Syndicat Suedois des conducteurs de locomotives/İsveç, 25.05.1974, Serie B 18, s.18

⁶⁶ Said Vakkas Gözlügül, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuzun Etkisi*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2002, s.94

güç kazanır ve devletlerin uluslararası sorumluluğunu getirir.⁶⁷ Uluslararası yaptırım olmamasına rağmen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, kendisinden sonraki bağlayıcı nitelikteki belgelere örnek teşkil etmiştir.⁶⁸ Bildiride, daha önce de belirtildiği üzere, ilk grup hakların yanında, sosyal güvenlik, çalışma, eğitim gibi toplumun kültürel yaşamına katılma hakları da yer almaktadır.

Eğitim hakkı ilk olarak İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde yer almıştır. Beyannamenin, 26. maddesinde eğitim;

“1. Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yüksek öğretim, yeteneklerine göre herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.

2. Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel topluluklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirilmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.

3. Çocuklara verilecek eğitimin türünü seçmek, öncelikle ana ve babanın hakkıdır.”

şeklindedir görüldüğü gibi beyannamede; zorunlu eğitim ve parasız eğitim yapılması gerekliliğine özellikle vurgu yapılmış ve önemle anne babanın çocuklarının eğitimleri alanını seçmede özgürlükleri ifade edilmiş ayrıca eğitimin temel içeriği de belirtilmeye çalışılmıştır.

Eğitim hakkı açısından bağlantısı sebebiyle yine beyannamenin 18 ve 19. maddesine bakmak gerekmektedir. 18. madde; *“Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, din veya topluca, açık olarak ya da özel biçimde öğrenim, uygulama, ibadet ve dinsel törenlerle açığa vurma özgürlüğünü içerir.”* Beyannamenin 19. maddesi ise; *“Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kılar.”* şeklindedir. Beyannamede, din ve vicdan hürriyeti açısından, serbestçe

⁶⁷ Gözübüyük, Gölcüklü, a.g.e., s.6

⁶⁸ Terzioğlu, a.g.e., s.56

öğrenme hakkı vurgulanmış yine bilgi ve düşünceler kapsamında araştırma yapma hakkı ifade edilmiştir.

2.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Eğitim Hakkı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Sözleşmeye ilk taraf Avrupa ülkeleri tarafından 4 Kasım 1950'de Roma'da imzalanmış ve 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye sözleşmeyi 4 Kasım 1950 tarihinde imzalamış ve 10 Mart 1954 tarihinde itirazı kayıtlı taraf olmuştur.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesi incelendiğinde; “*Yüksek Sözleşmeciler Tarafından, kendi yetki alanları içinde bulunan herkese bu Sözleşme'nin birinci bölümünde açıklanan hak ve özgürlükleri tanınır.*” şeklindedir. Bu madde ile Konsey üyesi devletler, ulusal egemenliklerinden insan hakları lehine vazgeçerek, bu hakları bölgesel düzeyde tanımışlar, insan haklarının etkili bir biçimde korunması için bir düzen kurulması ve üye devletlerin bazı yükümlülükler altına sokulması sağlanmıştır.⁶⁹

AİHS incelendiğinde eğitim hakkı gibi önemli ve korunmaya muhtaç bir hakkın neden ana sözleşmede değil de Ek Protokol ile düzenlendiği sorusu akla gelmektedir. Ana Sözleşmenin hazırlanması sırasında eğitim hakkı, oldukça sıcak tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuş, eğitim hakkının içeriğine ilişkin ortaya atılan farklı görüşler, bu hakkın korunmasına ilişkin düzenlemeyi Ek Protokolün hazırlandığı zamana kadar ertelemiştir.⁷⁰ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer almayan eğitim hakkı, başlı başına bir maddenin bu alana özgülenmesi düşüncesiyle, “*mülkiyet hakkı, serbest ve genel seçim ilkesi*” ile birlikte ilk protokolda yerini almıştır.⁷¹ Eğitim hakkının düzenlendiği 1 No' lu Ek Protokol, 6 Mayıs 1952 tarihinde imzaya açılmış, 19 Mart 1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu hakka ilişkin olarak tam anlamı ile bir mutabakat sağlanamadığından bazı ülkeler çekince ve bildirimlerde bulunmuşlardır.⁷² Protokolün 2. maddesinde eğitim hakkı; “*Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana babanın bu eğitimin kendi dini ve*

⁶⁹ Münci Kapani, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2011, s.45

⁷⁰ Terzioğlu, sy.61

⁷¹ Yaşar, a.g.e., s.36

⁷² İbrahim Ülker, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Türk Anayasa Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü*, Konya, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 13

felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.” şeklinde düzenlenmiştir. Türkiye, Protokolün 2. maddesine; “*İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesine Ek Protokolün ikinci maddesi 3 Mart 1924 tarihi ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanununun hükümlerini ihlal etmez.”* şeklinde çekince koyarak, kabul etmiştir.

Bir Numaralı Ek Protokolün 2. maddesi; “*Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz.”* şeklindeki cümlesiyle bireye öğrenim hakkını tanımakta daha sonra; “*Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana babanın bu eğitimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir”* şeklindeki ikinci cümlesi ile ana babanın dini ve felsefi inançlarına riayet etme yükümlülüğü getirmektedir. Birinci cümle öğrenim müesseselerinden yararlanmak isteyen herkese; ikinci cümle ise ana babaya hitap ile nitelikleri bakımından farklı haklar tanımaktadır. Hukuki dayanakları farklı olmakla beraber söz konusu iki hak birbiriyle bağlantılıdır; ikinci cümle hükmü, birinci cümle hükmü üstüne aşılanmış bulunmaktadır.⁷³

Negatif bir ifade kullanılan⁷⁴ eğitim hakkına ilişkin protokolün ilk cümlesinde aslında eğitim hakkının mutlaklığı vurgulanmak istenmiştir. Bu düzenleme hiç kuşkusuz, onu dokunulmaz, düzenlenemez kılmamaktadır.⁷⁵ Aksi durumda bu şekilde bir düzenleme ülkeler için kaosa neden olabilirdi.⁷⁶ Eğitim hakkının temel bir hak olduğundan ve hiç kimsenin bu haktan mahrum edilemeyeceği ilkesinden doğan, her ne olursa olsun çocuklara eğitim sağlama ödevi, Devletin eğitimi düzenleme hakkının varlığını göstermektedir.

Protokolün 2. maddesinin 1. cümlesi; öncelikle, belli bir zamanda mevcut olan eğitim kurumlarına erişim hakkını teminat altına alır, ancak bu erişim, eğitim hakkının ancak bir bölümünü oluşturmaktadır. Eğitim hakkının etkili olması için, diğer hususların yanı sıra, eğitimi alan bireyin aldığı eğitimden yarar sağlama, ya da bir başka deyişle, o ya da bu şekilde, her devlette yürürlükte olan kurallar çerçevesinde, tamamladığı eğitimin resmi olarak tanınması imkanına da sahip olması

⁷³ Gözübüyük, Gölcüklü, *a.g.e.*, s.432

⁷⁴ Çallı, *a.g.e.*, s. 28

⁷⁵ Yaşar, *a.g.e.*, s.44

⁷⁶ Ülker, *a.g.e.*, s.14

gereklidir.⁷⁷ Sözleşme hazırlayıcıları maddeyi bu şekilde düzenleyerek eğitim hakkının modern toplum açısından ne kadar önemli olduğunu da vurgulamak istemişlerdir. Bu cümle anlam itibariyle insanlar arasında hiçbir ayırım gözetilmeksizin eğitim hakkının tanınmasının ve uygulanmasının gereğini belirtmektedir. Ancak bu hakkı sınırlandırılmaz olarak kabul etmek, bir takım ilkelere yoksun bırakmak, eğitim sisteminde kaosa yol açabilir. Bu nedenle eğitim hakkı sağlanırken çeşitli düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur.⁷⁸

Maddenin ikinci cümlesi incelendiğinde “*Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde,*” diyerek; gerçekte eğitim hakkının gerçekleşmesi için asıl görevin devlete düştüğünü ve devletin bazı yükümlülükleri yerine getirmeden eğitim hakkından bahsedilemeyeceği anlatılmak istenmiştir. Gerçekten de eğitimin tüm ülke genelinde eşitliğe uygun şekilde sağlanması bireylerin tek başına gerçekleştiremeyecekleri kadar zor bir durumdur. Bu, birçok bireyin karşılayamayacağı kadar mali külfeti olan bir iştir. Ayrıca sırf mali kaynağın temini de yeterli olmayıp eğitimin sağlanması için bir organizasyona ihtiyaç vardır. Bu noktadan hareketle eğitimi sağlamak ve organize etmek devletin önde gelen ödevleri arasında yerini almıştır.

Devletin eğitime yönelik ödevini ifa ederken dikkat etmesi gereken en önemli husus; eğitim hizmeti ifa edilirken anne ve babanın dini ve felsefi inancına göre eğitim verme hakkına saygı gösterilmesinin gerekliliğidir. Her bireyin farklı anlayış ve inanç yapısına sahip olduğu aşikardır. Aynı din ve inanç yapısını benimseyen insanlar arasında bile birçok farklılıklar görülmektedir. İslam dinindeki mezhep ve tarikat ayrımları bu farklılıkların en açık örneklerindedir. Belli bir inanç yapısını benimseyen ebeveynler çocuklarının da bu doğrultuda yetişmesini istemektedirler.⁷⁹ İşte sözleşmenin bu cümlesinde, ailenin bu talebinin savunulması gereken bir insan hakkı olduğundan yola çıkarak, bu hakkı koruma altına almıştır.

Eğitim hakkı gibi kapsamlı bir konunun Sözleşme metninde diğer uluslararası belgelere göre kısa sayılabilecek bir şekilde genel ifadelerle düzenlenmiş

⁷⁷ Gilles Duterte, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler*, Almanya, Avrupa Konseyi Yayınları, Kasım-2003, s.323

⁷⁸ Yaşar, s.56

⁷⁹ Gözübüyük, Gölcüklü, s.432

olması bu Sözleşme'nin yorumunu yapacak olan Mahkeme'ye daha geniş bir hareket alanı sağlamakla birlikte bu konuda genel ilkelerin oluşması için daha fazla bir yük yüklediği söylenebilecektir.

2.3. AİHM Kararları Işığında Eğitim Hakkının Unsurları

2.3.1. Fırsat Eşitliği

Eğitim, hakkının düzenlendiği 1 Nolu Ek Protokol'ün 2. maddesinin 1. cümlesinin mahkeme tarafından yapılan yoruma göre bu madde, sözleşmeye taraf olan devletlere birtakım yükümlülükler getirilmektedir. AİHM : *“1 No'lu Ek Protokol'ün 2. maddesinin ilk cümlesinde öngörüldüğü şekliyle eğitim hakkı, Sözleşmeciler Devletlerin yargı yetkisi altında bulunan herkese “mevcut belirli eğitim kurumlarına giriş hakkı” tanımaktadır, fakat bu kurumlara girilmesi, eğitim hakkının sadece bir kısmını teşkil etmektedir. Bu hakkın faydalı etkiler doğurabilmesi için, özellikle hak sahibinin, gördüğü eğitimden yarar sağlayabilecek olanağa sahip olması gerekmektedir, başka bir deyişle birey, her Devlette şu ya da bu şekilde yürürlükte olan yasalara uygun olarak, tamamladığı eğitimin resmi makamlarca tanınması hakkına sahip olmalıdır. Aynı şekilde “hiç kimse...” ifadesi, eğitim hakkının kullanılmasında tüm vatandaşlara eşit muamele edilmesi ilkesini zımnen içermektedir.”*⁸⁰ Bu karar kapsamında eğitim hakkı söz konusu olduğunda, devletlerin eğitim kurumlarına hiçbir şekilde ayırım yapmadan vatandaşlarını kabul etme yükümlülüğünün yanında; bireyin tamamlamış olduğu eğitimin devlet tarafından tanınmasını ve bu eğitimden bireyin çıkar sağlamasına izin verilmesini talep etme hakkının da bulunduğu anlaşılmaktadır.

Devlet hiçbir ayırım yapmadan tüm vatandaşlarına eğitim hakkını sağlamalıdır. Devletin bu yükümlülükleri yerine getirirken birtakım kurallar koyması ve düzenlemeler yapması kaçınılmazdır. AİHM, konuya ilişkin bir kararında; *“Önemine rağmen bu hak mutlak değildir;” doğası gereği Devlet tarafından düzenleme yapılmasını gerektirdiğinden,” zımnen kabul edilen bazı kısıtlamalara tabi olabilir. ... Şüphesiz eğitim kurumlarını düzenleyen kurallar, diğerlerinin yanı sıra toplumun ihtiyaç ve kaynakları ile eğitimin farklı düzeylerine has özelliklere göre zaman ve mekanda değişiklik gösterebilir. Dolayısıyla ulusal makamlar bu*

⁸⁰Kerem Altıparmak, Onur Karahanoğulları, PYRRHUS Zaferi: Leyla Şahin/Türkiye, s.14, (Çevrimiçi), <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/karahan/makaleler/turban.pdf>, 18/08/2014

konuda belli bir takdir payından yararlanmaktadırlar; fakat Sözleşme hükümlerine uyulup uyulmadığı hakkında nihai karar vermek son kertede Mahkeme'ye aittir.⁸¹” diyerek, eğitim hakkında yönelik kural ve düzenlemelerin söz konusu hakkın özünü zedeleyecek ve etkinliğinden yoksun bırakacak seviyeye ulaşmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Eğitim hakkının toplum için gerekliliği ve tüm vatandaşları kapsayacak şekilde sağlama ödevi, devlete “zorunlu eğitim” getirme hakkını tanımaktadır. Yine bu ilkelerden hareketle bu zorunlu eğitimin parasız olması gerekmektedir. Ekonomik koşullar ele alındığında eğitimin paralı olması durumunda bu hak mutlak olarak gerçekleştirilemeyecektir.⁸² Eğitim faaliyetinin insan hayatı boyunca devam edebileceği düşünülürse devletin hangi aşamaya kadar eğitimi parasız olarak vermeye devam edeceği sorusu akla gelebilir. Her ülke kendi koşullarına göre bu durumu düzenlemekte ve gelecek nesillerin eğitimi için kaynaklarını bu yönde kullanmak için çaba sarf etmektedir. Uygulamadaki genel kabul, ilk eğitimin parasız olması lise ve meslek okullarının ve yüksek öğretiminde yine devlet tarafından desteklenmesidir.

Ülkemizde ilk ve orta öğretim devlet okullarında parasızdır. Üniversitede öğrencilerden harç adı altında bir bedel alınsa da eğitim maliyetleri göz önüne alındığında bu alınan bedelin eğitim maliyetini karşılamak için alınmadığı anlaşılmaktadır.

2.3.2. Bireyin ve Anne Babanın Dini İnançlarına Saygı

Din ve vicdan özgürlüğü, bireyin kendi iç dünyasında yaşadığı bir içsel alanı olmakla birlikte, dini inançlarını açığa vurma, toplu olarak ibadet yapma, dini inançlarını ifade etme gibi dışsal bir alanı da mevcuttur. Din ve inanç özgürlüğünün içsel alanına devlet veya başka bir güç istese de müdahale edemez. Birey, yaradılış gereği kendi iç dünyasında sonsuz bir inanç özgürlüğüne sahiptir. Asıl sorun inancın dışavurumunda ortaya çıkmaktadır. Bireyler içsel alandakini dışavurmaya, başka bir deyişle inandıkları gibi yaşamaya başladıklarında toplumu ilgilendiren bir etkinliğe dönüşmekte ve diğer bireylerin özgürlüklerini korumak için düzenlenmesi gerek-

⁸¹ A.e., s.15

⁸² Yaşar, s.57

tedir. Düzenleme bir anlamda o özgürlüğün toplumda anlam kazanmasına, ifa edilmesine getirilen bir kısıtlama demektir.⁸³ Din ve vicdan özgürlüğünün gereği gibi yaşanabilmesi için bu düzenlemelerin toplumsal düzeni bozmayacak yeterlilikte, hakkın özüne de dokunmayacak sınırlılıkta olması gereklidir.

AİHM' nin eğitim ve öğrenim hakkıyla ilgili kararlarında, Sözleşme metninin ikinci cümlesinin, çok kesin ve net bir şekilde, neyi kastettiği belirtilmemektedir. Mahkemeye göre, inanç kelimesi, Sözleşmenin 10. maddesindeki ifade hürriyeti bağlamında, düşünce ve fikir terimleriyle eş anlamda değildir. Bu kavram belli ölçüde kuvvetli, ciddi, tutarlı ve önemli, özetle; bir bütünlüğe sahip fikir ve görüşleri ifade eder. Felsefi sıfatının ise kati bir tanımlaması yoktur. Sözleşmenin hazırlık çalışmaları da bu konuda net bir açıklama içermemektedir. Komisyona göre bu kavram birçok manaya gelebilir. Bu kavram; belli belirsiz, her türlü hususa ilişkin fikirler gibi, düşünce ile yapılandırılmış bir sistemi ifade eder. Bu kavram, maddedeki anlamında, demokratik toplumda saygıya değer, kişi onuruna ve aynı zamanda, maddenin birinci cümlesinde var olan temel öğrenim hakkına ters düşmeyen inançları kapsamaktadır.⁸⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Campell et Cosans/İngiltere kararında⁸⁵ hukuki dayanakları birbirinden ayrı olmakla beraber söz konusu iki hakkın birbiriyle bağlantılı olduğunu belirtmiştir; bu kapsamda ikinci cümle hükmü, birinci cümle hükmüne aşılanmış durumdadır.⁸⁶

Dini ve felsefi kanaatler kavramından; bağlı olduğu dine ve edindiği felsefi kanaatlere göre, her insanın, genel olarak dünya hakkındaki ve özel olarak insan toplumu hakkındaki, kendine göre en doğru olarak kabul ettiği anlayışlarını anlamak gerekir. Bu kanaatler her insanın kendi iç dünyasını oluşturan idrakler bütünüdür.⁸⁷

⁸³ Yaşar, s.51

⁸⁴ Çalışkan, a.g.e., s.307

⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 25.02.1982 Tarih, Seri A:48, "Campbell et Cosans/İngiltere Kararı" "Jeffrey Cosans'ın okuldan uzaklaştırılmasına (ki neredeyse tam bir öğretim yılı boyunca sürmüştür) kendisinin ve ana babasının, kendisinin bedensel olarak cezalandırılmasına veya bu cezaya maruz kalma ihtimaline itiraz etmeleri neden olmuştur. Okula dönmesi, ancak ana ve babanın Birleşik Krallık'ın Protokolün 2. Madde'nin ikinci cümlesi uyarınca saygı duymakla yükümlü olduğu inançlarına aykırı hareket etmesi halinde mümkün olabilecekti . Bir eğitim kurumuna erişim şartı, 1 No.'lu Protokol'de yer alan bir başka hakla bu şekilde çelişki oluşturduğunda, makul olarak tanımlanamaz ve her halükârda 2. Madde altında tanımlanan Devlet'in düzenleme yetkisi aşılmış olur."

⁸⁶ Gözübüyük, Gölcüklü, a.g.e., s.432

⁸⁷ Çalışkan, a.g.e., s.307

Belçika’da Eğitim Dili Davası’ndaki⁸⁸ kararında, AİHM; “*ana ve babanın dil tercihlerinin felsefi ya da dini bir özelliğe sahip olduğunun düşünülmemeyeceğini, ancak ikinci cümlelerin güvence altına almadığı, eğitimin içeriği alanına girdiğini*” vurgulamıştır. Bu hüküm devletlerin eğitim ve öğretim alanında ana ve babaların dil tercihlerine değil, sadece dini ve felsefi inançlarına saygı duyması gerektiğini belirtmektedir. “*Dini*” ve “*felsefi*” terimlerini dil tercihlerini de içine alacak şekilde yorumlamak, bu kavramların sıradan ve alışlagelmiş anlamlarının değişmesine ve AİHS’den gerçekte kapsamadığı bir anlamın çıkarılmasına yol açacaktır.⁸⁹

AİHM, yine başka bir kararında⁹⁰; 1 No’lu Protokol’ün 2. Maddesi’nin 2. cümlesinin, öğretim özgürlüğünü yani okulların varlığını güvence altına almadığını belirtmiştir. Amaç, daha ziyade, devlet okullarındaki ders programlarında ana babanın inanç özgürlüğünü korumak ona, saygıyı sağlamaktır. Keza, özel okulların mevcudiyeti, devlet okullarının bu yükümden muaf tutulduğu anlamına gelmeyecektir.⁹¹ Sözleşme bir bütün olarak ele alındığında, mahkemenin görüşüne göre, “*felsefi inançlar*” ifadesi ile mevcut bağlamda, “*demokratik bir toplumda*” saygı duyulmaya değer⁹², insan onuru ile ters düşmeyen yargılar kastedilmektedir; ayrıca, 2. Madde’nin tamamının birinci cümle üzerine kurulu olduğu düşünülecek olursa, bu yargılar çocuğun temel eğitim hakkı ile de çelişki içinde olmamalıdır.

Belirtilen saptamalar ışığında ders programlarının yapımı ve düzeni, ilke olarak, devletlerin takdir yetkisine bırakılmıştır. 1 No’lu Protokol’ün 2. maddesinin 2. cümlesi, özellikle, devletlerin, dini ve felsefi nitelikteki haber ve bilgileri öğretim ve eğitim yoluyla, dolaylı ve dolaysız şekilde, yaymasına engel olmadığı kararlarla anlaşılmıştır.

⁸⁸ ayrıntılı bilgi için bkz, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 23.07.1968 Tarih, Seri A No: 6 Sayılı, “*Belçika’da Eğitim Dili Davası*”

⁸⁹ Dutertre, *a.g.e.*, s.325

⁹⁰ “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 07.12.1976 Tarih Seri A No: 23 Sayılı “*Kjeldsen, Busk Madsen ve Pedersen Kararı*”, (Çevrimiçi) [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57509#%22itemid%22:\[%22001-57509%22\]](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57509#%22itemid%22:[%22001-57509%22]), 21 Ağustos 2014

⁹¹ Gözübüyük, Gölcüklü, *a.g.e.*, s.432

⁹² “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 13 Ağustos 1981 Tarih Seri A No. 44 Sayılı “*Young, James ve Webster Davası*”, (Çevrimiçi), [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57608#%22itemid%22:\[%22001-57608%22\]](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57608#%22itemid%22:[%22001-57608%22]), 21 Ağustos 2014

Devletin, eğitim ve öğretim alanında üstlendiği görevi yerine getirirken, programlarda yer alan bilgilerin dağıtımının objektif, eleştirel ve çoğulcu olmasına özen göstermesi gerekmektedir.⁹³ Başka bir anlatımla, 2. maddenin 2. cümlesi hükmü, devletin, ana babanın dini ve felsefi inançlarına aykırı nitelikte belli bir fikri aşılama ve böyle bir amaç gütmemesini yasaklamakta ve böylece aşılmaması gereken sınırın altı çizilmektedir.

Eğitim hakkını güvence altına alan Sözleşmenin 1 No' lu Ek Protokol' ün 2. ikinci cümlesinde ana babanın bu eğitimi kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama hakkı güvence altına alınmaktadır. Bu açıdan maddeyle doğrudan ilgisi olması sebebiyle, din ve vicdan özgürlüğü hükümlerinin de incelenmesi gerekmektedir. AİHS' nin eğitim hakkını ilgilendiren 9. maddesi;

“ 1. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, açıkça veya özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir.

2. Din veya inancını açıklama özgürlüğü, ancak kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlığın veya ahlakın, ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için demokratik bir toplumda zorunlu tedbirlerle ve yasayla sınırlanabilir.” şeklindedir.

Maddede düşünce, vicdan ve din kelimeleri ile ifade edilen, “değer” her türlü bireysel fikir ve tercihler değil; fakat belli bir düzeyde, kudret, ciddiyet ve öneme sahip görüşle; dini ve felsefi; ideolojik inançlar; bir bütün olarak bireyin her türlü kanaat, inanç, felsefi öğreti vb. gibi fikir ve akıl dünyasında, iç aleminde yer alan kanısıdır.⁹⁴ Yaşamın düzey, yoğunluk ve ayrıntılarına göre şekillenecek pratikler ve öğretme faaliyeti bir dini inanca dayanabilir de dayanamayabilir de. Burada AİHS'nin korumaya çalıştığı nokta; karşılıklı saygı, hoşgörü ve değişik düşüncelere açık görüşlü olmaktır.⁹⁵

⁹³ Gözübüyük-Gölcüklü, a.g.e., s.433

⁹⁴ A.e., s.346

⁹⁵ Yaşar, a.g.e., s.42

AİHS'nin, Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü başlıklı 9. maddesinin 1. fıkrasının ilk cümlesinde; “*Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir.*” diyerek, genel bir hakkın tanımı yapılmaktadır. Hakkın özü itibariyle, hiçbir sınırlamaya tabi tutulamayacağı, devletlerin bu hakka kısıtlamadan öte saygılı olmalarının gerektiği belirtilmek istenmiştir. 1. fıkranın ikinci cümlesinde; “*Bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, açıkça veya özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir.*” şeklindeki ifade ile tanınmış bulunan hakkın içeriği belirtilmekte, evvela din veya inancını değiştirmek özgürlüğü, sonra da dinini veya inancını tek başına ya da topluca, aleni olarak yahut özel şekilde ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yoluyla açığa vurgulama hak ve özgürlüğü açıklanmaktadır. AİHM'nin kararında⁹⁶ bu özgürlüğün içeriği, “*Din özgürlüğü esas olarak bireyin vicdanı ile ilgili bir husus olmakla birlikte, aynı zamanda, diğer hususların yanı sıra (dinini açıklama) özgürlüğünü de içerir. Sözcükler ve hareketler ile açığa vurma dini inançların varlığı ile bağlantılı bir olgudur.*” şeklinde belirtilmektedir.⁹⁷

AİHS' nin 9. Maddesinin 2. Fıkrasında ise özellikle belirtmek gerekir ki, din ve vicdan özgürlüğüne değil, fakat “*dinini veya inançlarını açığa vurma (izhar) özgürlüğüne getirilebilecek olası kısıtlamaların meşruluk koşullarını*”⁹⁸ göstermeye çalışmıştır.

AİHS'nin 1 No'lu Ek Protokolü'nün 2. maddesi ve AİHS'nin 9. maddesi birlikte ele alındığında, ülkemiz açısından eğitimde en önemli iki temel sorun olan, “*din kültürü ve ahlak bilgisi dersi ve türbanla okula gitme*” konularına AİHM'nin kararlarına özellikle bakılması gerekmektedir.

Türban konusu açısından mahkeme, kararında⁹⁹; “*Üniversitelerdeki başörtüsü yasağı konusundaki müdahale için Türk yasalarının meşru temelleri olduğunu bildirmiştir. Üniversitelerdeki başörtüsü yasağının, başvuruyu yapanın üniversiteye kayıt yaptırmadan önce de var olduğu hatırlatılan gerekçeli kararda,*

⁹⁶ “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 25.05.1993 Tarih Seri A No. 260-A Sayılı “*Kokkinadis-Yunanistan*” Kararı, (Çevrimiçi), http://www.turkhukuksitesi.com/makale_465.htm, 20 Temmuz 2014

⁹⁷ Dutertre, a.g.e., s.242

⁹⁸ Yaşar, a.g.e., s.42

⁹⁹ “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 29.06.2004 Tarih Seri A No. 44774/98 Sayılı “*Leyla Şahin-Türkiye*” Kararı, (Çevrimiçi), <http://bianet.org/bianet/kultur/74724-leyla-sahin-karari-aihme-ictihat-oldu>, 20 Temmuz 2014

başvuranın kayıt yaptırdığı tıp fakültesinde giyim konusunda öğrencilerin uyması gereken kurallar olduğu belirtilmiştir. AİHM, verdiği kararda Türkiye Anayasası'nın laikliğin ve demokratik değerlerin korunmasını, din özgürlüğüne dokunulmazlık ilkesinin ve yurttaşların yasa önünde eşit olduğu ilkesini sağladığını belirterek, laiklik ilkesinin Türkiye'de demokratik sistemin korunması için gerekli olduğunu vurgulamıştır.” AİHM, Leyla Şahin davasında düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü öngören 9. maddenin ihlal edilmediğine ve buna bağlı olarak 1 No’lu Ek Protokol’de yer alan eğitim hakkı ile ilgili 2. maddesi kapsamında ortaya çıkan ayrı bir sorun olmadığına karar vermiştir.

AİHM, kısaca değinecek olursak Leyla Şahin Davası’nda üniversitelerde türban yasağının önünü açmış ve temel olarak, bu yasağın üniversitelere kayıt yaptırılmadan önce de olduğu ve Türk Anayasası’nda demokratik değerlerin korunmasını, din özgürlüğüne dokunulmazlık ilkesinin ve yurttaşların yasa önünde eşit olduğu ilkesini sağladığını ve Anayasada laiklik ilkesinin olduğu da özellikle belirtilerek tüm açılardan, Türkiye’de demokratik sistemin korunması gerektiğini ifade etmiştir. Eğitim hakkı açısından ise AİHM daha önce de belirttiğimiz üzere, *“Belçika’da Eğitim Dili”* davasında, *“devletlerin eğitim ve öğretim alanında ana ve babaların dil tercihlerine değil, sadece dini ve felsefi inançlarına saygı duyması gerektiğini.”* belirtmiştir. Bu açıdan bakıldığında kanaatimizce üniversitelerde de başörtüsünün yolu açılabilir yine laiklik ilkesi açısından bir sorun teşkil etmeyecektir.

Türkiye’de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi açısından, AİHM, kararında¹⁰⁰; *“Hıristiyan ve Yahudi dinine mensup Türk vatandaşı öğrencilerin din kültürü ve ahlak bilgisi dersinden muaf olması mümkündür. Bu karar derslerin, Hıristiyan ve Yahudi öğrenciler için, derslerde verilen eğitim ve ailelerinin dini ve felsefi inanışları arasında olası bir çatışmaya yol açabileceğini bildirmekteydi. Avrupa Konseyi’nin Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) gibi, Mahkeme de, durumun eleştiriye açık olduğunu düşündü: eğer ders çeşitli dini kültürlerle ilgiliyse, dersin sadece Müslüman öğrenciler için zorunlu olmasının*

¹⁰⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 09.10.2007 Tarih Seri A No: 1448/04 Sayılı *“Hasan Zengin ve kızı Eylem Zengin/Türkiye”* Davası, (Çevrimiçi), <http://www.aihmiz.org.tr/?q=tr/content/zengin-karari>, 18 Temmuz 2014

hiçbir nedeni yoktu. Ailelerin okul yönetimine kendi dini ve felsefi inanışlarıyla ilgili bilgi verme zorunluluğu inanç özgürlüğünü korumak için uygun bir yöntem değildi. Ayrıca, açık bir yazının bulunmadığı durumda, okul yönetimleri Zengin'in davasında olduğu gibi her zaman muaf tutulma isteğini geri çevirme hakkına sahipti. Sonuç olarak, AİHM muaf tutulma prosedürünün doğru yöntemlerle uygulanmadığını ve öğretilen konunun çocuklarının değerleriyle çatışma yaratacağını yasal olarak düşünme hakkı olan ailelere yeterli koruma sağlamadığına karar verdi. Bu durum özellikle Sünni İslam'dan başka dini ve felsefi inanışa sahip olan aileler için başka seçeneğin olmadığı ve muaf tutulma prosedürünün dini ve felsefi inanışını ifşa etme yükümlülüğünün olduğu durumlarda geçerlidir.” diyerek, AİHM, 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinin (eğitim hakkı) ihlal edildiğine karar vermiştir. AİHM, 9. madde ile ilgili ayrı bir sorunun mevcut olmadığını ifade etmiştir.

AİHM'nin kararında, kısaca; din kültürü ve ahlak bilgisi dersi açısından muaf tutulma prosedürünün doğru yöntemlerle uygulanmadığını ve öğretilen konunun çocuklarının değerleriyle çatışma yaratacağını yasal olarak düşünme hakkı olan ailelere yeterli koruma sağlamadığına ve bu durumun özellikle Sünni İslam'dan başka dini ve felsefi inanışa sahip olan aileler için başka seçeneğin olmadığı ve muaf tutulma prosedürünün dini ve felsefi inanışını ifşa etme yükümlülüğünün olduğu durumlarda geçerlidir diyerek Aleviler ya da başka İslam mezhepleri açısından muaf tutulma hakkının getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Kanaatimce, diğer mezhepler açısından muaf tutulmanın yanı sıra Türkiye'deki tartışmalar kapsamında ahlak bilgisi olarak Alevilere de ders imkanının sağlanması gerekmektedir.

2.3.3. Eğitimde Çoğulculuk ve Özel Öğretim Kurumları

Okullarda okutulacak müfredatın belirlenmesi ve planlanması ilkesel olarak sözleşmecî devletlerin yetki alanına girmektedir. AİHM bir kararında bu konuya değinerek: "... müfredatın düzenlenmesi ve planlanması ilk olarak Taraf Devletlerin yetkileri dahilinde bulunmaktadır. Bu durum temelde amaca uygunluk konularına ilişkindir. Bu konularda hüküm vermek AİHM'ye düşmez ve çözüm ülke ve döneme göre değişiklik gösterebilir. "³⁵ Bu çerçevede, okullarda okutulacak müfredatın ne olacağına yani eğitimin içeriğine her ülke kendisi karar verecektir. Bunlar Mahkeme'nin karar veremeyeceği, çözümleri ülkeden ülkeye ve zaman içinde

değişebilecek konulardır. Özellikle Protokol'ün 2. maddesinin ikinci cümlesi, Devletlerin eğitim ve öğretim yoluyla doğrudan ya da dolaylı olarak dini ve felsefi türden bilgiler vermesini engellemektedir. Hatta ana ve babaların okul müfredatına bu tür eğitim ve öğretimin eklenmesine itiraz etmelerine dahi izin vermemektedir. Çünkü aksi takdirde, kurumsallaşmış eğitim bütünüyle uygulanabilir olma özelliğini kaybedecektir.

Her ne kadar AİHM eğitimin içeriğini belirlemeyi taraf devletlerin taktirine bırakmış olsa da; bu konuya bir sınırlama getirmiştir. Bir kararında, devlet okullarında verilecek eğitimin içeriğine ilişkin görüşünü şu şekilde dile getirmiştir:

“...2. Madde'nin ikinci cümlesi Devlet'in, eğitim ve öğretim konusunda üstlendiği rolü yerine getirirken, müfredatta yer alan bilgilerin tarafsız, eleştirel ve çoğulcu bir yaklaşımla sunulmasını sağlaması gerektiğini ifade etmektedir. Devlet'in ana ve babaların dini ve felsefi inançları ile bağdaşmayabilecek bir endoktrinasyon amacını gütmesi yasaklanmaktadır. Aşılmaması gereken sınır budur.

Böyle bir yorum, aynı zamanda Protokol 'ün 2. Maddesi 'nin birinci cümlesi, AİHS'nin 8 ila 10. Maddeleri ve demokratik bir toplumda ideal ve değerlerin korunması ve geliştirilmesi amacını taşıyan bir belge olan AİHS 'nin genel ruhu ile uyumludur.”¹⁰¹

Gerçek anlamda eğitim hakkından söz edebilmek için devletin, eğitim müfredatını düzenlerken çoğulcu bir yaklaşım gütmesi ve devletin eğitim verirken tarafsız ve eleştirel bir yaklaşım tarzı ile davranması gerektiği vurgulanmıştır. Bu noktada hem çoğulculuk hem de tarafsızlık nasıl sağlanacak sorusu akla gelmektedir.¹⁰² Eğitimde çoğulculuk sağlandığı takdirde anne babanın dini inançlarına saygı ilkesi gereği olarak farklı inanç eğitimleri veren okullar veya öğrencinin ilgi alanına göre tercih edebileceği farklı seçenekler ortaya çıkabilir. Ancak devletin tarafsız olma zorunluluğundan dolayı bu çoğulcu yaklaşım devlet tarafından tam anlamı ile gerçekleştirebilir. Bu noktada eğitimde çoğulculuk

¹⁰¹ Serkan Cengiz, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Eğitim Hakkı, (Çevrimiçi), s.5,

¹⁰² Yaşar, s.53

ilkesinin gerçekleştirilebilmesi için devletin özel okulların kurulmasına izin vermesi zorunlu olacaktır. Ancak bu özel okullarda yine devlet tarafından hazırlanan müfredat ve eğitim sisteminin okutulması için baskı yapılması ve bu okulların devlet okullarından farklı inanç ve düşüncelerin savunucusu olabilmesine izin vermemesi durumunda özel okulları devlet okullarından ayıran sadece kurucusunun farklı olması olacaktır ve eğitimde çoğulculuğun sağlanmasına hizmet etmeyecektir.

Özel eğitim kurumlarının devlet tarafından denkliklerinin kabul edilmesi için öğrenim süreleri, eğitim araçları, öğreticilerin nitelikleri, devlet okullardaki emsalleri seviyesinde temel bilgi verip vermediği ve fiziki şartlar gibi konularda kurallar koyması ve denetlemesi normal karşılanacaktır. Ancak özel okulların devletin resmi söylemi ve felsefi düşüncesi doğrultusunda eğitim vermeye zorlanmaları, bireylerin seçim hakkını yok ederek çoğulculuğu imkânsız hale getirecektir. Devlet özel okulların belirli bir felsefi veya dini söylemin taşıyıcısı olmasına, bu doğrultuda müfredat hazırlamasına müsaade etmelidir. Bu imkan özel okullara sağlandığı takdirde eğitimde çoğulculuk ilkesi gerçekleşmiş olacaktır. Tabî ki özel okullara tanınan bu yetki sınırsız olamaz, demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı, insan haysiyetine ters düşen, suç işlemeyi, ayrımcılığı, uyuşturucu kullanımı, gibi uluslararası hukukun suç saydığı eylemleri özendirilen eğitim programlarına izin verilmeyecektir.

Hal böyle olmakla birlikte, ebeveynlerin felsefi ve dini kanaatlerinin hesaba katılması zarureti, Devletin okullarda felsefi ve dini konularda eğitim vermesine mani teşkil etmez. Önemli olan Devlet okullarında veya Devletin denetimindeki özel okullarda verilen eğitimin belirli bir doktrinin veya inancın veya kanaatin çocuğa aşılması / telkini anlamına gelmemesidir.¹⁰³ Bu yükümlülük sadece müfredatın teorik olarak oluşturulmasında değil, uygulanması sırasında da dikkate alınmalıdır.

Özel eğitim kurumları açısından bakıldığında ana ve babanın bu kurumları seçmeleri demek onların bu kurumların taşıyıcısı oldukları din ya da felsefi görüşleri benimsedikleri veya en azından bunların öğretilmesinden şu ya da bu nedenle rahatsızlık duymadıkları anlamına gelmektedirler. Özel okulların bir dini ya da felsefi söylemin taşıyıcısı olabilmeleri, bunların demokratik bir toplum düzeninin gereklerine aykırı ve insan haysiyetine ters düşen eğitim programları uygulamalarına

¹⁰³ Yaşar, s.52

imkan vermemektedir. Örneğin, ırkçılık, uyuşturucu kullanımı, kadınlar aleyhine ayrımcılık veya savaş kışkırtıcılığı gibi uluslar arası hukukun suç saydığı eylem ve programların uygulanması kabul edilmeyecektir.

İşte, ister özel ister resmi eğitim olsun eğitim ve öğretimde geçilemeyecek sınırlar mevcuttur bu sınırların prensip olarak çoğulcu olmaları gereken resmi eğitim kurumları dışında, özel eğitim kurumlarını da bağladığı açıktır. Barış içinde ve insanın mutluluğuna yönelmiş bir toplumda özel okulların kendilerini mutlak olarak özgür görmeleri mümkün olamayacaktır. İçinde yaşanılan toplumun gerçeklerin göz ardı edilmediği, ancak bunların gelecek yüzyıllara aktarılacak bilginin üretilmesine engel olmayacağı bir eğitim düzeni kurmak gereği açıktır. Fakat burada modern bilimin kendiliğinden bir varlık gibi algılanması ve mutlak bir karakter kazanması amaçlanmamaktadır. Alternatif bilim önerileri ile modern bilimi yadsıyan yaklaşımlarda kendilerine bir yer bulabilmelidirler.

Öte yandan, devlet, özel okulların ne öğrencilerinin ne de öğretmenlerinin layık olup olmadıkları ile ilgilenmez. Bunların dini eğitim ve öğretimi verme konusundaki serbestlikleri sonuçta diploma denkliği ile ilgili bir sorun olacaktır. Yeterince temel dersleri almamış bir öğrencinin veya bu tip öğrenim sürdüren okulun denkliği hiç kuşkusuz bu eğitimi yeterli derecede vermiş olanlara denk olmayacaktır. Bu bağlamda özel okulların programlarının aynı düzeydeki resmi kurumların programlarında olması gereken temel bilgiler seviyesinde verilmiş olup olmadığını denetlemek Devletin görevidir.¹⁰⁴

2.3.4. Öğrencinin Kendini İfade Özgürlüğü

Eğitim için bir kuruma verilmiş, teslim edilmiş çocuğun bu kurumda, insanlık dışı muameleye tabi tutulmaması gerekir. Öğrencilerin baskı ve şiddet uygulanmasından korunmaları yani onların insan hak ve hürriyetlerinden yararlanmaları doğal bir durumdur. Bu bağlamda öğrencilerin, okullarda dövülmeleri

¹⁰⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 07.12.1976 Tarih Seri A No: 23 Sayılı "*Kjeldsen, Busk Madsen ve Pedersen Kararı*", (Çevrimiçi), [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57509#{%22itemid%22:\[%22001-57509%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57509#{%22itemid%22:[%22001-57509%22]}), 21 Ağustos 2014

yani eğitim amaçlı şiddete maruz kalmalarına yönelik AİHM kararlarında,¹⁰⁵ çocukların dövülmesinin, anne ve babanın çocuklarını kendi yargılarıyla uyumlu bir biçimde eğitilmesi hakkının bir ihlali olduğu kararlaştırılmış, çocuğun dayacağı reddetmesi halinde okuldan uzaklaştırılması da eğitim hakkının bir ihlali olarak görülmüştür.

Avrupa insan hakları sisteminde, gerek sözleşmenin liberal içeriği gerekse Divanın özgürlükçü demokrasiden yana, ifade özgürlüğünü en temel haklardan biri haline getirmiştir. Öyle ki, Handsyle¹⁰⁶ kararında Divan, bu özgürlüğü demokratik bir toplumun onsuz olmaz koşulu saymış toplumu şok eden düşüncelerin açıklanmasını dahi ifade özgürlüğünün bir parçası saymıştır.

Bu kapsamda, öğrencilerin özgür bireyler olabilmeleri ve demokratik değerlerin demokratik yaşama katılma ve insan haklarının geliştirilmesinin özendirilmesi amaçlarına uygun olarak, bu özgürlükten en iyi bir biçimde yararlanmalar gerekecektir.

Öte yandan, Avrupa insan hakları komisyonu, din ve inancını açığa vurma özgürlüğü ile ilgili olarak diplomaya başörtülü fotoğrafı yapıştırılması talebinin kabul edilmezliğine ilişkin net olmayan iki karar vermiştir. Bu iki karar verilişlerinden yıllar sonra Türkiye de büyük yankı yapmışlardır. Türk Anayasa Mahkemesi bir kararında “*Anayasa Mahkemesi'nin Anayasanın laiklik ve düşünce özgürlüğüne ilişkin kurallarına verdiği anlam ve içerikle insan hakları Avrupa komisyonunun konuya ilişkin değerlendirmelerinde birçok ortak nokta bulunmaktadır*” denmektedir.

Danıştay'ın konuya yaklaşımı da Anayasa Mahkemesine paraleldir ve her ikisi de kararlarında birbirlerinin kararlarına atıf yaparak bunu pekiştirmektedirler.

Öte yandan Fransız Danıştay'ı (Conseil d'Etat) bir kararında;

“Okulda dini inancın izharı olan, başörtüsünün yasaklanması, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin herkese dini inançlarını toplum içinde

¹⁰⁵“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 25.09.1982 Tarih Seri A No: 76 Sayılı “*Campbell et Cosans-İngiltere*” Kararı, (Çevrimiçi), [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57455#{%22itemid%22:\[%22001-57455%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57455#{%22itemid%22:[%22001-57455%22]}), 18 Temmuz 2014

¹⁰⁶ Yaşar, a.g.e., s.94

ya da tek başına ve ibadet, ayin, uygulama ve öğrenme biçimleri altında ifa ve açıklama hak ve özgürlüğünü tanıyan 9/1. maddesine aykırıdır. Söz konusu Sözleşme'nin 9. maddesinin 2. paragrafında getirilen sınırlanmalar, okul yönetimine davacının sınıfta başını örtmesini yasaklama yetkisi vermemektedir.”¹⁰⁷

Görülüyor ki Avrupa İnsan Hakları sistemine dahil iki laik ülke de, sözleşme hükümlerinin yorumuna dayanan, ancak birbirine tamamı ile zıt yargı kararları mevcuttur. Buna Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun açık olmayan kararı da eklendiğinde tamamı ile tartışmalı ve belirsiz bir durumla karşı karşıya kalınmaktadır. Oysa Avrupa Konseyi Statüsünün 3. maddesi taraf ülkelerde benzer asgari garantiler oluşturmayı amaçlamakta ve insan haklarını koruma Avrupa mekanizmaları da buradan yola çıkarak kurulmuş bulunmaktadır. Ancak öğrencinin idarenin aklına estiğinde üzerinde tasarrufta bulunabileceği bir “obje” olmadığı da ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁸ Hatta öğrenci bütünüyle okulun şekillendireceği bir hamurda değildir. Eğitim faaliyetlerine katılmaktan, kurumu yöneten kuralların belirlenmesine kadar bütün süreçte onların katkısı ve kararlarının etkili olması söz konusudur. Bütün bunlar yaparken dikkat edilmesi gereken nokta, kurum içi düzeninin bozulmaması ve başkalarının hak ve özgürlüklerine zarar verilmemesi gereğidir.

Öğrencilerin değişik görüşleri paylaşan dernekler kurması ve bu bağlamda farklı ve ideolojik olarak organize olmalarında yukarıda belirtilen ilkelere zarar verilmediği sürece doğal karşılanacaktır. Bu bağlamda özgürlükçü ya da daha tutucu fikir akımlarına yakın öğrencilerin birlikte davranmaları değişik grupların birbirlerine saygı içinde yaşamalarının sağlanması onların sözleşmenin arzuladığı demokratik toplum düzeni içinde yaşama tecrübesi edinmelerini gerektirecektir.¹⁰⁹ O halde farklılıkları törpüleyerek sanki dünyada herkes aynı düşüncede sahip ya da aynı görünümde imiş gibi anlamsız yasakların konulması demokrasi kültürünün zayıflamasına bunların içinin boşaltılmasına neden olmaktadır. Oysa divan birçok defa vurguladığımız gibi demokratik toplum düzeninin gereklerini hoş görü uzlaşma ve farklı düşüncelere açık olmak olarak tespit etmektedir.

¹⁰⁷ Cengiz, a.g.e., s.11

¹⁰⁸ Yaşar, s.57

¹⁰⁹ Ülker, s.33

2.4. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Eğitim Hakkının Sınırları

1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile insan hakkı kavramı belirtilmiş, bunlar devlet oluşumunun temeli şeklinde nitelenip aynı Bildiride halk egemenliği ilkesine vurgu yapılmıştır. Özgürlüklerin sadece kanunlarla sınırlanabileceğini ve bu yasaların bizzat vatandaşlar ya da halk tarafından seçilen temsilciler tarafından yapılması gerektiğini belirtilmiştir.¹¹⁰ Klasik haklar, Avrupa Anayasalarına 18. ve 19. yüzyıllarda ifade edilmiştir. Sanayi devrimi ile gelişen süreçte klasik haklar zamanla eşitsizlikleri önlemekte yeterli olamamıştır.¹¹¹ Bu dönemde insan hakları sadece ekonomik güçleri olan kişilerin durumlarını koruma altına almışken, yoksullukla boğuşan, örneğin işçi sınıfını oluşturan kişilerin haklarını korumakta yeterli olamamıştır. Bu sebeple özellikle sanayi devrimi ikinci kuşak hakların ortaya çıkmasını sağlamıştır. İkinci kuşak haklar yani sosyal haklar arasında bulunan eğitim hakkı ile, klasik haklara benzer şekilde devletlere, hizmet sunma yükümlülüğü getirirken, aynı zamanda bu yükümlük mali olanaklar çerçevesinde sınırlandırılabilir şekilde ilişkilendirilmiştir.¹¹²

AİHS’de ve uluslararası düzenlemelerde haklara ilişkin sınırlandırmalar yine hak ve özgürlüklerin düzenlendiği maddelerde ayrıca belirtilmekteyken, eğitim hakkına ilişkin tüm düzenlemelerde bu yönde bir düzenlememenin yapılmadığı görülmektedir. Eğitim hakkının taşıdığı önem sebebiyle, tüm düzenlemelerde, bu hak açısından ayrımcılığın önlenmesine çalışılmış, eğitim hakkına ilişkin devletlere yükümlülükler getirilmiş ve eğitim hakkının herkese eşitçe sağlanması yönünde önlemler alınmaya çalışılmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları kapsamında ise eğitim hakkına ilişkin sınırlamalar, bu hakkın bağlantılı olduğu diğer haklarla birlikte değerlendirilmiş¹¹³ ve sınırlamaların, uluslararası düzenlemelere

¹¹⁰ Mithat Sancar, *Demokrasi-İnsan Hakları-Hukuk Devleti; Zorlu Bir Birlikteliği Çözümleme Denemesi*, **Toplum ve Bilim Dergisi**, No: 87, 2000/2001, s. 7.

¹¹¹ A.e., s.8

¹¹² Mahmut Göçer, *İnsan Haklarının Korunması ve Birleşmiş Milletler*, Ankara, Nobel Yayın, 2009, s.1.

¹¹³ Ülker, a.g.e., s.35

uygun olarak; yasal olması, demokratik toplum gereklerine uygun olması ve sınırlamada meşru bir amacın bulunması gerektiği ifade edilmiştir.

AİHM ayrıca vermiş olduğu kararlarda, eğitim hakkının AİHS'nin 17. maddesinde belirtilen; *“Bu Sözleşme hükümlerinden hiçbiri, bir devlete, topluluğa veya kişiye, Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesine veya burada öngörüldüğünden daha geniş ölçüde sınırlamalara uğratılmasına yönelik bir etkinliğe girişme ya da eylemde bulunma hakkını sağlar biçimde yorumlanamaz.”* şeklindeki kriterlerine uygun olması gerektiğini ifade etmiş ve böylece eğitim hakkının sınırlanması için hakkın özüne dokunulmaması yani yok edilmemesi ve hakkın kapsamının izin verdiği ölçüde sınırlamanın yapılabileceği belirtilmiştir.¹¹⁴ Sınırlamalar yapılırken ayrıca sözleşmenin 18. maddesinin; *“Anılan hak ve özgürlüklere bu Sözleşme hükümleri ile izin verilen, kısıtlamalar öngörüldükleri amaç dışından kullanılamaz.”* şeklindeki düzenlemesi kapsamında da iyi niyet yönünde kullanılması gerektiği unutulmamalıdır.¹¹⁵

2.4.1. Kanunla Sınırlama Zorunluluğu

Kanunla sınırlama ilkesi, yasalarda belirtilen hakların, genel bir iradenin ürünü olması sebebiyle, aynı irade tarafından sınırlamalarının yapılmasına ve bunun nasıl yapılabileceğine ilişkin bir inancın ürünü olarak ortaya çıkmıştır.¹¹⁶ Daha önce de belirtildiği üzere AİHS'ne Ek 1 Protokol'ün 2. maddesi ile ifade edilen eğitim hakkının ne şekilde sınırlandırılabilmesine ilişkin bir düzenleme bulunmamasına rağmen bu hak AİHM kararlarında niteliği gereği diğer bağlantılı olduğu (Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunması, Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü, İfade Özgürlüğü) haklarla beraber ele alınmıştır. Eğitim hakkına ilişkin direk bir sınırlama sebebinin bulunmaması bu hakka ilişkin daha alt düzenlemeler gereği sınırlama yapılmasına neden olmuştur.¹¹⁷

Örneğin; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 36458/02 başvuru numaralı *“Temel ve Diğerleri-Türkiye”* davasında başvurucular; *“Anayasa'nın eğitim ve öğrenim hakkı başlıklı 42. maddesi Anayasa'da yapılan yeni değişiklikle birlikte*

¹¹⁴ Gözübüyük, Gölcüklü, a.g.e., s.415

¹¹⁵ Ayhan Döner, *İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi*, Ankara, Seçkin Yayınları, 2003, s.88

¹¹⁶ Yaşar, a.g.e., s.272

¹¹⁷ Ülker, a.g.e., s.37

değerlendirildiğinde, kişinin en iyi konuştuğu dilde, ana dilinde, öğrenimine ilişkin anayasal bir hak tanımakta olarak düşünülmalıdır.

... Maalesef, yıllardan beri, başta Kürtler olmak üzere Türkiye’de yaşayan topluluklar, devletin bölünmesi korkusu nedeniyle sanki yoklarmışçasına muamele görmüşler ve dillerini ve kültürlerini geliştirmeleri engellenmiştir ...

Türkiye’de demokratikleşmeyi destekleyen bir adım attığına inanan bir öğrenci olarak, Üniversite Rektörümüzden Kürtçenin üniversitede seçmeli ders kapsamına alınması ve okutulması talebinde bulunmaktayım.”¹¹⁸ şeklinde talepte bulunmuşlardır. AİHM ise kararında; Yüksek Öğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği’nin 9/d maddesine dayanarak, bu uygulamanın anılan düzenlemenin erişilebilir olması sebebiyle; eğitim hakkına ilişkin herhangi bir ihlal oluşturmadığı yönünde karar vermiştir.

AİHS’nin, Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü başlıklı 9. maddesinin 2. fıkrasında; *“Din veya inancını açıklama özgürlüğü, demokratik bir toplumda ancak kamu güveni, kamu düzeninin, genel sağlığın ve ahlaki ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olan tedbirlerle ve kanunla sınırlanabilir.”* şeklinde sınırlama nedeni belirtilmiştir. Madde sınırlaması incelendiğinde; özelde ve sadece dar anlamda din ve inancın dışavurumu düzenlenmiştir.¹¹⁹ Din ve inancın açıklanması ve bu hakkın kullanılması aynı zamanda bir ifade özgürlüğü sorunudur ve bu açıdan sözleşmenin ifade özgürlüğüne yönelik 10. maddesinin 2. fıkrasındaki; *“Kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, asayişsizliğin veya suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın ve ahlakın, başkalarının un ve haklarının korunması, gizli kalması gereken haberlerin yayılmasına engel olunması veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için kanunla öngörülen bazı formalitelere şartlara, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir.”* şeklinde sınırlama şartları da birlikte ele alınmalıdır. Özel bir sınırlama nedenlerini içinde

¹¹⁸ AİHM’nin Temel ve Diğerleri-Türkiye Davası Özeti, (Çevrimiçi), <http://50.63.212.106/files/aihm/ekler/1249.pdf>, 25.12.2013

¹¹⁹ Yaşar, a.g.e., s.277

barındırmayan eğitim hakkı tüm bu maddelerde belirtilen sınırlamalar kapsamında ele alınmalıdır.

AİHS'nin düzenlediği, tüm sınırlama nedenleri; ister yukarıda belirtilen maddelerde bulunmuş olsun ister başka düzenlemelerle yapılmış olsun her zaman sözleşmenin, 14, 17 ve 18. maddeleri kapsamında uygulama alanı bulabilecektir. Bu sebeple hiçbir sınırlama nedeni, keyfi ve ilgisiz alanlarda kullanılamayacaktır.¹²⁰

2.4.2. Sınırlamanın Demokratik Toplum Gereklilerine Uygun Olması

İnsan hakları Divanı'na göre, demokratik bir toplumun oluşabilmesi için, toplumlarda, hoşgörü, çoğulculuk ve açık görüşlülüğün bulunması gerekmektedir.¹²¹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin düşündüğü siyasi alan demokrasidir. Bu amaçla, sınırlamalarda, demokratik toplumun gerekliliği anlayışı önemli bir kriter olarak ele alınmıştır. Bu kritere uygun sınırlama yapılabilmesi için, “*amaç o amaçla ulaşılmak istenilen araçlarla uygun mudur*”¹²² hususuna dikkat etmek gerekecektir. Bir müdahalenin demokratik toplum gereklilerine aykırı olmaması için, önemli ve hemen düzeltilmesi gereken sosyal bir ihtiyacın bulunması gerekmektedir.¹²³

Temel hak ve özgürlükler demokratik sürecin ayrılmaz parçalarıdır. Haklar çoğunluğun yönetme hakkına gerekçe olan eşitlik ilkesinden kaynaklanmaktadır ve bu nedenle, demokrasi bazı hakların çoğunluğa karşı korunmasını gerektirmektedir. Eğer çoğunluğun hakları tanımama veya ortadan kaldırma hakkı olursa, azınlıkta kalanların gelecekte çoğunluk olma hakları tamamen yok olacaktır.¹²⁴

Devletler, acil ihtiyaç kavramı açısından, serbest takdir yetkisine sahiptirler. AİHM bu takdir yetkisini denetlerken, “*bireysel ve genel yarar arasındaki denge ve tercih*”¹²⁵ kistasını dava konusu olaylara uygulamakta ve böylece keyfi uygulamaların önüne geçmeye çalışmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne

¹²⁰ A.e., s.280

¹²¹ A.e., s.270

¹²² Özcan Özbey, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında İfade Özgürlüğü Kısıtlamaları”, (Çevrimiçi) s.40 <http://tbddergisi.barobirlik.org.tr/m2013-106-1269>, 25 Aralık 2013

¹²³ Vahit Bıçak, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemeleri Kararları Işığında İfade Özgürlüğü*, Ankara, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınevi, 2003, s.271

¹²⁴ Mehmet Turhan, *Anayasamız ve Demokratik Toplum Düzeninin Gereklileri*, (Çevrimiçi), http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg8/mturhan.pdf, 03 Haziran 2014

¹²⁵ Özbey, a.g.e. s.42

göre, demokratik bir toplum içinde hoşgörü, çoğulculuk ve açık görüşlülük bulunmaktadır ve bunlar olmaksızın demokratik bir toplumdaki bahsedilemez.¹²⁶

Eğitim hakkı açısından da demokratik toplum gereklerine uygun sınırlama yapılması kriteri AİHM tarafından uygulanmıştır. AİHM, “Başvurucuların slogan atarak ya da dövizler kaldırarak, üniversite rektörünü protesto ettiklerini ve bu durumun rektörün ifade özgürlüğüne olumsuz anlamda bir müdahale olduğunu, rahatsızlığa yol açtığını diğer dinleyicilerini rahatsız ettiğini ve bilgi edinme haklarına bir müdahale oluşturduğunu belirtti ancak başvurucuların hakaret ya da şiddet içeren bir fiile başvurmadıkları ve kamu düzenini ciddi biçimde bozmadıkları ve salona girişlerinin engellenmesi gibi daha az sert önlemlere başvurulması mümkün iken kişilerin okuldan uzaklaştırılmalarını ve eğitim haklarının kısıtlanması hukuka aykırı bulunmuştur¹²⁷” şeklinde karar vermiştir.

2.4.3. Sınırlamada Meşru Bir Amacın Bulunması

AİHS'nin hakların kısıtlanmasının sınırları başlıklı 18. maddesi; “Bu Sözleşme'nin hükümleri gereğince, sözü edilen hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamalar ancak öngörülen amaçlar için uygulanabilir” şeklindedir. Kişilerin haklarının ve itibarlarının korunması, meşru amaçlar olarak tanımlanabilecektir. Bu amaç toplum nazarında da kabul edilmeli, herkesi ikna edici olmalıdır. Meşru sınırlama sadece kabul edilebilir ve faydalı gibi gerekçelerle değil, ayrıca toplum ihtiyaçları kapsamında orantılı biçimde olmalıdır.¹²⁸

AİHS'nde meşru amaç kavramı; özel hayatın ve aile hayatının korunmasına ilişkin 8. maddesinde, din ve vicdan özgürlüğü başlıklı 9. maddesinde ifade özgürlüğü başlıklı 10. maddesinin 2. fıkrasında ve dernek kurma ve toplantı özgürlüğü başlıklı 11. maddesinde her maddenin ruhuna uygun olarak belirtilmiştir. Bu ayrımlara göre, Devlet yaşamını korumak için uygun olan, milli güvenliğin korunması ilkesi, sosyal yaşamı ilgilendiren bir alanda uygulanmamaktadır. AİHM de meşru amaç kıstasını her davada ayrı ayrı uygulamıştır.

¹²⁶ Yaşar, a.g.e, s.270

¹²⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 31451/03 numaralı “Açık ve Diğerleri- Türkiye” Kararı, (Çevrimiçi), http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/data/Insan_Haklari_Bulteni-6.pdf, 25.12.2013

¹²⁸ Bıçak, a.g.e., s.272

Örneğin ifade özgürlüğü açısından bir davada¹²⁹, başvuru 12 Eylül dönemi uygulamalarına ve darbeye karşı söylemleri nedeniyle mesleğinden ihraç edilmesinin meşru bir amaca dayanmadığını belirterek Türkiye’den şikayetçi olmuştur. AİHM, kararında, “*Sözleşmenin 10. maddesinde yer alan meşru amaçlardan en az birine girdiği kanaatinde olup, görevi kötüye kullanma bakımından düzeni ve yargı organının otorite ve tarafsızlığını koruma ve hakaret suçu ile ilgili olarak da başkalarının amaçlarını koruma amaçlarını meşru amaçlar olarak sayılır.*”¹³⁰ şeklinde ihlal kararı vermiştir.

AİHM başka bir kararında¹³¹ ise; “*Başvuranların Türk topraklarının bir bölümü üzerinde Kürdistan adı verilen bir devleti kurmak istedikleri tespitinde bulunarak, bu sözlü ve yazılı ifadelerin Türkiye’nin toprak bütünlüğüne karşı bölücülük propagandasını oluşturduğu sonucuna varmıştır.*”¹³² şeklinde başka bir şekilde meşru amacı yorumlamıştır.

Eğitim hakkı açısından ise daha önce de belirtildiği üzere bu hakkı düzenleyen Ek 1 Protokol’ün 2. maddesinde herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Eğitim hakkında meşru amaca ilişkin herhangi bir düzenlemenin bulunmaması AİHM kararlarında, devletlere bu konuda takdir yetkisi tanındığı şeklindedir.¹³³ Örneğin AİHM bir Leyla Şahin-Türkiye¹³⁴ davasında; “*Bir meselenin ele alınması sırasında ulusal makamların daha avantajlı bir konumdadır, kendi rolünün tamamıyla ikincil olduğunu ve ancak meselenin bireysel başvuru olarak önüne getirilmesi halinde bir inceleme yapabilecektir, bu inceleme de Sözleşmeye uygunluğun denetlenmesi amaçlıdır, buna karşın ulusal makamların takdir yetkilerinin esasına prensip olarak müdahale edilemez.*” şeklinde gerekçe ile eğitim hakkına ilişkin başvuruyu reddetmiş ve üniversitelerde baş örtüsü yasağını sözleşme

¹²⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 13.11.2008 Tarih, 64119 Numaralı ve 76292/01 Sayılı “*Kayasu-Türkiye*” Kararı, (Çevrimiçi), <http://www.yargitay.gov.tr/aihm/upload/76292-01.pdf>, 11 Temmuz 2014

¹³⁰ Özcan, a.g.e., s.43

¹³¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 08.07.199 Tarih, 26682 Numaralı, 95 Sayılı Sürek-Türkiye Davası Kararı

¹³² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin “*Osman Özçelik ve Diğerleri-Türkiye Davası*” Kararı, (Çevrimiçi), <http://www.hukukrehberi.net/Details.aspx?Status=Link&id=165>, 25.12.2013

¹³³ Ülker, a.g.e., s.40

¹³⁴ “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 29.06.2004 Tarih Seri A No. 44774/98 Sayılı “*Leyla Şahin-Türkiye*” Kararı, (Çevrimiçi), <http://bianet.org/bianet/kultur/74724-leyla-sahin-karari-aihm-ictihat-oldu>, 20 Temmuz 2014

hükümlerine göre incelemesi ve bu yönde sözleşmede bir hüküm bulunmaması sebebiyle AİHS'ne aykırı bulunmamıştır.

AİHM daha önceden de belirtildiği üzere eğitim hakkına ilişkin başvuruları, bağlantısı olması sebebiyle diğer sözleşme hükümleri ile beraber inceleyecek ve bu maddelerde belirtilen tüm sınırlama nedenlerini ele alarak karar verecektir. Tüm davalarda yapılan yargılamalarda; eğer sadece sözleşmede düzenlenmedi diye o hak konusunda getirilen sınırlamalar, devletlerin takdir yetkisine bırakılırsa, bu durumda keyfi uygulamalar meydana gelecek ve AİHS'nin asıl amacı olan insan hakları konusunda ihlaller oluşacaktır.

2.3. Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi, 191 üye devletçe oluşturulan, BM Genel Kurulu'nda 6 Aralık 1966 tarihinde kabul edilmiş ve 35 üye ülkenin onay şartının tamamlanması sonucu 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹³⁵ Türkiye 15 Ağustos 2000 tarihinde sözleşmeyi imzalamış olup 04.06.2003 tarihli 4867 Sayılı Kanunla imzalanan sözleşmenin onaylanması uygun bulunarak yürürlüğe girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti sözleşmeyi imzalarken 13. maddenin 3 ve 4. fıkralarına çekince koymuş ve bu hükümlerin Anayasanın 3, 14 ve 42. maddeleri çerçevesinde uygulanacağı hükmünü belirtmiştir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ile de düzenlenen ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, daha da ayrıntılı biçimde ele alınarak Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşmede düzenlenerek ayrıca güvence altına alınmıştır. Oldukça geniş ve ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir. Sözleşmenin 2. maddesinin 1. fıkrasında “...münferiden ve ekonomik ve teknik plan başta olmak üzere uluslararası yardım ve işbirliği yoluyla, mevcut kaynakların azamisini kullanarak...” şeklindeki ifade ve yine aynı maddenin 3. fıkrasındaki; “Gelişmekte olan ülkeler, insan haklarını ve kendi ulusal ekonomilerini dikkate alarak, bu Sözleşmede tanınan ekonomik hakları hangi ölçüde yabancılara da vereceklerini belirleyebilirler.” şeklindeki düzenleme ile bir kısım gelişen devletler açısından, esneklik sağlanmış ve devletlerin kendi

¹³⁵ Dulkadir Mutlu, “Sosyal Hakların Uluslararası Korunması: Taraf Devlet Temeline Dayalı Sistemler ve Türkiye” (Çevrimiçi) ; www.abchukuk.com/makale/sosyalhak.doc, 16 Aralık 2013

ekonomik imkanları doğrultusunda bu hakları aşamalı bir şekilde sağlaması amaçlanmıştır.

Sözleşme maddelerinin uygulanmasının denetlenmesi amacıyla 1987 yılında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (ESK) kurulmuştur. Denetleme yapılması amacıyla aynı komite tarafından “*Sözleşmenin Uygulamasını İncelemekle Görevli Hükümet Uzmanları Çalışma Grubu*” şeklinde yardımcı çalışma grubu oluşturulmuştur. Denetleme; raporlara dayalı bir sistemdir. ESK’ya rağmen, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, genellikle uygulaması olmayan, yerine getirilmemesi durumunda dava konusu yapılamayan haklar olması sebebiyle, sözleşmede sayılan hakların gerçekleştirilmesini denetleme amacıyla getirilen mekanizmanın zayıf olduğu kabul görülmektedir.¹³⁶

Uluslararası sözleşmeler açısından eğitim hakkı konusunda en geniş düzenleme BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar ilişkin sözleşmede 13 ve 14. maddeler yoluyla yapılmıştır. Sözleşmenin 13. maddesi 4 fıkradan oluşmaktadır ve aynen;

“ 1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin eğitim görme hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler, eğitimin, insanın kişiliğinin ve onur duygusunun tam olarak gelişmesine yönelik olacağı ve insan hakları ile temel özgürlüklere saygıyı güçlendireceği hususunda mutabıktırlar. Taraf Devletler, ayrıca, eğitimin, herkesin özgür bir topluma etkin bir şekilde katılmasını sağlayacağı, tüm uluslar ve tüm ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştireceği ve Birleşmiş Milletler’in barışın korunmasına yönelik faaliyetlerini güçlendireceği hususlarında mutabıktırlar.

2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak gerçekleştirilmesi amacı ile aşağıdaki hususları kabul ederler:

a) İlköğretim herkes için zorunlu ve parasız olacaktır;

¹³⁶ Kapani, a.g.e., s.35

(b) Teknik ve mesleki eğitim de dahil olmak üzere, orta öğretimin çeşitli biçimlerinin, her türlü uygun yöntemle ve özellikle parasız eğitimin tedricen yaygınlaştırılması yoluyla herkes için açık ve ulaşılabilir olması sağlanacaktır;

(c) Yüksek öğretimin, özellikle parasız eğitimin tedricen geliştirilmesi yoluyla, kişisel yetenek temelinde herkese eşit derecede açık olması sağlanacaktır;

(d) İlköğretim görmemiş ya da ilköğretimi tamamlamamış olanlar için temel eğitim elden geldiğince teşvik edilecek veya yoğunlaştırılacaktır;

(e) Her düzeyde okullar sisteminin geliştirilmesi aktif bir şekilde yürütülecek, yeterli bir burs sistemi yerleştirilecek ve öğretim personelinin maddi koşulları sürekli olarak iyileştirilecektir.

3. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, ana-babaların veya bazı durumlarda yasal yoldan tayin edilmiş velilerin çocukları için, kamu makamlarınca kurulmuş okulların dışında, Devletin koyduğu ya da onayladığı asgari eğitim standartlarına uygun diğer okulları seçme özgürlüğüne ve çocuklarına kendi inançlarına uygun dinsel ve ahlaki eğitim verme serbestliklerine saygı göstermekle yükümlüdürler.

4. Bu maddenin hiç bir hükmü, bireylerin ve kuruluşların eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlüklerini kısıtlayacak şekilde yorumlanamaz; bu özgürlüğün kullanılması, daima, bu maddenin 1. fıkrasında ortaya konmuş olan ilkelere uyulmasına ve böyle kurumlarda verilen eğitimin Devlet tarafından belirlenebilecek asgari standartlara uygun olması gereğine bağlıdır.” şeklindedir.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme'nin 13. maddesi incelendiğinde, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 26. maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen; “Eğitim insan şahsiyetinin tam gelişmesini ve insan haklarıyla ana hürriyetlere saygının kuvvetlenmesini istihdaf etmelidir. Bütün millete, ırk ve din grupları arasında anlayış, hoşgörülük ve dostluğu teşvik etmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışın idamesi yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.” şeklindeki düzenleme geliştirilerek, eğitimde; onur duygusu, herkesin özgür bir toplumda etkin olarak eğitime katılması ve tüm etnik gruplar anlayışı ifade edilmiştir. Özellikle 13. maddenin 2. fıkrasının e bendi ile parasız eğitime vurgu

yapılmış ve devletlerin bu konulardaki yükümlülüklerinden bahsedilmiştir. Burada ayrıca dikkat çeken nokta öğretim görevlilerinin maddi koşullarının sürekli iyileştirilmesi gerektiğidir.

Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 18. maddesinin 4. fıkrası ile belirtilen; *“Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, ana-babaların ve uygulanabilir olan durumlarda, yasalarca saptanmış vasilerin, çocuklarına kendi inançlarına uygun bir dinsel ve ahlaki eğitim verme özgürlüklerine saygı göstermekle yükümlüdürler.”* şeklindeki ifade ile de örtüşen BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme'nin 13. maddesinin 3. ve 4. fıkraları çocuklara kendi inançlarına uygun dinsel ve ahlaki eğitim verme serbestliğini düzenlemektedir. 13. maddenin 3. fıkrası bir yönü ile devlet okullarında dinler tarihi gibi derslerin tarafsız ve önyargısız şekilde kişilerin vicdan ve ifade özgürlüklerine saygı gösterilerek düzenlemesini belirtmekteyken, yine maddenin diğer bir yönü, ebeveynlere eğitim standartlarını sözleşmede belirtilen asgari ölçüleri taşıyan eğitim kurumlarını seçme özgürlüğünü sağlamaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere Türkiye bu fıkraya çekince koymuş ve maddeyi Anayasanın 3, 14 ve 42. maddeleri yönünde uygulamaktadır.

Türkiye'nin çekince koyduğu diğer bir fıkra olan 4. fıkra günümüzde özel eğitim kurumu olarak sayılabilecek dershaneler açısından da ayrıca bir önem arz etmektedir. Bu fıkra ile; yabancılar da dahil olmak üzere herkesin eğitim kurumlarını kurma ve yönetme hakları korunmaktadır. Burada özgürlük, yuvalar ve anaokulları da dahil olmak üzere tüm eğitim kurumları açısından, *“eğitim kurumları kurma ve yönetme hakkı”* olarak düzenlenmektedir. Bu doğrultuda 1. fıkra şartları sağlandığı sürece eğitim hakkı hiçbir kurum açısından engellenemeyecek, yani eğitim imkanları açısından aşırı derecede farklılık oluşup oluşmadığı kriter olarak ele alınacaktır.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme'nin eğitim hakkını düzenleyen bir diğer maddesi olan 14. maddesi aynen; *“Bu Sözleşmeye taraf olup, taraf olduğu tarihte, ülkesinde veya yargı yetkisi altında bulunan topraklarda zorunlu ve parasız ilköğretim sistemini sağlayamamış olan her Devlet Taraf olma tarihini izleyen iki yıl içinde, herkes için zorunlu parasız ilköğretim ilkesinin, tedricen uygulanması amacıyla ayrıntılı bir eylem planını, planda belirtilen makul*

sayıda yıllar içinde uygulamak ve kabul etmekle yükümlüdür. ” şeklindedir. Burada da yine Anayasamızla güvence altına alınan parasız eğitimin önemi özellikle vurgulanmış ve devletler bu konuda düzenlemelere zorunlu tutulmuştur.

2.4. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Hukuk açısından çocuklar, beden ve zihnen buldukları durumları sebebiyle, özel olarak korunma gerektiren bir konumda bulunmaktadır ve bu ayrıca Anayasalarda da düzenlenmesi gereken bir husus olarak ortaya çıkmaktadır.¹³⁷ 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi ve yine 1959 tarihli BM Çocuk Hakları Bildirgelerinde çocukların çıkarlarını korumak amacıyla çeşitli düzenlemeler bulunmasına rağmen, anılan düzenlemelerin sözleşme düzeyinde bağlayıcılıklarının olmaması sebebiyle, uluslararası hukukta bu alanda sözleşme yapılma ihtiyacı doğmuştur.¹³⁸ Uluslararası hukukta çocuk hakları yönünde kapsamlı bir düzenleme yapılması amacıyla, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda 20 Kasım 1989 tarih ve 44/25 sayılı Karar ile oy birliği ile kabul edilen Sözleşme, 49. maddesine uygun olarak 2 Eylül 1990 tarihinde sözleşmeyi onaylayan 21 devlet arasında yürürlüğe girmiştir.¹³⁹ Türkiye Cumhuriyeti Sözleşmeyi 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamış ve 9 Aralık 1994 tarihinde ihtirazi kayıt koyarak onaylamıştır. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ’si, 4058 Sayılı Onay Kanunu ile 11 Aralık 1994 tarih ve 22138 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Türkiye’nin koyduğu ihtirazi kayıt; “*Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin 17., 29. ve 30. maddeleri hükümlerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama ve uygulama hakkını saklı tutmaktadır.*” şeklindedir.¹⁴⁰

Tarihte ülkeler arasında en geniş kabul gören, BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi’nin amacı; Toplumun temeli olan ve tüm üyeleri ile özellikle çocukların gelişmeleri ve esenlikleri, çocukların kişiliklerinin birbirleriyle uyumlu ve tam olarak gelişmesi, çocukların mutluluk, sevgi ve anlayış içinde bulunan bir aile

¹³⁷ Milli Eğitim Bakanlığı, “Çocuk Hakları Konulu Çalışması”, (Çevrimiçi)
http://mebk12.meb.gov.tr/meb_ys_dosyalar/52/01/966505/dosyalar/2013_04/16092327_cocukhaklari.pdf, 17 Aralık 2013

¹³⁸ Çallı, a.g.e., s.37

¹³⁹ Terzioğlu, a.g.e., s.61

¹⁴⁰ “*Dünyada Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni imzalamayan sadece iki ülke bulunmaktadır, bunlar; ABD ve Somali’dir*”, (Çevrimiçi),
<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/137-160.pdf>, 17 Aralık 2013

huzurunda yetişmesi ve toplumda çocuğun kendi bir birey olarak yaşantı sürdürebilmesinin sağlanması olarak ifade edilebilecektir.¹⁴¹

Çocuk Hakları Sözleşmesi, 54 maddeden oluşmaktadır ve eğitim hakkı konusu ise sözleşmenin 28 ile 29 maddelerinde ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir.

Sözleşmenin 28. maddesi; “1. Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle:

a) İlk öğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler;

b) Ortaöğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar;

c) Uygun bütün araçları kullanarak, yükseköğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler;

d) Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler;

e) Okullarda düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terk etme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar.

2. Taraf Devletler, okul disiplininin çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve bu Sözleşmeye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli olan tüm önlemleri alırlar.

3. Taraf Devletler eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası işbirliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.” şeklindedir.

¹⁴¹ TBMM, “İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Raporu”, (Çevrimiçi) <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/137-160.pdf>, 17 Aralık 2013

Eğitim hakkı hususunda 28. maddede özellikle, çocuklar açısından duruma dikkat çekilerek, dünya genelinde okuma yazma oranlarının artırılması ve cehaletin önlenmesi amaçlanmış ve gelişmekte olan devletler özellikle vurgulanmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ek 1 Protokol'ün 2. maddesinde de belirtildiği üzere fırsat eşitliğinin sağlanmasına önem verilmiş, Anayasamızda da güvence altına alınan parasız ve zorunlu eğitim ile yükseköğretim yetenekler doğrultusunda düzenlenmesi öngörülmüştür. Ayrıca diğer sözleşme ve düzenlemelerden bağımsız olarak maddenin 1. fıkrasının e bendi ile okullara düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terk etmenin engellenmesi amaçlanmıştır.

Eğitim hakkını husunda ayrıca sözleşmenin 29. maddesinde; *“1. Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler:*

a) Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi;

b) İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Andlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi;

c) Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşeye ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;

d) Çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;

e) Doğal çevreye saygısının geliştirilmesi.

2. Bu maddenin veya 28'inci maddenin hiçbir hükmü gerçek ve tüzel kişilerin öğretim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne, bu maddenin 1'inci fıkrasında belirtilen ilkelere saygı gösterilmesi ve bu kurumlarda yapılan eğitimin Devlet tarafından konulmuş olan asgari kurallara uygun olması koşuluyla, aykırı sayılacak biçimde yorumlanmayacaktır.” şeklinde düzenlenmiştir.

Sözleşmenin 29. maddesinde çocuklara yönelik eğitimin hangi esaslar kapsamında yapılacağı belirtilmiş ve ilkeler 1. fıkra kapsamında 5 bent halinde sayılmıştır. Ülkemiz açısından anılan ilkelerden maddenin c bendinde belirtilen çocuğa verilecek eğitimde, anne ve babasının kültürel kimliği, dil değerlerinin dikkate alınması gerektiği, seçmeli ders olarak kişilerin konuştukları dilde eğitim almasının da önünü açabilecektir.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 43. maddesine, Sözleşme şartlarının yerine getirilmesi ve bu şartların denetlenmesi amacıyla Çocuk Hakları Komitesi Kurulmuştur. Komite on üyeden oluşmaktadır ve seçim usulü anılan maddede ayrıntılı biçimde belirtilmiştir. Komitenin üyeleri; “...*Taraf Devletlerce kendi vatandaşları arasından ve kişisel olarak görev yapmak üzere adil bir coğrafi dağılımı sağlama gereği ve başlıca hukuk sistemleri göz önünde tutmak*”¹⁴² amacıyla seçilmektedir. Komiteye, taraf devletler, öncelikle sözleşme imzalandıktan sonra iki yılda bir olarak daha sonra her beş yılda bir sözleşmenin ilkelerinin uygulanması ve bunlara ilişkin alınan önlemler hususunda rapor vermekle yükümlüdürler. Komite eğer taraf devletin raporuna yeterli bulmazsa bu hususta ek rapor alabilecektir ve komite tarafından hazırlanan sonuç raporunu taraf devletler ülkelerinde zorunlu olarak yayımlamaktadırlar.

2.5. Diğer Uluslararası Sözleşmelerde Eğitim Hakkına İlişkin Düzenlemeler

Uluslararası ve evrensel hukuk düzenlemelerinde; eğitim hakkı daha önce de belirtildiği üzere temel olarak, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde, BM Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde ve AİHS'nin Ek 1 No'lu Protokolü'nün 2'nci maddesinde esaslı olarak düzenlenmiştir. Eğitim hakkı konusunda belirtilen belgeler ve sözleşmeler dışında, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 10. maddesine, Eğitimde Ayrımcılığa Dair Sözleşme'nin ilk altı maddesinde, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Bildirgesi'nin 9. maddesinde, 3 Mayıs 1996 Tarihli Avrupa Sosyal Şartı'nın 7., 9. ve 10. maddelerinde, Afrika İnsan ve Hakların Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü'nün 12. maddesinde

¹⁴² TBMM, “İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Raporu”, (Çevrimiçi), <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/137-160.pdf>, 17 Aralık 2013

eğitim hakkına yönelik düzenlemeler bulunmaktadır. Belirtilen sözleşmelerden kapsamları itibariyle Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın nlenmesi Sözleşmesi ve Eğitimde Ayrımcılığa Dair Sözleşmesi konusunda ayrıca bilgi verilecek olup diğer belgeleri ve sözleşmeleri tekrardan kaçınmak için ayrıntılı biçimde ele almayacağız.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın nlenmesi Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca 3 Eylül 1981 tarihli karar ile kabul edilmiştir. Türkiye 14.10.1985 tarihinde sözleşmeyi imzalamış ve TBMM tarafından 19.01.1986 tarihli 18898 sayılı resmi gazete ile yayımlanarak yürürlüğe sokulmuştur. Sözleşmenin amacı özetle; kadınlara yönelik ayrımcılık, hak eşitliği ve insan Şeref ve haysiyetine saygı ilkelerinin ortadan kaldırılması, kadınların erkeklerle aynı oranda tüm alanlarda katılım hakkının sağlanması ve ailelerin refahlarının artırılması olarak tanımlanabilecektir.

Eğim hakkı konusunda Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın nlenmesi Sözleşmesi'nin 10. maddesinde; *“Taraş Devletler, özellikle aşağıdaki konularda kadın erkek eşitliği esasına dayanarak eğitimde erkeklerle eşit hakka sahip olmalarını sağlamak için kadınlara karşı ayırımı önleyen bütün uygun tedbirleri alacaklardır:*

a. Meslek ve sanat yönlendirilmesinde kırsal ve kentsel alanlarda bütün dallardaki eğitim kurumlarına girişte ve diploma almada okul öncesi, genel, teknik, mesleki ve yüksek teknik eğitimde ve her çeşit mesleki eğitimde eşit Şartların sağlanması,

b. Kadınların erkeklerle aynı ders programlarından yararlanmaları, aynı sınavlara katılmaları, aynı seviyedeki niteliklere sahip eğitim görevlilerine, okul bina ve malzemesine sahip olmaları,

c. Kadın ve erkeğin rolleriyle ilgili kalıplaşmış kavramların eğitimin her Őeklinden ve kademesinden kaldırılması ve bu amaca ulaşılması için muhtelit eğitimin ve diğer eğitim Őekillerinin teşvik edilmesi, özellikle ders kitaplarının ve okul programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve eğitim metodlarının bu amaca göre düzenlenmesi,

d. Burs ve diğer eğitim yardımlarından faydalanmaları için kadınlara erkeklerle eşit fırsatların tanınması,

e. Özellikle kadın ve erkekler arasında mevcut eğitim açığını en kısa zamanda kapatmaya yönelik yetişkin ve görevsel okuma-yazma öğretim programları dahil, sürekli eğitim programlarına katılabilmeleri için erkeklerle eşit fırsatların verilmesi,

f. Kız öğrencilerin okuldan ayrılma nisbetlerinin düşürülmesi ve okuldan erken ayrılan kız ve kadınlar için eğitim programları düzenlenmesi,

g. Spor ve beden eğitimi faaliyetlerine faal olarak katılmaları için erkeklerle eşit fırsatlar tanınması,

h. Kadınların ailelerin sağlık ve refahını sağlamaya yardım edecek, aile planlaması bilgisi dahil özel eğitici bilgiyi temin etmeleri,” şeklinde düzenleme bulunmaktadır. Yapılan düzenlemeyle özet olarak, kadınlar açısından erkeklere sağlanan tüm olanaklar yönünden eşit şartların sağlanması amaçlanmıştır.

Eğitimde Ayrımcılığa Dair Sözleşme, BM Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) tarafından, 14 Aralık 1960 tarihinde onaylanmış ve 22.05.1962 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye şimdiye kadar bu sözleşmeye taraf olmamıştır. Sözleşmenin amacı, uluslararası alanda eğitimde herkese fırsat eşitliğinin sağlanması ve tüm insanların haklarına evrensel saygının geliştirilmesi olarak tanımlanabilecektir.

Sözleşmenin yapım sürecinde, eğitim tarihi boyunca çeşitli özellikleri sebebiyle kişilerin eğitim haklarının kısıtlandığı görülmüştür. Ayrımcılığın odluğu yerde, kişilerin çeşitli özellikleri nedeniyle damgalanması ve toplum dışına itilmesi olanaklı hale gelecektir.¹⁴³ Bu amaçla Sözleşmenin, birinci maddesinde ayrımcılık terimi; “*Irk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal veya toplumsal köken, ekonomik koşul ya da doğum temeline dayanan, eğitimde muamele eşitliğini engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve özellikle:*

¹⁴³ Orhan Kemal Cengiz, *İnsan Hakları Hukuku'nda İşkence Yasağı*, 1. bs., İzmir Barosu İnsan Hakları Hukuku ve Hukuk Araştırmaları Merkezi Yayınları, İzmir, Kasım-1996, s.27

(a) Herhangi bir kişiyi ya da grubu her düzeyde ya da herhangi bir türde eğitime erişimden mahrum bırakmak;

(b) Herhangi bir kişiyi ya da grubu, daha düşük standartta bir eğitime sınırlamak;

(c) Bu Sözleşme'nin 2. maddesinin hükümleri saklı kalmak üzere kişiler ya da gruplar için ayrı eğitim sistemleri veya kurumları kurmak ya da sürdürmek; ya da

(d) Herhangi bir kişi ya da grubu, insan onuruyla bağdaşmayan koşullara maruz bırakmak üzere yapılan herhangi bir dışlama, dışarıda bırakma, sınırlama veya tercihi içerir.” şeklinde ayrıntılı biçimde tanımlanmıştır.

Sözleşmede ayrıca ikinci maddede ayrımcılık oluşturmayacak uygulamalar da özellikle belirtilmektedir. Eğitimde amaç, kişilere eşit şekilde yararlanma sağlamak ve eş değer eğitim verilmesidir.¹⁴⁴ Bu amaca aykırı hareket edilmediği sürece, sözleşmenin ikinci maddesinin a bendi gereğince; “her iki cinsiyetten öğrenciler için ayrı eğitim sistemlerinin veya kurumlarının kurulması ya da sürdürülmesi” aynı maddenin b bendi gereğince, “öğrencilerin ebeveynlerinin ya da vasilerinin isteklerine uygun bir eğitim vermek üzere din ve dil gerekçeleriyle ayrı eğitim sistemlerinin veya kurumlarının kurulması ya da sürdürülmesi” ve yine c bendi gereğince, “aynı düzeydeki eğitim için belirlenebilecek ya da onaylanabilecek standartlara uyması koşuluyla özel eğitim kurumlarının kurulması ya da sürdürülmesi” şeklinde düzenlemeler yapılabilecektir.

Devletler, ayrımcılıkların ortadan kaldırılması amacıyla, sözleşmenin üçüncü maddesi gereğince, “her türlü yasa hükmünü ve idari talimatını kaldırmayı ve idari uygulamaya son verme, Kamu makamları tarafından eğitim kurumlarına sağlanan yardım konusunda, sadece öğrencilerin belli bir gruptan olmalarına dayanılarak, herhangi bir kısıtlama ya da üstün tutmaya izin vermemeyi, ülkelerinde oturan yabancı uyruklulara kendi vatandaşlarına sağladığı eğitim olanaklarının aynısını sağlama” için gerekli önlemleri alabilecektir.

¹⁴⁴ Erden Münire, vd., *Erken Çocuklukta Farklılıklara Saygı Eğitimi El Kitabı*, 1. bs., Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı, İstanbul, 2006, s.9

Değinilmesi gereken bir diğer madde de 6nemi açısından s6zleşmenin 5. maddesinin 1. fıkrasının c bendidir. Burada, “*Ulusal azınlık 6yelerinin, okullarının y6netimi dahil kendi eğitim etkinliklerini y6r6tme ve her devletin eğitim politikasına bağlı olarak kendi dillerini kullanma ya da 6đretme haklarını tanımak temel ilkedir.*” şeklindeki d6zenleme, T6rkiye’nin daha 6nce Lozan Antlaşması ile uyguladığı azınlık politikası y6n6nde olmadığından, bu maddeye T6rkiye tarafından çekince koyulmuştur.

T6m açıklamalar ışığında, uluslararası belgelerde, eğitim hakkı,

Eğitim alanındaki uluslararası belgelerde taraf devletlere pozitif (olumlu) sorumluluklar ve yetkiler verilirken daha 6nce de belirtildiği 6zere sadece AİHS’nin Ek 1 No’lu Protokol6’nde negatif y6nde d6zenlemeler bulunmaktadır.¹⁴⁵

1-T6m belgelerde, eğitim alanında; 6lkelerin ayırım yapmama, eşit muamelenin sağlanması ve eğitim hakkının sağlanması açısından devletlerin ayırmacılık sayılabilecek t6m uygulamaları ortadan kaldırmak ve herkese fırsat eşitliği sağlamak y6n6nde d6zenleme yapma yetkileri bulunmaktadır.¹⁴⁶

2-Ayırım yapmama ilkesi yasal farklılaşmaları ile hak kayıplarını onarıcı eylemleri barındırmaktadır.¹⁴⁷

3-Eğitim 6zg6rl6đ6 açısından ; zorunlu eğitimin sağlanması, hem aileler hem çocuğa bu konuda bir serbestlik tanımadığından ve devletin de bu açıdan m6kellefiyetinin bulunması sebebiyle, eğitimde mutlak bir zorunluluk durumunun bulunduğunu g6stermektedir.

3. BATI DEMOKRASİLERİNDE EĞTİM HAKKINA İLİŞKİN D6ZENLEMELER

Eğitim hakkı taşıdığı 6nem itibariyle, 6lkelerin vatandaşları için yaptığı d6zenlemelerin en 6nemli konusunu oluşturmaktadır. Eğitim devletlerin geleceğe bakışlarının temelini oluşturmakta ve bireylerin doğru, eşit eğitimi almaları aynı

¹⁴⁵ Ercan, a.g.e., s.14

¹⁴⁶ Aky6z, a.g.e., s.3

¹⁴⁷ Terzioğlu, a.g.e., s.67-68

zamanda devletlerin de gelişmişliklerinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası düzenlemelerde eğitimin ana ilkeleri, parasız ve zorunlu eğitim, eğitimde fırsat eşitliği, ailelerin dini ve felsefi görüşlerine göre eğitim, eğitimde çoğulculuk ve özel eğitim kurumları ile öğrenci özgürlüğü olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu yönde Almanya, Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İspanya, İtalya ve Portekiz Anayasalarında eğitim hususundaki düzenlemeler ele alınacak ve daha sonra da ABD'deki durum belirtilmeye çalışılacaktır.

Almanya Anayasası'nın 7. maddesine göre; *“Tüm okul sistemi, Devletin gözetimi altındadır.*

Ebeveynler ve veliler, çocukların din eğitimi alıp almayacağına karar verme hakkına sahiptir. Din eğitimi, mezhepsel olmayan okulların dışındaki devlet okullarında normal müfredatın parçasıdır. Devletin denetim hakkı saklı kalmak kaydıyla, ilgili dini toplulukların öğretilerine uygun olarak din eğitimi verilir. Öğretmenler kendi iradesine aykırı din eğitimi vermeye zorlanamaz.

Devlet okullarına alternatif olarak hizmet veren özel okullar, devletin onayıyla kurulur ve eyaletlerin yasalarına tabidir. Bu onay, özel okulların eğitim amaçları, tesisleri ve eğitim kadrosunun mesleki eğitimi yönleriyle devlet okullarından kalitesiz olmaması ve ebeveynlerinden kaynaklı bir şekilde öğrenciler arasında ayırimcılık yapılmaması şartıyla verilir. Eğitim kadrosunun ekonomik ve yasal güvencesi yeterince sağlanmadığı takdirde bu onay verilmez. Özel bir ilkokul açılmasına ancak, eğitim idaresince, özel bir pedagojik yarar bulunduğu kabul edilmesi veya velilerin başvurusu üzerine, bölge okulu, dini veya dünyevi mezhep okulu olarak kurulmak istenip bu çeşit bir okul o belediye ile köy sınırları içinde bulunmuyorsa, izin verilir.” şeklindedir.

Avusturya Anayasası'nın 14. maddesinde; *“Eğitim, öğretim ve öğrenci yurtlarına ilişkin konularda yasama ve yürütme yetkisi Federasyona aitken, zorunlu devlet okullarında görev yapan öğretmenlerin çalışma esasları ve özlük haklarıyla ilgili hususlarda yasama yetkisi federasyona, yürütme yetkisi eyaletlere aittir, devlet okullarının, doğum, cinsiyet, ırk, statü, dil, din ve başka herhangi bir ayırım olmaksızın herkese açıktır. Üniversitelerle ilgili olmaması kaydıyla, zorunlu eğitim,*

okulların teşekkülü, özel okullar ve devlet okullarında din dersleri gibi konularda milli konsey yetkilidir.”¹⁴⁸ şeklindedir.

1994 Tarihli Belçika Anayasası'nın 14. maddesi; *“Eğitim, zorunlu eğitimin sonuna kadar ücretsizdir. Herhangi bir engelleyici tedbir yasaktır. Eğitim hizmetleri herhangi bir dini empoze etmeyen (non-denominational) bir çerçevede örgütlenir. Bu, ebeveynlerin ve öğrencilerin felsefi, ideolojik veya dini görüşlerine saygıyı gerektirir. Bu yaklaşımla Devlet okullarında, zorunlu eğitimin sonuna kadar, kabul görmüş dinlerden birinin ya da mezhep farklılıklarına dayalı olmayan ahlaki öğretilerin öğretilmesi tercihe bırakılmıştır. Bununla birlikte okuma çağındaki her çocuğun, masrafları topluluk tarafından karşılanarak, ahlaki ve dini eğitim alma hakkı bulunmaktadır. Tüm öğrenciler, veliler, eğitim kadrosu ve kurumlar, kanunlar ve federal kanunlar önünde eşittir. Eğitimin düzenlenmesi, tanıtılması ve desteklenmesi kanunlar ve federal kanunlar tarafından gerçekleştirildiğinden söz konusu kanunlarda özellikle eğitim hizmetlerini örgütleyen kurumların nitelikleri dikkate alınarak, uygun muameleyi teminat altına alan nesnel farklılıklar göz önünde bulundurulmalıdır.”* şeklindedir.

1953 Tarihli Danimarka Anayasası'nın 8. bölümünde bulunan 76. maddesinde; *“Okul çağında olan her çocuk, ilköğretim kurumlarında ücretsiz eğitim alma hakkına sahiptir. Kendi çocuğuna ya da vesayeti altındaki çocuğa eğitim veren veliler ya da vasiler çocuklarına/vesayetleri altındaki çocuklara ilköğretim kurumlarında sunulanla eş değerde bir eğitim sağlıyorsa bu çocukları ilköğretim kurumlarına göndermek zorunda değildirler.”* şeklindedir.

1958 Tarihli Fransa Anayasası'nın başlangıç kısmı ve eğitim hakkına ilişkin 13. maddesine; *“Fransız Milleti çocuklar ve yetişkinler için öğretime, mesleki eğitim ve kültüre adil erişimi garanti eder ve tüm seviyelerde ücretsiz, eşit ve laik bir eğitim sağlamak Devletin sorumluluğu altındadır.”* şeklindedir.

Yakın bir dönemde düzenlenmiş olan 2002 Tarihli Hollanda Anayasası'nın 23. maddesinde eğitim hakkı, ayrıntılı biçimde; *“1. Eğitim, hükümetin sürekli gözetimini gerektiren bir konudur.*

¹⁴⁸ Büyükcan vd., a.g.e., s.5

2. Resmi makamların gözetim hakkı ve eğitimcilere yönelik yetenek ve ahlaki soruşturma yapma hakları saklı kalmak kaydıyla, kanunun belirlediği eğitim biçimlerinde ve kanuni düzenlemelere tabi olarak eğitim vermek serbesttir.

3. Kamu eğitimi, herkesin din ve yaşam biçimine saygı duyularak kanunla düzenlenir.

4. Devlet, her belediyede yeterli miktardaki devlet okullarında genel temel eğitim verilmesini sağlar. Kanunda belirtilen kurallarla ve bu eğitimin alınması fırsatının bulunması şartıyla, bu hükümde istisnalar olabilir.

5. Kısmen veya tamamen kamu kaynaklarıyla finanse edilen okulların uyması gereken standartlar, özel okulların dini inanış veya diğer hayat görüşlerine göre eğitim verme serbestisi dikkate alınarak, kanun tarafından belirlenir.

6. Bu şartlar genel temel eğitimde, tamamıyla kamu bütçesinden karşılanacak özel eğitim ve kamu eğitimi için kalite eşitliğini sağlayacak şekilde düzenlenir. Bu düzenlemede özellikle, inanç temelinde kurulan özel eğitimin, eğitim araçlarının seçimindeki ve öğretmen görevlendirmedeki hürriyetlerine saygı duyulur.

7. Kanunun getirdiği şartlara uyan özel ilköğretim kurumları, kamu bütçesinden kamu temel eğitim kurumlarıyla eşit ölçüde ödenek alır. Kanun, özel orta öğrenim ve yüksek öğrenime hazırlık için kamu bütçesinden yapılabilecek katkı şartlarını düzenler.

8. Hükümet, Parlamentaoya eğitim durumuyla ilgili yıllık rapor sunar.” şeklindedir.

1978 Tarihli İspanya Anayasası'nın 2. Bölüm 1. Kısımda bulunan 27. maddesi; “Herkes eğitim hakkına sahiptir. Öğretim özgürlüğü kabul edilir. Eğitim, temel hak ve özgürlüklere saygılı olarak ve bir arada yaşamının demokratik prensipleri çerçevesinde, insan karakterinin gelişimini amaçlar. Kamu otoriteleri, ailelerin çocuklarına kendi inançlarına uygun dini ve ahlaki eğitim sağlama hakkını garanti altına almaktadır. İlköğretim zorunlu ve parasızdır. Kamu yetkilileri, ilgili tüm tarafların etkin olarak katıldığı genel eğitim programı ve eğitim merkezlerini kurarak, herkesin eğitim hakkını teminat altına alır. Gerçek ve tüzel kişilere,

anayasal prensiplere uygun olmak kaydıyla, eğitim merkezi kurma hakkı tanınmıştır. Yasada belirtilen koşullar altında öğretmenler, veliler ve uygun olduğunda öğrenciler kamu fonlarıyla idare edilen eğitim merkezlerinde denetim ve yönetim yetkisi alabilir. Kamu otoriteleri kanunlara uyum sağlaması amacıyla eğitim sistemini inceler ve standart hale getirir. Kamu otoriteleri, kanunla belirlenen gereksinimlerini karşılayan eğitim merkezlerine yardım eder. Üniversitelerin özerkliği kanun tarafından belirlenen koşullar altında kabul edilmektedir” şeklindedir.

1947 Tarihli İtalya Anayasası'nın 34. maddesinde; *“okulların herkese açık olduğu, en az 8 yıllık eğitimin zorunlu ve ücretsiz olduğu, yetenekli ve hak eden öğrencilerin -mali kaynaklardan yoksun olanlar da dahil en yüksek düzeyde eğitime devam etme hakkına sahip olduğu, devletin bu hakkı, rekabete dayalı sınav yoluyla tahsis edilmesi zorunlu olan burs, ailelere ödenek veya diğer yardımlarla kullandıracağı hüküm altına alınmıştır.”* şeklindedir ve yine 117. maddesinde; *“Anayasaya uygun olarak, AB mevzuatı ve uluslararası yükümlülüklerden doğan kısıtlamalar çerçevesinde, kanun yapma yetkisi Devlete ve bölgelere aittir denilmiş ancak eğitimle ilgili genel hükümler alanında kanun yapma yetkisi yalnızca Devlete aittir.”* şeklinde düzenleme bulunmaktadır .

Anayasalarındaki eğitimle ilgili düzenlemeler ışığında;

a) Almanya, Avusturya, Fransa ve Hollanda'da zorunlu temel eğitimin Anayasada belirtildiği,

b) Almanya ve Avusturya Anayasaları dışında diğer ülkelerde eğitimin bazı derecelerinin ya da tamamının ücretsiz olduğu,

c) Almanya, Belçika, Danimarka ve İspanya Anayasalarında, din eğitiminde serbestlik ve din eğitimi konusunda ailelerin dini inançlarına uygun olarak eğitim alanını seçeceği,

d) İspanya Anayasasında yükseköğretimin özerkliğinin belirtildiği,

e) Azınlıkların ana dillerinde eğitim almaları hususunda incelenen ülkelerde herhangi bir düzenlemenin bulunmadığı, görülmüştür.

İncelenen hiçbir ülkede Türkiye'deki YÖK benzeri bir kurum bulunmamakla beraber, AB üyesi ülkelerinde azınlıkların ana dilde eğitim almaları konusunda Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya Anayasalarında düzenlemeler bulunmaktadır.¹⁴⁹

ABD Anayasası çerçeve bir Anayasa olması ve federal nitelik taşıması sebebiyle hiçbir maddesinde eğitim konusunda bir düzenleme barındırmamaktadır. Birleşik Devletler Anayasası'nın X. değişikliği ile; “*Anayasa tarafından Birleşik devletlere verilmeyen, veya Anayasa tarafından eyaletlere yasaklanmayan yetkiler, eyaletlere veya halka aittir.*” şeklinde düzenleme yapılmıştır. Bu kapsamda tüm eyaletler eğitim konusunda kendi inisiyatifleri doğrultusunda düzenleme yapabilecektir.

¹⁴⁹ Büyükcan -Ocak - Öztürk, s.20

II. BÖLÜM

TÜRK HUKUKUNDA EĞİTİM HAKKI

1. OSMANLI-TÜRK TARİHİNDE EĞİTİM MODERNLEŞMESİ VE ANAYASAL DÜZENLEMELERDEKİ YERİ

Türkiye modernleşmesinin en önemli ayaklarından birini hiç kuşkusuz eğitim oluşturmaktadır. Modernleşme süreci ile birlikte oluşan yeni rasyonel düşünce yapısında eğitim, toplumsal değişmeyi hızlandırmak ve kalıcı hale getirmek için özellikle önemsenen bir kurum haline gelmiştir.¹⁵⁰ Modernleşme sürecinde olan bütün toplumlarda olduğu gibi Osmanlı'da da eğitim kurumunun yerine getirdiği toplumsal işlevler artmış, toplumsal değişme ile birlikte oluşan değişimlere cevap verebilmeleri için okullar ve müfredat ayrıntılı plan ve düzenlemelere konu olmaya başlamıştır.¹⁵¹ Osmanlı İmparatorluğu döneminde, imparatorluk yapısı içinde, ümmet esasına dayanan bir anlayış içinde yani İslami ve belki de daha doğru ifadesiyle geleneği muhafaza ederek eğitimi rasyonelize etme, yaygınlaştırma ve teknoloji üretme amacına uygun olarak planlama çalışmaları yapılmış¹⁵² ancak bunun sonuçları alınmadan, gelişen büyük olaylar, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı, gidişatı engellemiştir.¹⁵³

¹⁵⁰ Celalettin Vatandaş, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Toplumsal Değişim Aracı Olarak Eğitimin Modernleştirilmesi", **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları**, Sayı:42, (Mayıs-Kasım) 2010, s.41

¹⁵¹ Fehmiye Ceren Akçabay, *Hukuk Eliyle Talim ve Terbiye Toplumsal Değişme ve Hukuk İlişkisi Çerçevesinde Zorunlu Eğitim*, 1. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık A.Ş., Temmuz-2013, s. 260

¹⁵² Yaşar, a.g.e., s.69

¹⁵³ A.e., s.69

Osmanlı Eğitim sistemi, sıbyan mektebi ve medreselerden oluşan yapısını 19.yy'a kadar korumuştur. Modernleşmenin ilk adımlarının atıldığı Tanzimat döneminde ise yapılmaya başlayan yeniliklerle eğitim alanı başta olmak üzere tüm geleneksel yapılar değiştirilmiştir.¹⁵⁴ II. Mahmut 1824 yılında İstanbul'da, 1826 yılında ise Osmanlı'nın tüm eyaletlerinde yayımladığı "*Talim-i Sıbyan*" hakkındaki bir fermanla bütün çocukların ergenlik çağına kadar okula gönderilmelerinin mecburi olduğunu, bu fermana uyulmaması halinde ise ilgililerin cezalandırılacağını ilan etmiştir.¹⁵⁵ 1847 yılında Sultan Abdülmecit'in isteği ile başta sadece İstanbul'daki mekteplerde uygulanmak üzere hazırlanan talimat, günümüzde ilköğretim yönetmeliği olarak ele alınabilecek ilk belge niteliğindedir ve bu talimatta zorunlu eğitim gibi konular düzenlenmiş, derslere katılım zorunlu tutulmuş ve zorunlu eğitimini tamamlamayan çocukların hiçbir iş yerinde ücretli veya ücretsiz çalıştırılmayacağı hüküm altına alınmıştır.¹⁵⁶

1847 Talimatı, bunca düzenlemeye rağmen Tanzimat reformcularının; askeri mektepler ve meslek okulları hariç, Müslüman uyruklulara verilen eğitimi eskiden beri din adamlarının kültürel ve toplumsal sahaları içinde görmeleri nedeniyle 1856 yılına kadar ciddi anlamda uygulanamamış ve etki gösterememiştir.¹⁵⁷

Islahat Fermanı ile Müslüman-Gayri Müslüman ayrımının hukuken kaldırılması, cemaat düzeni içerisinde verilen genel eğitimin yavaş da olsa değişmesini sağlamıştır.¹⁵⁸ Fermanla, Meclis-i Vükela (Bakanlar Kurulu) içinde bir Maarif Nazırına (Eğitim Bakanı) yer verilmesi gerektiği belirtilmiş; gayri Müslümlere askeri ve mülki okullara girme hakkı tanınmış, devlet denetiminde olması şartıyla cemaat okulları dışında da gayri Müslim okulları kurulabileceği

¹⁵⁴ Zülfü Demirtaş, "Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:17, Sayı 1, s.72

¹⁵⁵ Hüseyin Dilaver, "Tanzimat Dönemi Başlarında İlköğretimin Önemi ve Halka Duyurulması", **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı:132, s.38

¹⁵⁶ Akçabay, a.g.e., s.264

¹⁵⁷ Akyüz Yahya, "İlköğretimde Nisan 1847 Talimatı", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı:5, Ankara-1994, s.20

¹⁵⁸ Akçabay, a.g.e., s.265

hükme bağlanmıştır.¹⁵⁹ Ferman sonucunda 1857 yılında Maarif-i Umumiye Nezareti (Eğitim Bakanlığı) kurulmuştur.

Islahat Fermanı ile başlayan eğitim reformunun en önemli safhasını ise, 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi oluşturmaktadır. Bu Nizamname ile okullar; gözetimi ve denetimi devlete ait olan okullar, tesisi ve yönetimi kişi veya cemaatlere bağlı olan okullar olmak üzere ikiye ayrılmış ve her mahallede mekteplerin olması gerektiği gibi öğretmenlerin atamasının da düzenlemesi yapılmıştır.¹⁶⁰ Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde yer alan eğitim, 1876 Tarihli Kanun-i Esasi'nin 3 maddesinde aşağıdaki şekilde yer almıştır;

“Madde 14: Tebaai Osmaniyeden bir veya birkaç kişinin gerek şahıslarına ve gerek umuma müteaalik olan kavanin ve nizamata muhalif gördükleri bir maddeden dolayı işin merciine arzuhal verdikleri gibi Meclis-i Umumiye dahi müddei sıfatile imzalı arzuhal vermeğe ve memurinin ef'alinden iştikaye selahatleri vardır.

Madde 15: Emri tedris serbestir. Muayyen olan kanuna tebaiyet şartile her Osmanlı umumi ve hususi tedrise mezundur.

Madde 16: Bilcümle mektepler Devletin tahtı nezaretindedir. Tebaai Osmaniyenin terbiyesi bir siyakı ittihat ve intizam üzere olmak için iktiza eden esbaba teşebbüs olunacak ve mileli muhtelifenin umuru itikadiyelerine müteaalik olan usulü talimiyeye halel getirilmeyecektir.”¹⁶¹

Yukarıda belirtilen maddelerde; zorunlu eğitim 14. maddede düzenlenmiş, 15. maddede öğretimin serbest olduğu belirtilmiş ve özel yasasına uymak koşulu ile her Osmanlı genel ve özel öğretim yapmaya yetkili kılınmış, 16. madde ile de bütün okulların devletin gözetimi altında olduğu, Osmanlı uyruğunun eğitimi birlik ve

¹⁵⁹ Şeref Gözübüyük, Suna Kili, *Türk Anayasa Metinleri*, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, s.10

¹⁶⁰ Sadrettin Celal Antel, *Tanzimat Maarifi, Tanzimat (Cilt I)*, İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul-1940, s.450

¹⁶¹ Şeref Gözübüyük, *Açıklamalı Türk Anayasaları “1876-,1921,1924,1961,1982” Yapılışları, Özellikleri ve Yapılan Değişiklikler*, 7. bs., Ankara, 2011, s. 12-13

bütünlüğü hedefleyeceği, ancak değişik halkların inançları ile ilgili noktalara halel getirmeyeceği ve zarar vermeyeceği düzenlenmiştir.¹⁶²

II. Abdülhamit dönemine kadar, sınırlı sayılı insan için var olan modern ve dünyevi eğitim, bu dönemde açılan okullarda nüfusun geneline yayılmıştır. II. Abdülhamit dönemine kadar gerçekleştirilemeyen temel eğitimin ıslahı, padişahın İslamcı bakış açısının din adamlarının korkularının önüne geçmesi ve rejimin baskıcı yapısı ile mümkün olmuştur.¹⁶³

Osmanlı döneminde eğitimle ilgili yapılmış olan son düzenleme 1913 tarihli “*Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkatı*” yani, Geçici İlköğretim Kanunu’dur. Osmanlı modernleşmesindeki pek çok mesele gibi eğitim sistemi de, II. Meşrutiyet döneminde çeşitli düşünce akımları çerçevesinde masaya yatırılmış; modernleşmenin sağlanması için kadınların eğitim hakkı, Latin alfabesine geçiş ve eğitim sisteminin yapılandırılması gibi eğitime ilişkin çeşitli konularda önemli düşünceler ortaya atılmıştır.¹⁶⁴

Cumhuriyet ile birlikte başlayan ulus devlet kurma sürecinde, köklü toplumsal değişme yaşayan başka toplumlarda da görüldüğü gibi, yeni bir toplum oluşturmak ve yeni toplumun gereksinimlerine uygun yeni insanları yetiştirmek için eğitime önemli bir rol biçilmiştir.¹⁶⁵ Cumhuriyet’in kuruluşunu takiben parasız ve zorunlu eğitimin getirilmesi, din eğitiminin bir resmi disipline bağlanması çabaları, Latin harflerinin kabulü gibi köklü değişmeler üzerine inşa edilmiş, medrese zihniyeti ve skolastik düşünceden uzak, pozitivist felsefeyi ele alan, milli bir Devlet kurmayı ve bir millet oluşturmayı amaçlayan bir eğitim söz konusudur.¹⁶⁶

Cumhuriyetin ilanının hemen ardından 3 Mart 1924’te, merkezi ve modern bir ulusal eğitim sisteminin kurulması için Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin

¹⁶² Akçabay, a.g.e., s. 268

¹⁶³ Baytal Yaşar, “Tanzimat ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı:11, Ankara, 2000

¹⁶⁴ İlbeyi Özer, *Cumhuriyet Döneminde Devrimler, Toplumsal Yaşama Etkileri ve Gündelik Hayat*, Bursa, Dora Yayıncılık, 2011, s.130-131

¹⁶⁵ Ahmet Eskicumalı, “Eğitim ve Toplumsal Değişme”, İstanbul, **Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi**, Cilt 19, No:2, 2003, s.32

¹⁶⁶ Yaşar, a.g.e., s.70

Birleştirilmesi) Kanunu ilan edilmiştir.¹⁶⁷ Tevhid-i Tedrisat Kanunu rejimin niteliğini belirleyen ve Cumhuriyet'in laik yapısını oluşturan kanunlar olan “*Halifeliğin Kaldırılmasına ve Osmanlı Hanedanının Türkiye Cumhuriyeti Toprakları Dışına Çıkartılmasına Dair Kanun*” ve “*Şer’iyye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Başkanlıklarının Kaldırılmasına Dair Kanun*” ile birlikte kanunlaşmıştır. Bu durum Cumhuriyet yönetimlerinin temel yönelimlerinin belirlenmesi ve eğitim birliğini Cumhuriyet modernleşmesi açısından önemimin anlaşılması bakımından belirleyici olmuştur.¹⁶⁸

Şu anki Anayasalarımızda daha ayrıntılı hükümler olmasına rağmen, en etkili ve köklü değişiklikler konuyu kısaca düzenleyen 1924 Anayasası döneminde gerçekleşmiştir. Osmanlı dönemi ile yeni dönem arasındaki fark daha çok 1924 Anayasası söz konusu olduğunda görülebilecektir. 1961 Anayasasından itibaren, bugünkü anlam ve düşünce biçimine aşağı yukarı varılmış ise de 1924 Anayasası döneminde gerçek bir dönüşüme sahne olan eğitim alanı diğer Anayasalar tarafından daha çok bu alanı muhafazaya yönelik, tekrarlayıcı ve dağıtıcı düzenlemeler içermektedir.¹⁶⁹

1.1. 1921 Anayasasında (Teşkilat-ı Esasiye) Eğitim Hakkı

1921 Anayasası'nda eğitim hakkı özel devrin savaş şartları sebebiyle düzenlenmemiş ise de Anayasada 1876 Anayasası'nın (Kanuni Esasi) bu Anayasaya aykırı olmayan hükümlerinin geçerli olduğunu düzenlemiştir. Ayrıca 16 Temmuz 1921 yılında Sakarya Meydan Muharebesi'nin verileceği günlerde Ankara'da düzenlenen ilk Maarif Kongresinde açılış konuşmasını yapan Mustafa Kemal Paşa eğitim meselesini “*Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyatında en mühim bir amil olduğu kannatindeyim*” şeklindeki sözüyle gelecekte yapılabilecek değişikliklerde ışık tutmuştur.¹⁷⁰ 1921 Anayasası savaşın sona ermesinin ardından yetersiz bulunarak yerini 1924 Anayasasına bırakmıştır.

¹⁶⁷ Reşat Kaynar, *Türkiye'yi Laikleştiren Yasalar: 3Mart 1924 Tarihli Meclis Müzakereleri ve Kararları*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2003, s.22

¹⁶⁸ Osman Kafadar, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları*, İstanbul, İletişim Yayınları, 3. Cilt, 2007, s.352

¹⁶⁹ Yaşar, a.g.e., 75

¹⁷⁰ Hamza Eroğlu, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Temel İlkelerinden Laiklik*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk ve Atatürkçülük Dizisi:4, Ankara-1987, s.21

1.2. 1924 Anayasasında Eğitim Hakkı

Cumhuriyetin ilan edilmiş ve organlarının oluşturulmasına karşın, olağanüstü bir dönemde çıkarılmış 1921 Anayasası ve değişiklikleri, devlet gereksinimlerine cevap vermekten uzaktır. İmparatorluk ve saltanat da kaldırıldığına göre devletin gereksinimlerine cevap verecek ve toplumu yönlendirecek yeni bir Anayasanın yapılması, bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır.¹⁷¹ 1924 Anayasasının dayandığı temel ilkeler 1921 Anayasası ile benzerlik göstermektedir. Çok kısa olan 1921 Anayasasının eksiklikleri giderilmiş, o dönemde bilerek eksik bırakılmış olan düzenlemeler 1924 Anayasası ile tamamlanmış, 105 maddeden oluşan bir Anayasa meydana getirilmiştir.¹⁷²

1924 Anayasası'ndan başlayarak, sayısız değişikliklerin yaşandığı eğitim alanı, bu ilk Cumhuriyet Anayasası ile gerçek anlamda bir dönüşüme sahne olmuştur. Bu Anayasa, Cumhuriyet devrimlerinin gerçekleştiği dönemin Anayasasıdır. Eğitim ve öğretimle ilgili büyük değişiklikler de bu dönemde gerçekleşmiştir.¹⁷³ Harf Devrimi, Türk Eğitim Sisteminin temelini oluşturan 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu hep bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Bütün bu değişiklikler, 1921 tarihli Maarif Kongresi'nde Mustafa Kemal tarafından dile getirilen konuların sonucudur.¹⁷⁴

1924 Anayasası'nın 87. maddesine Eğitim Hakkı aynen; *“Kadın, erkek bütün Türkler ilk öğretimden geçmek ödevindedirler. İlk öğretim devlet okullarında parasızdır.”*

Madde metninden de görüleceği üzere kız erkek ayrımı yapılmadan ilk öğretim zorunlu hale getirilmiş ve ilk öğretimin parasız olduğu da anayasa ile düzenlenmiştir. Eğitime ilişkin 1924 Anayasasında başka düzenlemeye yer verilmemiş bu dönemde eğitim, bir hak olmaktan çok bir ödev olarak kabul edilmiştir. 1924 Anayasası'nın kabul edilmesinin ardından eğitim alanında köklü değişiklikler anayasadan çok kanunlarla yapılmıştır. Çıkarılan kanunlarla yapılan değişiklikler sonucu Türk eğitim sistemi adeta yeniden inşa edilmiştir.¹⁷⁵

¹⁷¹ Gözübüyük, a.g.e., s.47

¹⁷² A.e., s.48

¹⁷³ Hasan Ali Yücel, *İyi Vatandaş İyi İnsan*, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s.162

¹⁷⁴ Yaşar, a.g.e., s.75

¹⁷⁵ Ülker, a.g.e., s.44

1924 Anayasası'nda eğitim alanına ilişkin başkaca bir hüküm bulunmazken Cumhuriyet'in ilanının hemen ardından 3 Mart 1924'te, merkezi ve modern bir eğitim sisteminin kurulması için Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu ilan edilmiştir.¹⁷⁶ Gerekçesinde amacı, Misak-ı Milli içinde çizilen sınırlar dahilinde yaşayan bütün insanlar arasında “duygu ve düşünce birliği ile dayanışma amaçlarını sağlamak” olarak ifade edilmiştir.¹⁷⁷

Tevhidi Tedrisat Kanunu 7 maddeden oluşan kısa bir kanundur.¹⁷⁸ Kanunun önemli hükümlerinden 1. maddesi; “Türkiye'deki bütün bilim ve eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlıdır”, 2. maddesi; “Şer'iyeye ve Evkaf Bakanlığı veya özel vakıflar tarafından idare edilen bütün medreseler ve okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmiş ve bağlanmıştır”, 4. maddesi; “Milli Eğitim Bakanlığı dini bilgiler konusunda yüksek uzamanlar yetiştirmek üzere üniversitede bir İlahiyat Fakültesi kuracak ve imamlık ve hatiplik gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesiyle görevli memurların yetişmesi için de ayrı okullar açacaktır.”

Kanunun maddeleri arasında, Osmanlıdan kalma mektep ve medreselerin kaldırılmasına dair bir hüküm bulunmamasıyla birlikte; kanuna dayanılarak 11 Mart 1924 tarihinde çıkarılan bir genelge ile bu kurumlar kapatılmış ve eğitimde birlik sağlanmıştır.¹⁷⁹ Osmanlıdan kalma tüm eğitim kurumlarını o zamanki adıyla Maarif Vekaletine yani bu günkü adıyla Milli Eğitim Bakanlığına devretmiş, bu devir ile de medreseler kapatılmıştır.¹⁸⁰

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, tek elden eğitimin ve laik öğretimin ilk belgesidir.¹⁸¹ Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile sadece bütün okulların, Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmesi ve böylece hepsinin buraya bağlı bulunmasını sağlayan bir birlik değil, ayrıca ve daha da önemlisi bütün okulların aynı kurallara bağlanması ve aynı programları takip etmesi ile eğitimde birlik yani tek tiplilik sağlanmıştır.¹⁸²

¹⁷⁶ Kaynar, a.g.e., s.22-23

¹⁷⁷ Akçabay, a.g.e., s.274

¹⁷⁸ Ülker, a.g.e., s. 44

¹⁷⁹ Kafadar, a.g.e., s.352

¹⁸⁰ Ülker, a.g.e., s.44

¹⁸¹ Yaşar, a.g.e., s.78

¹⁸² Yaşar, a.g.e., s. 80

Gök'e göre: “Köklü toplumsal değişim ve dönüşüm yaşayan başka toplumlarda olduğu gibi Türkiye’de de, ulus-devlet kurma sürecinde, yeni toplum yaratmak ve yaratılan yeni toplumun ihtiyaçlarına ve değerlerine uygun yeni insanı yetiştirmek için eğitime çok merkezi bir rol biçilmiştir. Bu dönem, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın tek parti olarak Türkiye’yi yönettiği ve Kemalist Batılılaşma-modernleşme programının toplumsal yaşamın her alanında uygulamaya konduğu dönemdir. Eğitimden, bir yandan yeni topluma uygun ve rejimi güçlendirecek insan yetiştirme beklenirken, diğer yandan özellikle kapitalizmin giderek güçlenmesiyle ekonomik amaçlara hizmet edecek insan gücü yetiştirmek, eğitimin temel işlevi haline gelmiştir.”¹⁸³

Ülkemizde çok partili hayata geçilmesi ile 14 Mayıs 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti (DP) eğitim hakkı açısından bakıldığı zaman olumlu adımlar atmıştır. Örneğin CHP iktidarının son döneminde yeniden gündeme gelen okullarda din eğitimi verilmesi hususunu öncelikle ele almış ve ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarında okutulmak üzere din dersi getirilmiştir.¹⁸⁴ Getirilen bu din dersi zorunlu olmayıp öğrenci velisinin talebi halinde öğrenci bu dersten muaf tutulmaktadır.

1.3. 1961 Anayasasında Eğitim Hakkı

1961 Anayasası, 27 Mayıs hareketinden önce ülkede karşılaşılan rejim sorunlarına cevap verme, yeni Anayasalardan da yararlanarak, demokratik bir Anayasa yapma amacı güden bir Anayasa olmuştur. Her Anayasa gibi, 1961 Anayasası da, yapıldığı dönemde ülkeye egemen olan güçlerin uzlaşmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çok partili döneme geçtikten sonra, özellikle 1950-1960 arası karşılaşılan tüm sorunlar basite indirgenerek, bir Anayasa sorunu olarak görülmüş, her sorunun çözümü Anayasada aranmıştır. Bu nedenle, 1961 Anayasası, 1924 Anayasası’na göre, daha uzun ve daha ayrıntılı bir Anayasa olmuştur.¹⁸⁵ 1961 Anayasası’nda, sosyal devlet ve sosyal adalet ilkelerine yer verilmiş olduğu

¹⁸³ Gök Fatma, *75 Yılda İnsan Yetiştirme Eğitim ve Devlet, 75 Yılda Eğitim*, Türkiye Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul-1999, s.5

¹⁸⁴ Necati Aksanyar, “Demokrat Partinin Din Politikalarının Türk Basınında Yansımaları”, **Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, Sayı:11, Ocak-2007, s.4-7

¹⁸⁵ Gözübüyük, a.g.e., s. 82

görülmektedir.¹⁸⁶ 1945-1960 yılları arasındaki tek partili dönem çoğulcu ve özgürlükçü bir demokrasi anlayışından uzaktır.¹⁸⁷ Çok partili dönemde, eğitim alanında tek partili rejimin oluşturduğu, ulusalcı uygulamalar sürdürülmekle beraber; laiklik ilkesi doğrultusunda temel eğitim sisteminden çıkarılan din eğitimi, yeniden sisteme dahil edilmiş ve yaygınlaştırılmıştır.¹⁸⁸

1961 Anayasası'nın temelindeki düşünce; iktidarı sınırlayabilmek için vatandaşın haklarını ve özgürlüklerini ayrıntılı olarak sıralamakla kalmayıp, güçler ayrılığı ilkesini de benimseyerek iktidarı bölmek, parçalamak ve dengelemek olarak söylenebilecektir.¹⁸⁹

1961 Anayasası ilk defa olarak, bugün tartıştığımız konulara ışık tutacak bir biçimde eğitim hakkını düzenlemiş ve sınırlarını çizmiştir. 1924 Anayasası'ndan ayrı olarak, Anayasada üniversiteler de ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.¹⁹⁰

1961 Anayasası'nda ilk olarak bakıldığında; Kişi Hakları ve Ödevleri bölümünde yer verilen 19. maddenin 4. fıkrası din eğitimini ve 21. maddenin 2, 3 ve 4. fıkraları eğitimin kapsam ve içeriğini ve eğitim özgürlüğü hakkının sınırlarını belirleme amacı gütmektedir. Sosyal ve İktisadi Haklar başlıklı üçüncü bölümde yer alan 50. madde ise ayrı konuları ele almakta ve öğretimin sağlanmasını belirtmektedir.

1961 Anayasasının 21. maddesinde “*Bilim ve Sanat Hürriyeti*” başlığını taşıyan maddede; “*Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.*”

Eğitim ve öğretim, Devletin gözetim ve denetimi altında serbesttir.

Özel okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak kanunla düzenlenir.

¹⁸⁶ Bülent Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2013, s.182

¹⁸⁷ A.e., s.344

¹⁸⁸ İsmail Kaplan, *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s.227

¹⁸⁹ Mümtaz Soysal, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, 4. bs., İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1977, s.74

¹⁹⁰ Yaşar, a.g.e., s.82

Çağdaş bilim ve eğitim esaslarına aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.” şeklindedir.

Maddenin gerekçesi şu şekilde belirtilmiştir:¹⁹¹

“İlk fıkrada bir taraftan bilim ve sanat hürriyeti diğer taraftan da öğrenme, öğretme hürriyeti genel olarak ilan edilmiştir. İlme ve sanata boyunduruk vurmaya totaliter gelişmelerden ve Batı aleminde yaşanmış olan acı tecrübelerden sonra, yeni anayasalarda çok kere, ilim ve sanatın hür olduğunu açıkça belirtme lüzumu hissedilmiştir. Alman ve İtalyan anayasalarını misal olarak zikredebiliriz. Memleketimiz bakımından da hükmün faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Öğretimin, ancak Devletin gözetim ve denetimi altında serbest olabilmesi de tabiidir. Hürriyet ve demokrasi alanında pek ileri gitmiş memleketlerde dahi durum böyledir.

Özel okullar, hemen her memlekette öğretim davasının önemli konularından biri haline geldiğinden, anayasalar bu alanda da bazı prensipler koymayı ihmal etmektedirler.

Anayasamızda da bir yandan özel okulların tanındığını, diğer yandan da bunların tabii olacağı esasların kanunla düzenleneceğini ilan etmek uygun görülmüştür. Nihayet, bunların seviyelerinin Devlet okullarındakinden aşağı olmasına göz yumulmaması için, bu yolda bir hükmün Anayasaya konulmasının da bir ihtiyaca cevap vereceği, özel okulların durumunu inceleyen şahıslarca teslim edilir.

Son fıkra, bir zamandan beri tarihin akışını tersine çevirmeye çalışan gerici cereyanların, (mahalle mektepleri, sübyan mektepleri gibi) orta çağ metodları ile memleket gençlerine musallat olmasını önlemek maksadıyla sevk edilmiş bir hükümdür.”¹⁹²

21. maddenin birinci fıkrası genel çok geniş bir özgürlük alanı çizmiştir. Hiçbir kısıtlamaya tabi tutulmadan herkese bilim ve sanatı serbestçe öğrenme,

¹⁹¹ Kazım Öztürk, *İzahlı, Gerekçeli, Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları İle Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Cilt II, Ankara-1996

¹⁹² Çallı, a.g.e., s.62-63

öğretme ve yayma hakkı tanımıştır.¹⁹³ 21. maddenin 2. fıkrası hükmü ile, Cumhuriyet'in kuruluşunu takiben eğitim ve öğretimde birlik getiren 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanununa bir yollama olduğu açıktır.¹⁹⁴

1961 Anayasası'nın 21. maddesinin 3. fıkrası düzenlemesi; ülkenin milli eğitiminin içler acısı durumunda oldukça ilginç çağrışımlar yapmaktadır. Bu fıkradan, varılması istenilen noktanın bir türlü ulaşılmayan batılı ve imajiner çağdaş uygarlık olduğu anlaşılmaktadır. Fakat devlet okullarının buna tanık olarak gösterilmesi şaşkınlık yaratmaktadır çünkü bugün özel okullar ile devlet okulları arasındaki maddi imkan farklılıkları inanılmaz boyutlara varmıştır. İçerik açısından ise, zaten devlet gerek resmi gerekse özel eğitimi aynı kurullarla yönetmektedir.¹⁹⁵

21. maddenin 4. fıkrasında ise daha çok inanç eksenli okullar açılmasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

1961 Anayasası'nın Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler başlıklı üçüncü bölümünde yer alan 50. maddesi “*Öğrenimin Sağlanması'dır*” ve ;

“ Halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlama Devletin başta gelen ödevlerindedir.

İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için mecburidir ve Devlet okullarında parasızdır.

Devlet, maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, en yüksek öğrenim derecelerine kadar çıkmalarını sağlama amacıyla burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar.

Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları, topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.

Devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtların korunmasını sağlar” şeklindedir.

¹⁹³ Ülker, a.g.e., s.47

¹⁹⁴ Yaşar, a.g.e., s.83

¹⁹⁵ A.e., s.83

1961 Anayasası'nın 50. maddesi gerekçesinde ise;

“Bu maddede yalnız 1924 Anayasasınının 87 nci maddesinde ifadesini bulan ilköğretim mecburiyeti değil, genel olarak, Devletin her alanda eğitimi sağlama vazîfesi de en kesin bir formülle vazedilmiş bulunmaktadır. 3 üncü fıkrada kabiliyetli çocuklara sağlanan öğretim imkanı, yalnız sosyal adaletin icabı olmakla kalmaz; aynı zamanda kabiliyetli pek çok memleket evlatlarının toplum hayatı için büyük bir değer olarak kazanılmasını da sağlar. Yüksek tahsil yaparak Devlete üstün hizmetler görmenin bir imtiyazı haline geldiği cemiyetlerde tereddinin baş göstermesi kaçınılmaz bir sonuç olacaktır.

*Bu sebeple modern Anayasalara uygun olarak maddenin son fıkrasında kendisine yer verilen bu hüküm, esasen burslar, yatılı mektepler gibi yolları tanıyan cemiyetimizde, daha sistemli ve ciddi bir surette öğretim adaletini sağlamaya hizmet edecektir.”*¹⁹⁶

Eğitim ve öğretim devletin başta gelen ödevlerindedir ve devletin denetim ve gözetimi altında yapılacaktır. Bu ilkeler, eğitimi devletin başta gelen ödevlerinden saymak suretiyle, onun diğer alelusul ödevlerden ayrıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte eğitimde devlet tekelinin olmadığı da ifade edilmiştir.¹⁹⁷

1961 Anayasası'nın 50. maddesi, aynı Anayasanın 53. maddesindeki ancak iktisadi ve mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerinde getirileceği hükmü ile bir zarar görmeyecektir çünkü bu hakkın sağlanması devlet için sıradan bir sosyal ödev değil de başta gelen ödevler arasında sayılmıştır.¹⁹⁸ 1961 Anayasası'nda din eğitimi ve öğretimi konusunda ise “*Vicdan ve Din Hürriyeti*” başlığını taşıyan 19. maddede “*Din eğitim ve öğrenimi, ancak kişilerin kendi isteğine ve küçüklerin de kanunî temsilcilerinin isteğine bağlıdır.*” ifadesine yer verilmiştir. Tek partili dönemin sonlarında başlayıp çok partili dönemde yaygınlık kazanan din eğitiminin, Tanzimat

¹⁹⁶ Öztürk, a.g.e., s.2112

¹⁹⁷ Yaşar, a.g.e., s.82

¹⁹⁸ Mümtaz Soysal, “Eğitim Hakkı ve Öğretim Özgürlüğü”, **Türkiye’de İnsan Hakları Semineri (09-11 Aralık 1968)**, Ankara-1970 s.246-247

sonrasında olduğu gibi iki farklı insan tipinin ortaya çıkmasına neden olarak, uluslaşmanın ve modernleşmenin önüne geçebileceği konusunda çeşitli endişeler olsa da 1960 darbesinin ardından, askeri rejimin toplumsal meşruiyet arayışı nedeniyle din eğitime son verilmesi söz konusu olmamıştır.¹⁹⁹

1961 Anayasası'nda benimsenen devlet vatandaş ilişkisi, liberal ve sosyal bir devlet anlayışı çizgisindedir. Anayasanın giriş kısmındaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi, yeni devlet ideolojisinde Kemalist ulusalcı yaklaşım korunmakla birlikte; hukuk devleti, insan hakları ve sosyal adalet gibi değerlere yer verilmiştir. Anayasa'nın eğitim alanındaki ulusalcı yaklaşımının göstergesi, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun "*Devrim Kanunlarının Korunması*" başlıklı 153. madde bağlamında korunmaya alınarak, hükümlerinin Anayasaya aykırı olarak anlaşılmayacağı ve yorumlanmayacağı belirtilmesidir.²⁰⁰

2. 1982 ANAYASASI'NDA EĞİTİM HAKKI

12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilen askeri darbe, 1980'li yıllardan günümüze kadar toplumsal, politik ve ekonomik tüm süreçlere damgasını vurmuştur. Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcını temsil eden 1980 darbesi, 1971 muhtırası ile başlayan sürecin derinleştirilmesi ve tamamlanması anlamına gelmektedir. 1960'lı yılların sonundan itibaren derinleşen ekonomik sorunlarla hız kazanan toplumsal muhalefet, ordunun yönetime el koyması ile bastırılmış; baskı ile sağlanan istikrar ortamında yeni hukuki düzenlemeler yapılarak ülkeye ekonomik ve politik olarak bir yön çizilmiştir.²⁰¹ Devlete bağlı kurumların görece özerklikleri sınırlandırılmış;; toplumsal muhalefeti kontrol altına almak ve askeri müdahalenin meşruluğunu sağlamak için Türk-İslam sentezine dayanan yeni bir devlet ideolojisi oluşturulmuştur.²⁰²

¹⁹⁹ Mehmet Ali Gökaçtı, *Türkiye'de Din Eğitimi ve İmam Hatipler*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.194

²⁰⁰ Akçabay, a.g.e., s.284

²⁰¹ Pınar Kaya Özçelik, "12 Eylül'ü Anlamak", **Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:66, Sayı:1, s.74-79

²⁰² Özçelik, a.g.e., s. 85-86

1982 Anayasasını hazırlayacak komisyon, yeni anayasayı hazırlarken, yabancı anayasalar ve evrensel ilkelerden çok Milli Güvenlik Konseyi görüş, düşünce ve tespitlerini göz önünde bulundurmamak zorunda kalmıştır. Anayasa Komisyon Başkanı Orhan Aldı kaçtı, "*şu anda en büyük güçlüğü, demokratik bir anayasayı, demokratik olmayan bir ortamda yapmaktan kaynaklanıyor*" şeklinde durumu özetlemiştir.²⁰³

1982 Anayasasının kabulüyle birlikte, bu sefer de yeni Anayasanın içeriğine yönelik eleştiriler başlamıştır. Şeref Gözübüyük'e göre 1982 Anayasası önceliği kişiye değil devlete ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne vermiştir.²⁰⁴ Ergun Özbudun'a göre 1982 Anayasası, daha kazuistik bir yöntemle hazırlanmış, daha katı nitelikli, otorite - hürriyet dengesinde otoritenin ağırlığını arttırmış, devlet yapısı içinde yürütme organını güçlendirmiş ve daha az katılımcı bir demokrasi modelini benimsemiştir.²⁰⁵ Mümtaz Soysal'a göre 1982 Anayasası bireyle toplum arasında kesinlikle toplumu, insanla devlet arasında kesinlikle devleti tercih etmiştir.²⁰⁶ Bülent Tanör'ün yorumu ise şöyledir: "*1982 Anayasası ile topluma, bireye ve özellikle emekçi sınıflara son derece dar bir özgürlük ve katılım alanı çizilmekte, siyasal ve sosyal demokrasinin işlemlerini engelleyici bir model yaratılmaktadır*".²⁰⁷

12 Eylül'ün ardından eğitim alanının Türk-İslam sentezi doğrultusunda yeniden yapılandırılması ve milli kimliğin oluşturulması için yeni hukuki düzenlemeler yapılmıştır.²⁰⁸ 1982 Anayasası'na rastlayan ve bugün de devam eden süreçte, eğitim hak ve özgürlüğü büyük tartışmalara neden olmuş, Milli Eğitim Temel Kanunu'nda 1997 yılında yaşanan siyasal gelişmelerle beraber, tartışılan esaslı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler genel olarak, eğitimde çoğulculuk olarak adlandırılacak olan, farklı eğitim stillerinin varoluşuna imkan sağlamıştır.²⁰⁹

²⁰³ Niyazi Altunkaya, *Anayasa Hukukumuzda Eğitim ve Öğretim Hakkı*, A.Ü.S.B.E. Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara-1990, s.46-48

²⁰⁴ Şeref A. Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, 17. bs., Ankara, Turhan Kitabevi, Ağustos-2013, s.62-63

²⁰⁵ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 12. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2011, s.60

²⁰⁶ Soysal Mümtaz, *Anayasanın Anlamı*, İstanbul, Gerçek Yayınları, 1986, s.192

²⁰⁷ Bülent Tanör, *İki Anayasa 1961-1982*, İstanbul, XII Levha Yayınları, 2010, s.187

²⁰⁸ Akçabay, a.g.e., s.292

²⁰⁹ Yaşar, a.g.e., s. 86

1982 Anayasası, eğitim hakkını düzenlemek yerine geçmişte yaşanan öğrenci olaylarından dolayı sınırlamak amacı gütmüştür. Bununla da yetinmeyerek sınırlandırmaları subjektif “*çağdaş bilim ve eğitim esasları*”, “*anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz*” şeklindeki koşullara bağlayarak eğitim hakkının siyasi iktidar tarafından keyfi gerekçelerle sınırlandırabileceği bir yasal ortam yaratılmıştır.²¹⁰

1982 Anayasasının 'Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu'nca hazırlanan ve 'Danışma Meclisi Başkanlığı'na sunulan anayasa taslağının Eğitim Hakkı ve Ödevi başlığını taşıyan 42. maddesinin ikinci fıkrası tıpkı 1961 Anayasasında olduğu gibi eğitimi devlet için bir ödev olarak düzenlemekte ve “*Eğitim ve öğretim devletin başta gelen ödevlerindedir.*” hükmü yer vermekteydi. Ancak Milli Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonu tarafından yapılan değişiklik ile bu fıkra maddeden çıkarılmıştır. Eğitimin bireyler için bir hak olmasının yanında, devlet içinde bir ödev olması eğitim hakkının doğası gereğidir. Ancak anayasa yapıcıları bu kadar doğal olan bir durumu bile doğasına uygun olarak düzenlemekten kaçınmıştır.⁸³

1982 Anayasası'nda eğitim hakkı 42. maddede “*Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi*” başlığında anlatılmış, yine Anayasanın 24. maddesinin 4. fıkrasında din eğitimini düzenlemiş, 130.maddesinde ise yükseköğretim kurumlarına ilişkin hükümler kapsamında anlatılmıştır.

1982 Anayasası'nın “*Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler*” kısmında yer alan 42. maddesi “*Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi*” başlığını taşımaktadır. 2008 yılında, 5735 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 2. maddesi ile Anayasanın 42. maddesine, altıncı fıkradan sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmiştir; “*Kanunda açıkça yazılı olmayan herhangi bir sebeple kimse yükseköğrenim hakkını kullanmaktan mahrum edilemez. Bu hakkın kullanımının sınırları kanunla belirlenir.*” Anayasada yapılan değişikliğin iptali için CHP tarafından Anayasa Mahkemesi'nde dava açılmış, Anayasa Mahkemesinin 5/6/2008 tarih ve E.2008/16, K.2008/116 sayılı Kararı ile Anayasanın 42. maddesine eklenen bu fıkra iptal edilmiştir.²¹¹

²¹⁰ Ülker, a.g.e., s.49

²¹¹ Ülker, a.g.e., s.49-50

1982 Anayasası'nın 42. maddesi incelendiğinde;

“ Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.

Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir.

Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.

Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.

İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır.

Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir.

(Ek fıkra: 9/2/2008-5735/2 Md.; İptal: Anayasa Mahkemesinin 5/6/2008 tarihli ve E.: 2008/16, K.: 2008/116 sayılı Kararı ile)

Devlet, maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.

Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür. Bu faaliyetler her ne suretle olursa olsun engellenemez.

Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası antlaşma hükümleri saklıdır.” şeklinde olduğu görülmektedir.

Eğitime ilişkin asıl düzenleme olan 42. maddede, parasız ve zorunlu ilköğretim düzenlenmekle birlikte; eğitim hakkı “Anayasa’ya sadakat borcu” ile

sınırlandırılarak düzenlenmiş, Türkçe dışındaki anadillerde eğitim yasaklanmıştır. Anayasaya göre, eğitim ve öğretim, “Atatürk ilkeleri ve İnkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve esaslarına göre”, devletin gözetimi ve denetimi altında yapılacaktır.

Anayasa'nın 42. maddesi çerçevesinde tüm fıkralar kendi taşıdıkları anlamlar itibariyle aşağıdaki şekilde ayrı ayrı incelenmiştir.

2.1. Eğitim Hakkında Mutlaklık ve Kanunilik

1982 Anayasası'nın 42. maddesinin 1. fıkrası; “*Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir.*” şeklindedir. Anayasanın 42. maddesinin ilk fıkrasının ortaya koyduğu temel ilke, tamamı ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin EK 1. Protokolü'nün eğitim hakkını düzenleyen 2. maddesinden alınmıştır.²¹²

Bu fıkra, “*eğitim hakkının mutlaklığı*” vurgulanmaktadır. Gerçekten de bu düzenleme modern anlayışlara uygun bir yaklaşımdır ve hiçbir istisnaya tabi tutulamayacaktır ki zaten ilköğretimin gerek ulusal gerekse uluslararası hukukta zorunlu olması bu hakkın engellenemezliğinin de açık ifadesidir.²¹³ Yani hakkın gerekliliği kişisel tercihlerin de önüne geçmiştir. İlk bakışta bu düzenleme bireyin tercih hakkını ihlal ediyor gibi görünse de, aslında eğitim hakkının bir gereği olarak ilköğretim zorunlu olmuştur. Bireyin kendisi veya ailesi, eğitimi istemese bile devlet gücü ile ilköğretim zorunlu olarak okutulur. Ülkemizde de uygulama bu şekildedir. Mevcut yasalara göre ilköğretimde sekiz yıl zorunlu eğitim uygulanmaktadır. Ailelere bu konuda tercih hakkı tanınmamış, çocuğunu okula göndermeyenler için cezai yaptırım öngörülmüştür.²¹⁴

222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nda 30.03.2012 tarihinde yapılan değişiklikle aynen; “*Mecburi ilköğretim çağı 6-13 yaş grubundaki çocukları kapsar. Bu çağ çocuğun 5 yaşını bitirdiği yılın eylül ayı sonunda başlar, 13 yaşını bitirip 14 yaşına girdiği yılın öğretim yılı sonunda biter.*” şeklinde düzenleme yapılmıştır. Böylece, 28 Şubat döneminde uygulanmaya başlanılan 8 yıllık zorunlu eğitim sona ermiş ve “4+4+4” kademeli olarak 12 yıllık eğitim şeklinde düzenlenmiştir. Yasanın

²¹² Yaşar, a.g.e., s 93-94

²¹³ A.e., s. 94

²¹⁴ Ülker, a.g.e., s.5

teklif halindeki ilk şeklinde yer alan iki düzenleme tepkiler üzerine komisyon aşamasındayken; *“Teklifte Bakanlar Kurulu’nun ikinci dört yıl kapsamında belirleyeceği kimi programlardaki öğrencilerin örgün eğitim dışına çıkabilmesi, yani okula gitmeyip evinden açık öğretim yoluyla eğitimini tamamlayarak diploma alması öngörüliyordu. Bu düzenlemenin, ailelerin çocuklarını okula göndermemesine, dolayısıyla da çocuk gelinlerin artmasına neden olacağı ifade edilerek tepki gösterilmişti. Teklifte, çıraklık yaşını 14’ten 11’e çeken düzenlemeden de vazgeçilmiştir.”* Yapılan düzenleme ile, 5 yaşını bitirmiş ve 6 yaşından gün almış çocuklar okula başlama yaşına gelmiş sayılmıştır.

42. maddesinin 1. fıkrası hükmü, evrensel kabul gören yaklaşıma uygun olup; hiçbir ayrıma tabi tutulmadan, kız - erkek, hasta - sakat, herkesin eşit eğitim hakkına sahip olmasını gerektirmektedir. Bir başka ifadeyle, değişik din, dil, ırk ve cinsiyete, her sınıf ve ortamlardan gelen bireylere eğitim hakkı anayasal güvenceye alınmıştır.²¹⁵ Eğitimde belli grupların dışlanması, yani ayrımcılık kabul edilemez; hiçbir toplum kesimi diğerlerinden ayrı bir imtiyaz sahibi olamaz. Ayrımcılık, Eğitim Temel kanununun 4 üncü maddesinde hüküm altına alınmıştır: Bu maddeye göre, *“Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet ve din ayırımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.”*

Eşitlik, iki şeyin her yönden aynılığı anlamına gelmez.²¹⁶ Eğitimde kadın erkek eşitliğinin aynı düzeyde eğitim almak anlamına geldiği, fakat her zaman aynı eğitimi almak ya da aynı okul içinde birlikte eğitim yapmak anlamına gelmediği açıktır.²¹⁷ Erkekler ile kadınlar arasındaki eşitliği ve dezavantajlı gruplar açısından *“de facto”* eşitliği sağlamak amacıyla kabul edilen geçici özel tedbirler, farklı gruplar için eşit olmayan veya farklı standartların oluşması sonucunu doğurmadığı ve amaçlanan hedeflere ulaşıldıktan sonra uygulanmalarına devam edilmediği sürece eğitimle ilgili ayrımcılık yasağının ihlali sonucunu doğurmaz.²¹⁸ Cinsiyetlerin fiziki

²¹⁵ Çallı, a.g.e., s.79

²¹⁶ Öden, a.g.e., s.19

²¹⁷ Çallı, a.g.e., s.80

²¹⁸ Lema Uyar, *Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yorumları*, 1. bs., İstanbul, 2006, s.226

özelliklerine veya yeteneklerine göre okulların var olması, örneğin kızlar için kız sanat okulları açılması, eşitliğin bir ihlali sayılmamalıdır.²¹⁹

Maddenin 1. fıkrasında düzenlenen bu hak özünde devlete yükümlülük getirmektedir. Zira bu hakkı sağlayacak olan devlettir. Devlet elindeki ekonomik olanaklara ve belirlediği önceliklere, eğitime verdiği öneme göre bu hakkın gerçekleşmesi mümkün olacaktır.²²⁰ Devletin buradaki görevi, AİHM'nin 23 Temmuz 1968 tarihli Seri A No: 6 olan Belçika Eğitim Dili Davası Kararında; “.. öncelikle, belli bir zamanda mevcut olan eğitim kurumlarına erişim hakkını teminat altına alır, ancak bu erişim, eğitim hakkının ancak bir bölümünü oluşturmaktadır. Eğitim hakkının etkili olması için, diğer hususların yanı sıra, eğitimi alan bireyin aldığı eğitimden kâr elde etme, ya da bir başka deyişle, o ya da bu şekilde, her Devlette yürürlükte olan kurallar çerçevesinde, tamamladığı eğitimin resmi olarak tanınması imkânına da sahip olması gereklidir.” şeklinde belirtilerek devletin öncelikleri arasında eğitim hakkının sağlanması sayılmıştır.²²¹

Anayasa'nın 42. maddesinin 1. fıkrasının devamında; “Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir” şeklindeki düzenleme ile aniden bir kapsam sorunundan bahsedilmekte ve bu kapsamın ancak kanunla düzenlenebileceği belirtilmektedir. Devlet eğitim hakkının gerçekleştirilmesi için gerekli koşulları sağladıktan sonra, hiçbir ayırım yapmadan, herkesi eşit bir şekilde bu haktan yararlandıracaktır. Bu aynı zamanda kişiler için eğitim hakkının gerçekleşebilmesinin bir şartıdır. Ayrıca devletin, kendi dışında diğer bireyler tarafından da eğitim hakkının kullanılmasını engelleyen uygulamalara son verecek tedbirleri alma yükümlülüğü bulunmaktadır.

Henüz devletin bu alandaki yükümlülükleri ve eşitlik ilkesi için yapması gereken düzenlemeler, yoksul ve özürlü kimselerin durumu gibi konular ele alınmadan, yani kimsenin nasıl olup ta eğitim hakkından yoksun bırakılmayacağını garantilerini devletin ağzından ve görevlerinden okumaya devam etmek gerekirken, Anayasa koyucu birden yön değiştirmiş ve hakkın sınırlarını belirlemeye çalışmıştır.

²¹⁹ Yaşar, a.g.e., s.97

²²⁰ Ülker, a.g.e., s.51

²²¹ Duterte, a.g.e., s.323

Kanunilik açısından ise, her şeyin mantıksal olarak evrensel bir doğrultu içinde gitmesi ve bireyin hakkı ve devletin yükümlülüğü açısından, bütün ilkeler tespit edilmiş gibi, 42. maddenin 2. fıkrası aniden bir kapsam sorununa işaret etmekte ve bu maddede “*Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir*” şeklindeki düzenleme ile eğitim hakkını bir anda panik havası içinde şekillendirilmeye çalışılmakta ve yine maddenin devamı fıkraları ile bu kanunların taşınması gereken ilkeler belirtilmektedir.

2.2. Atatürk İlkeleri ve İnkılapları ile Çağdaş Bilim Esaslarına Göre Eğitim Hakkı

Anayasa'nın 42. maddesinin 3. fıkrası aynen; “*Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.*” şeklindedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki felsefenin, gelecek nesillerin yetişeceği eğitim politikasının belirlendiği anayasa maddesine yansımaları bu şekilde olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal Atatürk tarafından altı ana ilke üzerine kurulmuştur. Bu ilkeler sadece bu maddede değil anayasanın birçok noktasında vurgulanmış ve koruma altına alınmıştır. Bu noktada önemli olan ise devletin yeni ideolojisi çerçevesinde bu hükmün ne anlama geleceğidir.²²² 1961 Anayasası'nın başlangıç kısmında, “*Bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde milli şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi, dünya nimetleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak milli birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen*” bir Türk Milliyetçiliği tanımı yapılmıştır. 1982 Anayasası'nda Atatürk Milliyetçiliği olarak ifade edilen milliyetçilik ise Anayasanın genelinde ifadesini bulan Türk-İslam sentezine dayalı bir milliyetçilik anlayışıdır. Bu milliyetçilik anlayışını üretmek ve yaymaktan sorumlu kurumlardan biri olan ve Anayasanın 134. maddesine göre kurulan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Mili Eğitim Temel Kanunu'nun 10. maddesi

²²² Akçabay, a.g.e., s.294

gereğince Milli Eğitim Bakanlığı ile birlikte Atatürk Milliyetçiliği ilkesinin uygulanmasından beraber sorumludurlar.²²³

Atatürk İlke ve İnkılaplarına bağlılık, gerek Anayasaya serpiştirilmiş hükümlerinde gerekse 176. maddede düzenlenmiş Devrim Kanunlarına bağlılık anlamını taşımaktadır. Böylece, Atatürk İlke ve İnkılaplarına bağlılığın aynı zamanda Anayasaya bağlılık olarak adlandırılacağı da açıktır. Bu nedenle bu ilkedен sapma olması beklenemeyecektir. Bu durum uluslararası belgeler ve mahkeme kararları karşısında eğitim sistemimizin en temel zaafını göstermektedir.²²⁴

Çağdaş bilim ve eğitim esaslarına bağlılık konusu incelendiğinde ise, bunun her türlü okul açılmasını önleyici bir amaç taşıdığı söylenebilecektir.²²⁵ Çağdaş bilim ve eğitim esasları birçok değişik eğitim anlayışını engelleyebilecektir. Mümtaz Soysal bu konuda “*devletin gözetim ve denetiminden uzak yobazlık üreten, gizli din ve kuran kursları açılmaz*” anlamının anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir.²²⁶ Bu yaklaşımın din ile ilgisiz olan diğer kurumları içine almadığından çelişkili olduğu anlaşılabilir ve belirli bir amaç için söylendiği görülebilecektir.

1961 Anayasasında Atatürk ilke ve inkılapları ifadesi yer almazken, bu ifade 1982 Anayasasına eklenmiştir. Burada tartışma konusu Atatürk ilke ve inkılapları çağdaşlığı öngördüğüne göre, ifadenin devamında yer alan “*çağdaş bilim ve eğitim esasları*” ifadesi incelendiğinde; Atatürk ilke ve inkılapları çağdaşlıktan da öte anlam içinde laiklik barındıran bir düşünceyi temsil ettiği gerekçesiyle bu düzenleme, kimi görüşlere göre, Türk toplumuna uygun sosyal ve siyasal kurumları kurma ve modern toplum olma anlamına geldiği gerekçesiyle yerinde bulunmuş ise de kanaatimce uluslararası hukuk açısından da bir baskı kavramı olarak düşünülebilecektir.

Bu fıkra ile getirilen sınırlama eğitimle ilgili tüm birimleri yani her seviyede eğitim kurumlarını, devlet okulları ile özel okulların tümünü, üniversite, lise, ve ilköğretim olmak üzere eğitimin her aşamasını kapsamaktadır. Daha önce de

²²³ A.e., s.295

²²⁴ Yaşar, a.g.e., s.95

²²⁵ A.e., s.95

²²⁶ Soysal, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, s.237

belirtildiği üzere uluslar arası hukuk düzenlemelerinde ve yargı kararlarında bu düzenleme demokratik ve özgürlükçü devlet anlayışı ile uyuşmamaktadır.

Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 10. Maddesi; *“Eğitim sistemimizin her derece ve türü ile ilgili ders programlarının hazırlanıp uygulanmasında ve her türlü eğitim faaliyetlerinde Atatürk inkılap ve ilkeleri ve Anayasada ifadesini bulmuş olan Atatürk milliyetçiliği temel olarak alınır. Milli ahlak ve milli kültürün bozulup yozlaşmadan kendimize has şekli ile evrensel kültür içinde korunup geliştirilmesine ve öğretilmesine önem verilir.”* şeklindedir. Madde ile, eğitim sistemimizin her tür ve derecesinde, ilgili ders programlarının hazırlanıp uygulanmasında ve her türlü eğitim faaliyetlerinde Atatürk inkılap ve ilkeleri ve Anayasada ifadesini bulmuş olan Atatürk milliyetçiliği temel alınmaktadır. Atatürk inkılap ve ilkeleri Cumhuriyetin kuruluş koşullarında toplumsal değişimin acil öncelikleri kapsamında atılacak adımları ve o günün koşullarındaki toplumsal değişimin özelliklerini yansıtmaktadır. Günümüz toplumsal değişim süreci için bu ilkelerin ne anlama geleceği oldukça tartışmalı bir alandır. *“Atatürk İnkılâp ve İlkeleri”* ve *“Atatürk milliyetçiliği”* gibi, bugün algılanması son derece sübjektif kavramlar çerçevesinde, çatışmaları önleyici ortak değerler arayışı ne ölçüde akılcı, uygulanabilir ve anlamlıdır bunun sorgulanması gerekmektedir.

Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 11. Maddesi ise *“Demokrasi Eğitimi”* başlıklı olup.

“Güçlü ve istikrarlı, hür ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devamı için yurttaşların sahip olmaları gereken demokrasi bilincinin, yurt yönetimine ait bilgi, anlayış ve davranışlarla sorumluluk duygusunun ve manevi değerlere saygının, her türlü eğitim çalışmalarında öğrencilere kazandırılıp geliştirilmesine çalışılır; ancak, eğitim kurumlarında Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine aykırı siyasi ve ideolojik telkinler yapılmasına ve bu nitelikteki günlük siyasi olay ve tartışmalara karışılmasına hiçbir şekilde meydan verilmez.” Şeklindedir.

“Demokrasi Eğitimi.” başlığı altında dile getirilenler oldukça ilginçtir: Bu maddede ortaya konulan anlayışın demokratik ilkelerle çeliştiği ortadadır. Ancak diye başlayan cümlelerden sonra asıl verilmek istenen mesaj; *“egemen ideolojik*

yapının sorgulanmasına yol açacak tartışmalara girmeyin ,girilmesine de izin vermeyin” dir. “*Demokrasi eğitimi*” adı altında böyle bir mesajın verilmesi kuşkusuz özgürlük ilkeleriyle bağdaşmayan bir durumdur.

AİHM'nin yaklaşımı incelendiğinde, devletin eğitimin içeriğini belirlerken bütün görüşlere eşit uzaklıkta, objektif bir tavır almasının gerekliliği vurgulanmıştır. Hele özel okullarda ve üniversitelerde devletin müdahalesi sadece şiddeti ve terörü özendirilen eğitimin engellenmesi konusunda olmalıdır. Ancak bu şekilde AİHS ile belirlenen eğitim hakkı ve anne ve babanın çocuğun eğitimi üzerindeki hakkına saygı ilkesi gerçekleşir ve sağlanacak özgürlük ortamında bilim ve teknoloji gelişecektir.²²⁷

2.3. Eğitim Hakkında Anayasaya Sadakat

1982 Anayasası'nın Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevini düzenleyen 42. maddesinin 4. fıkrasında aynen “*Eğitim ve Öğretim Hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.*” şeklindedir. Bu düzenleme Anayasanın başlangıç kısmı ile 2. maddesinde belirtilen Cumhuriyetin nitelikleri olarak sayılmış ilkeler ile 3, 6 ve 14 ile diğer maddelerde belirlenmiş ilkelere aykırılık olarak ele alınması gerekmektedir. Burada, bu bağlılık sadece kurumu değil, öğrencileri, öğretmenleri ve denetçileri de kapsamaktadır.²²⁸

Eğitim ve öğretim özgürlüğü, hiçbir zaman Anayasanın temel felsefesine ve ilkelerine aykırı davranmanın bahanesi olamayacak ve devlet bu özgürlüğün kullanılmasında bu kıstası gözetecektir. Anayasanın felsefe ve ideolojisine aykırı bir eğitim Anayasaya sadakati ortadan kaldıracağı söylenebilir. Fakat diğer taraftan Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, devletin denetim ve gözetimi Anayasada yer alırken, ayrıca Anayasada eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür hükmü bulunması durumu, Anayasaya sadakat borcunun eğitim maddesinde eklenmiş olmasını eleştiriye açık bir hale getirmektedir . Anayasada eğitim ve öğretim özgürlüğünün içeriği tespit edilmemiş olmasına rağmen, bu

²²⁷ Ülker, a.g.e., . s.53

²²⁸ Yaşar, a.g.e., s.96

özgürlüğün anayasaya sadakat ile kısıtlı olduğunun ifade edilmesi, Anayasayı hazırlayanların temel haklara yaklaşımını göstermektedir.²²⁹

Gerek Anayasa, gerekse Milli Eğitim Temel Kanunu ile eğitim hakkına getirilen sınırlamalar yeterli görülmemiş, eğitim hakkını sınırlamak adına böyle bir düzenleme yapılma ihtiyacı hissedilmiştir. Anayasaya aykırı olarak bu hak kullanılamaz demek yerine “*Anayasaya sadakat borcu*” kavramı getirilmiş olması da dikkat çekicidir.²³⁰ 1982 Anayasası demokratik anayasalardan farklı olarak hak ve hürriyetlere ciddi sınırlamalar getirerek “*hürriyet – otorite*” dengesini otoriteden yana kurmuştur.²³¹

2.4. Eğitim Hakkında Vatandaşlar Arasında Eşitlik ve Parasız Eğitim İlkesi

1982 Anayasası'nın 5. fıkrasının ilk bölümünde aynen “*İlk Öğretim , kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur.....*” şeklinde olduğu görülmektedir. İlk öğretimin genelliği ilkesi, hiçbir ayırım yapmaksızın, kız- erkek, hasta-sakat, yurttaş-yabancı ya da başka durumda olan bütün çocukların ilk öğretim süresi boyunca, kendileri için uygun koşullarda bu öğretimi görme hakkına sahip olmalarını belirtmektedir.²³²

Eğitimle ulaşılmak istenen çağdaş uygarlık amacı gereği kadın erkek eşitliği özellikle Anayasada vurgulanmıştır. İlköğretim zorunlu olduğu için kız ve erkek öğrencilerin okullaşma oranları birbirine yaklaştırılmış ancak lise ve üniversitede kız ve erkek öğrenciler arasında ciddi oranda fark bulunması nedeniyle Sosyo-Ekonomik koşullara ilişkin devlet tarafından özellikle bazı bölgelerde uygun ortam sağlanması gerekmektedir.²³³

Anayasanın 42. maddesinin 5. fıkrasının devamında yer alan düzenleme gereğince ilköğretimin zorunlu tutulduğu görülmektedir. Devletin, belirli bir yaşa kadar çocukları okula gitmeleri için zorlama ve eğitim sağlama hakkı ve yükümlülüğüne sahip olduğu uluslararası hukuk tarafından kabul edilmiştir.

²²⁹ Çallı, a.g.e., s.117

²³⁰ Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, Konya, Mimoza Yayınları, 2009, s.116

²³¹ Ülker, a.g.e., s.54

²³² Yaşar, a.g.e., s.88

²³³ Ülker, a.g.e., s.54

Anayasamızda her ne kadar zorunluluk sadece vatandaşlar için getirilmiş ise de, Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşmenin 13. maddesinin 2. fıkrasının a bendinde zorunluluk kavramı herkes için vatandaş-yabancı ayrımı gözetilmeden öngörülmüştür.

Eğitimin zorunlu olması modern demokratik gelişmenin bir sonucu olup aynı zamanda eğitimin bedava olmasına bağlanmaktadır. Zorunlu kılındığında, devletin doğal olarak bu eğitim verecek ortamı yaratması yani, yeterli sayıda okul, derslik ve öğretmen ile okul araç gerecini sağlaması ve bunları coğrafi ve demografik koşullara uygun olarak dağıtması gerekmektedir.²³⁴

Devletin eğitim ve öğretim hakkının en üst düzeyde yaşama geçirilmesi için mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde gerekli önlemleri almak öncelikleri saptamak ve düzenlemeleri yapmakla yükümlü olduğu belirtilmiştir. Ancak mahkeme kararının gerekçesindeki mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsündeki ifade ucu açık olması nedeniyle eleştiriye açıktır ve Anayasada düzenlenen ilkeyi tam olarak karşılamamaktadır.²³⁵

Anayasanın 42. maddenin 5. fıkrasının son cümlesinde ise eğitim hakkının devlet okullarında parasız olduğu belirtilmektedir. Bu düzenlemenin Anayasanın belirttiği sosyal devlet olma ilkesinin gereği olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Ülkemizde her dereceden bütün resmi eğitim kurumları parasızdır. Yükseköğretimde öğrencilerden öğrenim harca adı altında alınan ücretlerin gerçekte bir paralı eğitime tekabül etmediği açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim, Anayasa Mahkemesi'nin;

“Yüksek öğretimin parasız olacağı yolunda bir kural ne 50. maddede ne de Anayasa'nın başka bir maddesinde yer almış değildir. Buna karşılık 50. maddenin ikinci fıkrası ilköğrenimin Devlet okullarında parasız olacağını kurala bağlamıştır. Bu, bir bakıma çok önemli bir belirlemedir. Çünkü Anayasa Koyucunun, yüksek öğretimin mutlaka parasız olmasını öngörseydi, bu yönergesini de öylece ve açıkça ortaya koyacağını anlatmaktadır. Demek ki yüksek öğretim paralı da, parasız da olabilecektir

²³⁴ Yaşar, a.g.e., s.89

²³⁵ Anayasa Mahkemesi'nin 19/06/1998 tarih 1997/62 esas ve 1998/52 sayılı kararı

ve paralı da parasız da olması Anayasa'ya aykırı düşmeyecektir... Öğrenimin sağlanması Devletin sosyal bir ödevidir."²³⁶

şeklindeki kararı gereğince yükseköğrenimden doğrudan doğruya yararlananlardan devletin mali kaynakları ölçüsünde bir katkı payı şeklinde harç alınmasına anayasaya aykırı olmadığı ve işin gereklerine uygun düştüğü belirtilmiştir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme'nin 13. maddesinin 2. fıkrasının c bendinde "*Yükseköğretimin özellikle parasız eğitimin tedricen geliştirilmesi yoluyla kişisel yetenek temelinde herkese eşit derecede açık olması sağlanacaktır*" hükmü gereğince yükseköğretimin kademeli olarak parasız olması konusunda gelişmekte olan devletler bakımından bir esneklik sağlanmış ve Anayasa Mahkemesi'nin kararı doğrultusunda her devletin kendi imkanları ölçüsünde bu yükümlülüğü yerine getirmesi aşamalı bir şekilde öngörülmüştür.²³⁷

2.5. Özel Okullarda Eğitim Hakkı

1982 Anayasası'nda eğitim hakkına ilişkin maddelerde özel okullara da yer verilerek Anayasanın 42. maddesinin 6. fıkrasında "*Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir.*" şeklinde düzenleme yapılmıştır.

1961 Anayasasında yer alan "*Devlet durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları, topluma yararlı kılacak tedbirleri alır*" şeklindeki ifadeye burada da yer verilmiş ve böylece özel okulların kurulması anayasa ile garanti altına alınmıştır. 1982 Anayasası'nın belirtilen maddeye ilişkin gerekçesine, "*Özel okulların kurulması da Anayasada kabul edilmiştir. Özel okulların kurulması serbesttir. Özel okullar, devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olmak zorundadırlar. Devlet bu amacı sağlayacak tedbirleri almakla yükümlüdür*" şeklindeki anlatımla Anayasal garantiye alınan özel okulların engellenmemesi taahhüt edilmiştir.²³⁸

²³⁶ Anayasa Mahkemesi'nin 26/03/1974 tarih 1973/32 esas 1974/11 sayılı kararı

²³⁷ Uyar, a.g.e., s.220

²³⁸ Yaşar, a.g.e., s.98

Anayasadaki ilkeler çerçevesinde, 5580 Sayılı Özel Eğitim Kurumları Kanunu ve bu kanuna dayanılarak hazırlanan ve 08.03.2008 tarih ve 26810 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği gereğince, özel okullardaki dersler, bu derslerin saat sayıları, eğitim konularına kadar yasa ve yönetmelikle belirlenmiş ve milli eğitim müfettişlerince de denetlenmektedir.²³⁹ Bu düzenleme aslında özel okulların kurulması amacına aykırıdır. Anayasadaki düzenlemenin gerçek anlamı aslında özel okulların müfredat ve eğitim açısından devlet okullarından aşağıda olmaması anlamına gelmekteyken bu düzenleme ile özel okullar devlet müfredatını takip etmekle beraber bu alanın dışına çıkamamaktadır. Bir başka ifadeyle, özel okulların, süre ve müfredat içeriği yönünden resmi okullarla aynı seviyeye sahip olması gerekli fakat yeterli değildir.²⁴⁰

Eğitim hakkının bir unsuru olan özel okullar hususunda ülkemizde dershaneler ayrıca yer tutmaktadırlar. Günümüzde her ne kadar siyasal iktidar tarafından bu kurumların dönüştürülmesi adı altında düzenlemeler yapılmakta ise de, kanaatimce bu anlayış eğitim hakkını zedelemektedir. Eğitim hakkı aynı zamanda bir özgürlüktür. Dershanelere herkese kendi seçimi sonucunda eğitime yardımcı olacağı düşüncesi ile gitmektedir. Devlet, biçimsel eğitim veren kamusal veya özel eğitim kurumlarını, eğitim hakkının özüne dokunmamak şartıyla, kanunla düzenleyebilir. Bunun dışındaki kursların ve öğrenim yerlerinin bu hükümlere tabi tutulmasına imkan yoktur. Dershanelerin kanun kapsamından çıkarılması, onların yasaklanmasına ya da tamamen takdiri bir ruhsat sistemine tabi tutulmasına imkan vermez. Bu devlete “*insanların maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak*” görevini veren Anayasanın 5’inci maddesine de aykırıdır. 1982 Anayasası’nın “*Çalışma ve Sözleşme Hürriyeti*” başlıklı 48. maddesinde, temel hak ve hürriyetlerle ilgili pek çok maddenin aksine, “*sınırlama*” deyimine yer verilmemiş olması anlamlıdır. Maddenin ikinci fıkrasındaki “*Devlet, özel teşebbüslerin millî ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır*” ifadesinden, devletin bu yönlendirmeyi yasak ve sınırlamalarla değil, teşvik tedbirleriyle yapacağı anlamı çıkmaktadır. Özel teşebbüs hürriyeti sınırlandırılabilir

²³⁹ Ülker, a.g.e., s.56

²⁴⁰ Çallı, a.g.e., s.118

ancak bu sınırlamanın kamu yararı ile bireysel hak ve hürriyetler arasında “*hakkaniyete uygun bir denge kuran*” ve bireysel hakkın özünü ortadan kaldırmayan bir sınırlama olması gerekir.²⁴¹ “*Dershanelerin kapatılması ya da tamamen siyasi takdire dayanan ve ölçüleri belirlenmeyen bir ruhsat sistemine tabi tutulması, hiçbir zorlayıcı sosyal ihtiyaçtan kaynaklanmayan, demokratik bir toplumda yeri olmayan, orantısız, ölçüsüz ve hakkın özünü ortadan kaldıran bir müdahaledir. Dershaneleri, özel eğitim kurumlarına ilişkin kanuni düzenlemenin kapsamı dışına çıkarmak, yasama organının takdir yetkisi içindedir. Ancak bu faaliyeti yasaklamak, bunun çok ötesine geçen bir müdahaledir*”.²⁴²

Uluslararası düzenlemelerde, Devlet tarafından koyulan asgari eğitim standartlarına uygun tüm eğitim kurumlarının açılmasının ülkeler tarafından engellenmemesi gerektiği önemle ifade edilmiştir. Bu kapsamda, kanaatimce, eğitimde ayrımcılık yapılmadığı sürece, bu kurumlara ilişkin devlet zoruyla düzenlemeler yapılması hukuka uygun olmayacaktır.

2.6. İmkan ve Fırsat Eşitliği Açısından Devletin Eğitim Hakkı Kapsamında Yükümlülükleri

Devletin sosyal adaleti sağlama görevi ve sosyal devlet olma niteliğinin bir sonucu olarak 1982 Anayasa'nın 42. maddesinin 6. fıkrası ile “*Devlet, maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.*” şeklinde düzenleme yapılmıştır. Eşitliğin yani fırsat eşitliğinin en başında, eğitimin parasız olmasından başlayarak devletin bu yükümlülüğü sağlaması olarak anlamak gerekmektedir. Nitekim fırsat eşitliği en çok eğitim alanında anlamını kazanmaktadır. Eğer bireyler eşit koşullarda eğitilmiyorsa, eşit koşullarda çalışmıyor ve yaşamıyoruz demektir.

²⁴¹ Ergun Özbudun, “Anayasa Profesörü Ergun Özbudun'dan Dershanelerle İlgili Çarpıcı Mütalaa”, (Çevrimiçi), <http://gundem.bugun.com.tr/anayasanin-8-maddesine-aykiri-haberi/1137454>, 12 Haziran 2014

²⁴² Ergun Özbudun, “Anayasa Profesörü Ergun Özbudun'dan Dershanelerle İlgili Çarpıcı Mütalaa”, (Çevrimiçi), <http://gundem.bugun.com.tr/anayasanin-8-maddesine-aykiri-haberi/1137454>, 12 Haziran 2014

Anayasamızın eğitimde imkan ve fırsat eşitliğini düzenleyen 42. maddesinin 7 fıkrası özel durumlar itibari ile gözetilmesi gerekenler yani “ *Yoksul ve Özürlüleri*” yakından ilgilendirmektedir. Bu açıdan ilk olarak 2684 Sayılı İlköğretim ve Ortaöğretimde Parasız yatılı veya Burslu Öğrenci Okutma ve Bunlara Yapılacak Sosyal Yardımlara İlişkin Kanun gereğince devlet her yıl düzenlediği sınavlar ile maddi imkanlardan yoksun, başarılı öğrencilere burs ve yatılı eğitim imkanı sunmaktadır.

5880 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu doğrultusunda çıkartılan yönetmelikler ile öncelikle şehit ve malul gazi çocukları ile kimsesiz ve maddi imkanlardan yoksun öğrencilere bu imkandan faydalanmada öncelik tanınacağı, yerleştirmenin valilik aracılığıyla yapılacağı düzenlenmiştir. Anayasadaki düzenlemenin gereği olarak 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu’nun 8. maddesi ile 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu’nun 12. maddesi bu konuya ayrılmış ve yoksullara ilişkin eğitim hakkının devletin bir yükümlülüğü olduğu düzenlenmiş ve yine özürlülere ilişkin olarak en temel düzenleme anlamında 2916 Sayılı Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu yürürlüğe girmiş yine ayrıca 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu ile bu konu ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır.²⁴³

Yapılan düzenlemeler ile fırsat eşitliğinin sağlanması için çeşitli hükümler koyulmuş ise de kişilerin yaşadığı bölgeler arasındaki farklılıklar ile bu konuda yapılan düzenlemelerin devlet tarafından yeterli şekilde uygulanmaması nedeniyle gerçek anlamda bir sonucun elde edildiği söylenemeyecektir. Örneğin; çeşitli dönemlerde ülkenin belirli bölgelerinde okulsuz bölgeler ya da öğretmensiz okulların mevcudiyeti bu görüşümüzü desteklemektedir.

Doğrudan doğruya ilgisi yok gibi görünse de yabancılara göçmen ya da sığınmacıların da uluslararası sözleşmeler ve ilkelerden yola çıkarak eğitimin mutlak bir hak olması nedeniyle bu fırsat eşitliğinden yararlanmaları gerekmektedir. Bütün bireylerin dünya ailesinin bir parçası ve yeryüzü medeniyetin birer işçisi olarak bu

²⁴³ Ülker, a.g.e., s.57

haklardan yararlanmalarında kesinlikle tüm düzenlemeler yapılmalı ve bu alanda ayrımcılık mutlaka yasaklanmalıdır.²⁴⁴

2.7. Sadece Öğretim, Araştırma ve İnceleme Faaliyetleri Kapsamında Eğitim Hakkının Kullanılması

1982 Anayasası'nın 42. maddesinin 8. fıkrasında, “*Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür. Bu faaliyetler her ne suretle olursa olsun engellenemez.*” şeklinde düzenleme yapılmıştır.

Bu fıkranın, okullarda siyaset yasağına işaret ettiği, Anayasanın hazırlandığı dönem olan 12 Eylül 1980 öncesinin tecrübelerine dayanmaktadır. 1961 Anayasası'nda yer almayan bu hüküm askeri darbe öncesi üniversitelerde yaşanan siyasi olaylar nedeniyle daha en baştan Anayasaya konulan bu fıkra tedbir niteliğinde bir düzenleme getirilerek okullarda siyaset yasağına işaret edilmiştir.

Siyaset yasağını amaçlayan ve eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme dışındaki faaliyetleri kabul etmeyen bu düzenleme ile tabi ki kişisel siyasi tercihler engellenmemektedir. Fıkranın doğal bir sonucu olarak bugün üniversite öğrencilerinin öğrenci dernekleri dışında bir derneğe üye olmaları mümkün değildir. Derneğin her üniversite çevresinde bir tane olması amaçlanmış ise de bu düzenlemeler ile çoğulculuk ilkesi engellenmekte ve öğrencilerin özgül amaçlı dernek kurmaları yolu da kapatılmaktadır.

1980 öncesi dönemde okullarda yaşanan grev olayları ile eğitimin engellenmesi üzerine böyle bir düzenlemeye Anayasada ihtiyaç duyulmuştur.²⁴⁵

Özgürlüğün tamamen kısıtlanmasına idarenin sınırsız yetki sahibi olabilmesine izin verebilecek şekilde düzenlemeler yapılmamalıdır.²⁴⁶ Öğrencileri yıldırma, sindirmeyi ve tekdüze hale getirmeyi amaçlayan bir madde olarak bu

²⁴⁴ Türkaya Ataöv, “Çatışmaların Kaynağı Olarak Ayrımcılık”, Ankara, **Ankara Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları**, 1996, s.77

²⁴⁵ Ülker, a.g.e., s.58

²⁴⁶ Çallı, a.g.e., s.118

düzenlemenin halen yürürlükte olması uluslararası düzenlemeler karşısında kabul edilemeyecektir.

2.8. Eğitimde Tek Dil

Diller sadece iletişim için araçlar sunmaz, aynı zamanda dünyanın bir görünümünü yansıtır. Diller değerli sistemlerin ve kültürel ifadenin bir aracıdır ve grupların ve bireylerin kimliklerinde belirleyici bir unsur oluştururlar. Diller insanlığın yaşayan mirası için en önemli öğeden biri olmakla birlikte günümüzde konuşulan 6700 dilin %50 den fazlası kaybolma tehlikesi altındadırlar.²⁴⁷

Özellikle ülkemizin Anayasa yenileme çalışmalarını TBMM çatısı altında Anayasa Uzlaşma Komisyonu marifetiyle yürüttüğü bir dönemde önem kazanan ve her zaman için farklı bir takım çevrelerce sürekli gündeme getirilen eğitim dili ve resmi dil konuları, toplumsal bir sorun olarak yansıtılmaktadır.²⁴⁸ 1982 Anayasası'nın 1980 askeri darbesinin ürünü olduğunu ve bunun Anayasal sistemimize yansıdığını daha öncede belirtmiştik. Darbe felsefesi ile devletin kuruluş felsefesi birbirinden çok farklı olgular olması nedeniyle dil konusunda yapılan eleştiriler aslında hiçbir şekilde aşağıda belirteceğimiz üzere haklılık unsuru taşımamaktadır.

Eğitim dilinden önce devletin resmi dili açısından meseleye bakmak gerekirse 1982 Anayasasında yer alan düzenlemede “*Devletin bütünlüğü, resmi dili, bayrağı, milli marşı ve başkenti*” Başlıklı 3. maddenin 1. fıkrasında “ *Türkiye Devleti, ülkesi ve milleti ile bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir.*” düzenlemesi yer almaktadır. Daha açık bir şekilde ifade edilirse belirtilen maddenin anlamı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti Anayasal sistemi üniter bir yapı olarak kabul etmiş bunun ilk ve doğal tamamlayıcı olarak dilini yani Türkçeyi vurgulamıştır. Anayasanın 3. maddesi ile, hem Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisindeki idarenin tüm iş ve işlemlerinde kullanılacak dilin Türkçe olacağı belirtilmekte hem de devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bir üniter yapısı olduğu vurgulanmaktadır.²⁴⁹

²⁴⁷ Ataman, a.g.e. ,s.46

²⁴⁸ Ercan, a.g.e., s. 1

²⁴⁹ Hasan Tunç, *Türkiye de Anayasa Yenileme Süreci ve Temel Sorunlar*, Ankara, Berikan Yayınevi, 2012, s.96

Eğitim dili açısından ise 1982 Anayasası'nın 42. maddesinin 8. fıkrası ile “*Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası andlaşma hükümleri saklıdır.*” şeklindedir.

Eğitim alanında dil kullanımına ilişkin getirilen düzenleme ile, etnik azınlıkların ana dillerinde eğitim yapmaları arzularının önüne geçilme amaçlanmaktadır. Bir ülkede birden fazla anadilde eğitim yapılmasının ülkenin bütünlüğünü zedeleyici etkisi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında da vurgulanmıştır.²⁵⁰ Meşhur Belçika'da eğitim dili davasında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 23 Temmuz 1968 tarihli kararında din ve felsefi inançların anlamı başlıklı özetinin devamında ana ve babanın dil tercihlerinin felsefi ya da dini bir özelliğe sahip olduğunun düşünölemeyeceği, protokolün 2. maddesi ile “*Devletlerin Eğitim Öğretim alanında ana ve babalarının dil tercihlerine değil, sadece dini ve felsefi inançlarına saygı duyması gerektiği*” belirtilmiştir.²⁵¹

Birden çok dil konuşulan bir ulus devletin vatandaşlarının hangi dil ya da dillerde birbiriyle iletişim kuracakları, çocukları hangi dilde eğitecekleri sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Her birey her bir yerel dili öğrenemeyeceğine göre ülke içindeki dillerden birini resmi (ulusal) dil yapıp iletişimi o dil ile sürdürmeleri kaçınılmazdır. Böylece resmî dil aynı zamanda ulusal dil ve eğitim dili olacaktır.²⁵² Bazı dillerin öğretimin bir milli güvenlik konusu olduğü bilinmektedir. 12 Eylülün bir ürünü olan²⁵³ 1983 tarihli Yabancı Dil Eğitim ve Öğretimi Kanunu'nun 2. maddesinin c bendi ile “*Türkiye'de Eğitimi ve Öğretimi yapılacak yabancı diller, Milli Güvenlik Kurulu'nun görüşü alınarak, Bakanlar Kurulu kararı ile tespit edilir.*” şeklindedir.

Anadilde eğitim kavramının bir hak olarak yalnızca azınlıklara ilişkin düzenlemelerde ele alındığından, azınlık kavramının geniş yorumlanması ile kapsamının genişletilmesi, bu suretle ülkemiz vatandaşlarının ayrı gruplar altında

²⁵⁰ Yaşar, a.g.e. ,s.97-98

²⁵¹ Dutertre, a.g.e., , s.325

²⁵² İkrım Çınar, “Ulusal Dil, Ana Dili ve Eğitim Dili Konulu Çalışma”, (Çevrimiçi), <http://www.egitirim.gen.tr/site/arsiv/49-15/258-ikram-ana-dili.html>, 16 Aralık 2013

²⁵³ Yaşar, a.g.e., s.100

azınlık kabul edilmesi-ötekileştirilmesi, böylece deyim yerinde ise hukukun etrafı zorlama bir şekilde dolanılarak anadilde eğitim hakkının elde edilmesi hedeflenmektedir. Lozan Anlaşmasında yer alan azınlık düzenlemesinin kapsamının bazı kişiler, kurumlar hatta ülkeler tarafından yanlış yorumlandığından antlaşmada yer alan düzenlemenin azınlıkları belirlemede artık yetersiz kaldığına kadar mesnetsiz ve tahayyüle dayalı iddialar dillendirilmektedir²⁵⁴. Daha önce, AİHM kararında da belirtildiği üzere, anadil kavramının kullanımı ve bu konuda hakların düzenlenmesi geniş bir ölçüde devletlerin insiyatifine bağlamıştır.²⁵⁵ BM Eğitim hakkı özel raportörü Türkiye raporunda, anadil kavramına yer vermekte ve bunu BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ile uyumlu bir şekilde yorumlamaktadır. Söz konusu raporda aynı zamanda BM Çocuk Hakları Komitesi'nin başlangıç raporuna değinilmekte ve rapordaki, “*Taraf devletin sözleşmenin 17, 29 ve 30. maddelerine koyduğu çekinceler, özellikle eğitim ve öğretim, ifade özgürlüğü ve her kişinin kendi kültüründen yararlanma ve kendi dilini kullanmak haklarına ilişkin olarak, Lozan Antlaşması kapsamında azınlık olarak tanınmayan azınlık gruplara mevcut çocuklar, özellikle Kürt çocuklar açısından olumsuz etkiler yapabilir.*” şeklindeki tespite atıfta bulunmaktadır. Her iki raporda da Kürt çocuklarının kendi ana dillerini kullanmamaları sorunu belirtilmekle birlikte²⁵⁶ aslında Kürtler de bizzat kendileri, azınlık olma statüsünü kabul etmemektedirler.

Esas itibariyle sosyolojik bir kavram olan azınlık kavramının²⁵⁷ uluslararası hukuk bağlamında genel ve kabul görmüş bir tanımı yapılmamış veya yapılamamıştır.²⁵⁸ Birinci unsur olarak dil, din, ırk olarak farklılık gerektiren bir grubun varlığı, ikinci unsur olarak bu grubun çoğunluktan sayıca az olması, üçüncü unsur olarak azınlık sayılan sayıca az grubun konum olarak baskın bir vaziyette olmaması, dördüncü unsur olarak bu grubun ülkenin vatandaşı olması, beşinci unsur olarak, vatandaş olan bu grubun ülkeye sadakatle bağlı olması ve ülkeden ayrılıp farklı bir devlet kurmayı amaçlamaması, altıncı unsur olarak ki bu

²⁵⁴ Ercan, a.g.e., s.19-20

²⁵⁵ Elif Özerman, “Avrupa’da Dil Hakları”, (Çevrimiçi), [²⁵⁶ Ataman, a.g.e., s.48](http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:lgInxQ2v60wJ:www.hyd.org.tr/staticfiles/files/dil_haklari_genel_cerceve.doc+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr, 26 Aralık 2013”</p></div><div data-bbox=)

²⁵⁷ Baskın Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, 4. bs., Ankara, İmaj Yayınevi, 2001, s.67

²⁵⁸ Gökçen Alpkaya, *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler*, Ankara, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, 2000, s.153

öznel unsur olarak da adlandırılmaktadır, “*azınlık sayılan bu grubun ayırıcı özelliklerini korumak ve sürdürmek bilincinde olması*” ve son olarak, çoğunluğun da onları azınlık olarak görmesi gerekmektedir.²⁵⁹

Türkiye açısından duruma bakıldığında, bazı grupları azınlık olarak tanıyan hukuki belgelerin “*Lozan Barış Antlaşması*” ve 18.10.1925 tarihli “*Türkiye Cumhuriyeti ve Bulgaristan Krallığı Arasındaki Dostluk Antlaşması*” olduğu görülmektedir. Bulgaristan’la imzalanan Antlaşma gereğince; Bulgar kökenli Türk vatandaşları, Lozan Antlaşması’na göre ise sadece gayrimüslim unsurlar azınlık olarak kabul edilmiştir. Bunlar dışındaki gerek ırk gerekse de dil bakımından farklı özellikleri olan unsurlar azınlık olarak sayılmamıştır.²⁶⁰

Lozan Barış Antlaşması’nın 38’inci maddesi ile 54’üncü maddesi arasında Türkiye’deki azınlıkların hakları düzenlenmiş, bu kapsamda anadil ile ilgili olarak şu hükme yer verilmiştir:

“Gayrimüslim ekalliyetlere mensup Türk tebaası masrafları kendilerine ait olarak her türlü din ve hayır cemiyetleri ve eğitim kurumları kurmak ve burada kendi dillerini serbestçe kullanmak hakkına sahip olacaktır. Türkiye gayrimüslim tebaanın mühim bir ölçüde yerleştikleri kaza ve şehirlerde ilkokullarda kendi dilleri ile öğrenim yapmalarına kolaylık gösterecektir. Bu hüküm Türkiye’nin bu okullarda Türk dilinin okutulmasını mecburî kılmasına engel olmayacaktır.”

Görüldüğü gibi, ülkemizde uluslararası hukuka uygun olarak ve açık bir şekilde azınlıklar tanımlanmıştır. Bunlar Türkiye Cumhuriyeti ve Bulgaristan Krallığı Arasındaki Dostluk Antlaşması gereği Bulgar kökenli Türk vatandaşları ve Lozan Antlaşması’na göre ise sadece Rum, Ermeni ve Musevî Türk vatandaşlarıdır. Bu açıdan, anadilde eğitim hakkı, azınlık olmaları ve/veya tanınmaları sebebiyle sadece bu gruplara tanınmıştır. Bunların dışında ister dini, ister kültürel, ister dilsel, isterse etnik açıdan olsun, Türkiye açısından tanımlanan başka bir azınlık grubu bulunmamaktadır.

²⁵⁹ Tunç, a.g.e., s.187

²⁶⁰ Tezzioğlu, a.g.e., s.84

Avrupa Ülkelerindeki azınlıklara ilişkin düzenlemelerde; “Almanya’da sadece Danlar, Prizyanlar, Alman Sintileri ve Romanlar azınlık statüsünde kabul edilirken azınlık dili olarak Danca, Upper Sorb ve Lower Sorb dilleri, Kuzey Frizyan ve Sater dilleri ile Romanî dili kabul edilmiş ve resmî işlerde Almanca hariç hiçbir bölgesel ve azınlık dili kabul edilmemiştir. İngiltere’de ise çokuluslu bir devlet inancının uzantısı olarak İskoçlar, Galliler ve İrlandalılar, Romanîler, Yahudi ve Sihler “azınlık” olarak değil “ulusal nitelikli ırksal grup” olarak kabul edilmektedir. Diğerleri ise etnik azınlık grup kapsamındadır. Azınlık dillerinin eğitimi oldukça sınırlıdır.”²⁶¹

Resmi olarak hiçbir grubu azınlık kabul etmeyen Fransa ise, Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı’nı imzalarken azınlıklar konusundaki devlet politikasına ilişkin görüşlerini açıkça ifade etmiştir. Buna göre, Sözleşme’yi imzalarken amacının azınlıkları tanımak ve korumak olmadığını, ülkenin bölünmez bütünlüğünün, yasa önünde eşitliğin, Fransız halkının tekliğinin üstün olduğunu açıkça bildirmiştir. Fransa’da tüm vatandaşlar Fransız halkından kabul edilmektedir ve Fransa’nın resmî ve zorunlu dili Fransızca’dır. İtalya’da ise azınlık olarak sadece dilsel azınlıklar kabul edilmişken Arnavutlar’ın, Yunanlar’ın, Hırvatlar’ın, Oksitanlar’ın dilsel olarak azınlık statüsü yoktur. Sayıları bir milyon olan ve tamamına yakını Sardinya’da oturan ve Ada’da ezici çoğunluğa sahip bulunan Sardinyalılar’ın Sard dilini kamu hayatında kullanmaları konusunda bir serbestî yoktur ve resmi dil İtalyanca’dır.²⁶²

“Özerk bölgelere ayrılmış veya federatif yapıda olan ve yine tarihsel süreçte bir ulusun öne çıkamadığı veya çok bölgeli ülke örnekleri mevcutsa da, bunlar ülkemizin milli ve üniter yapısı ile örtüşmediğinden onlara burada yer vermek anlamlı değildir. Ancak şu kadarı bilinmelidir ki bu ülkeler açısından bile sınırları içinde bir azınlık grubu olabilmek devletin hukuken tanımasına bağlı bir olgudur”²⁶³

Bir topluluk, azınlık kavramının sosyolojik bir tahlilden yola çıkarak çerçevesini ortaya koymak için ifade edilen yukarıda sayılan unsurların tamamını taşımak adına dünyadaki en güzel örnek olsa bile, bir devletin ya bir uluslararası belge

²⁶¹ Erol Kurubaş, *Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2004, s.18

²⁶² Kurubaş, a.g.e., s.18

²⁶³ Ataman, a.g.e., s.23

veya bir iç hukuk düzenlemesi ile söz konusu topluluğu azınlık olarak hukuken tanımaması durumunda, bu topluluğun azınlık statüsüne girebilmesi mümkün değildir.

Yani burada asıl mesele, devletin kendi azınlığını tanımlamada bir serbestîye sahip olması ile evrensel ve uluslararası hukuk ilke ve sùjeleri bakımından uygulamanın ve kabulün de buna paralel olduğudur.²⁶⁴ Bu paralellik evrensel veya uluslararası hiçbir belge veya kuruluşun yeni bir azınlık yaratma amacı taşımamasında ifadesini bulur. Bunun aksini iddia etmek, bu anlamda mümkün ve meşru değildir.²⁶⁵

Sonuç olarak şu söylenebilir ki, kuramsal olarak üzerinde anlaşılmış bir azınlık kavramı olmadığından uluslararası hukukta herkesçe kabul edilen bir azınlık tanımı ve bu tanıma baēlı haklardan söz etmek de mümkün değildir.²⁶⁶

Bu unsurlar açısından ùlkemizde Kùrtler için herhangi bir azınlık tanımı yapılmamaktadır ve bu kapsamda AİHM kararları ile azınlıklara ilişkin uluslararası tanımlardan yola çıkarak ùlkemizde Kùrtler için ayrı bir eğitim dili belirlenmemeli, ancak eğitim özgürlüēü açısından, sadece seçmeli ders olarak “*Kùrtçe Dil Dersi*” öngörülebilir.

Ergun Özbudun bu konuya ilişkin bir gazetede kaleme aldığı yazıda, reddiyetçi ve inkarcı bir zihniyetle ana dil öğrenimine kapıların kapatılmaması gerektiēini, mevcut durumun insan haklarına aykırı olduğuna gibi, Kùrt öğrenciler açısından da ağır psikolojik ve pedagojik sorunlara yol açmakta olduğunu ifade etmiştir. Bu hususta mevcut Anayasa düzenlemesi ile, Türkçe’den başka bir dilin hiçbir şekilde okutulamayacağı ve öğretilmeyeceēi değil, hakim eğitim dili olarak okutulamayacağı ve öğretilmeyeceēinin belirtildiēi ifade edilmiştir. Ana dilin öğretimi ilkesinin, Türkiye’nin de taraf olduğuna Uluslararası sözleşmeler kapsamında, rasyonel bir biçimde tartışılması gerektiēini belirtmiştir.²⁶⁷

Uluslararası Kültürel Araştırmalar Merkezi (UKAM) tarafından hazırlanan raporun sonuç kısmında; Türkiye’de birçok kişinin, “*eēer anadilde eğitimin önü*

²⁶⁴ Tunç, a.g.e., s.183

²⁶⁵ Terzioēlu, a.g.e., s.128

²⁶⁶ Tunç, a.g.e., s.184

²⁶⁷ Ergun Özbudun, “Anadilde Eğitim Mi? Ana Dilde Öğretim Mi?”, Star Gazetesi, 23.01.2012, (Çevrimiçi), <http://www.ozgurcerkes.com/?Syf=26&Syz=94135>, 04 Haziran 2014

açılırsa ülke bölünür” kaygısını taşıdığını ancak diğer ülkelerin yaşadıkları deneyimlerin, tam aksine bu hakkın tanınmasının ülke bütünlüğüne hizmet ettiğini gösterdiğini belirtmiştir. Bu bakımdan, Kürtçenin eğitim dili olarak kullanılmayacağı fikrinin, sağlam temelleri olan bir fikir olmadığını bundan yüzyıl evvel, Osmanlı Devleti’nde Şark Medreselerinde Kürtçe’nin, eğitim dili olarak kullanıldığını, bu dilde kitaplar neşredildiğini ve Kürtçe’nin, bölgenin temel dili olarak işlev gördüğü ifade edilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye’nin anadilde eğitim konusundaki tarihsel korkuları ile yüzleşmesi ve geçmişin sorunlu reflekslerinden sıyrılması gerektiği çok kültürlü bir toplumsal hafızanın inşasında, tek tipçiliğin terk edilmesi, yanlış algıların düzeltilmesi ve ortak bir söylemin geliştirilmesi, anadilde eğitim sorununun çözülmesi açısından ve Kürt sorununun en temel meselelerinden birinin halledilmesi bakımından oldukça önemli olduğu ifade edilmiştir.²⁶⁸

İstanbul Bilgi Üniversitesi tarafından yapılan çalışmada; Türkiye’deki diğer etnik ve dilsel topluluklar, Kürtler, Lazlar, Çerkesler ve Süryaniler’in eğitim sisteminde kendi dillerini öğrenme veya bazı dersleri, nüfuslarının yoğun olduğu yerlerde dahi kendi dillerinde alma hakkına sahip olmadıkları, oysa anadili Türkçeden farklı bir dil olan çocukların hiç veya yeterince anlamadıkları bir dilde, yani Türkçe eğitime başlamaları, onları diğer öğrencilere göre dezavantajlı duruma düşürdüğü, Türkiye’de hala çok sayıda çocuğun Türkçeyi hiç bilmeyerek veya yetersiz düzeyde bilerek eğitim hayatına başladığı bu durumdaki çocukların eğitimde fırsat eşitliğine sahip olduklarını ve dolayısıyla eğitim hakkından diğerleriyle eşit oranda yararlandıklarını söylemenin mümkün olmadığı belirtilmiştir.²⁶⁹

Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı’nın (SETA) bir raporunda; Anadilde eğitim bir hak olduğu kadar resmi dilin öğrenimi de ulus-devletin egemenliğini ve toplumsal bütünlüğü korumak için bir önkoşuldur. Etnik/ulusal ya da bölgesel dil öğretilirken, resmi dil de mutlaka öğretilmektedir.

²⁶⁸ İlhan Kaya, vd., “Türkiye’de Anadilde Eğitim Sorunu: Zorluklar, Deneyimler ve İki Dilli Eğitim Modeli Önerileri”, Uluslararası Kültürel Araştırmalar Merkezi (UKAM), UKAM yayınları, Şubat-2013, s.79-81

²⁶⁹ Nurcan Kaya, “Türkiye’nin Eğitim Sisteminde Azınlıklar ve Ayrımcılık: Kavramsal Çerçeve ve Temel Sorunlar”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi, (Çevrimiçi), <http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/ayrimcilikanakitap.pdf>, 12 Mayıs 2014

Uluslararası sözleşmelerde, ulusal egemenliği ve toplumsal bütünlüğü korumak adına ulusal resmi dilin de mutlaka öğretilmesi gerektiği vurgulanmıştır.²⁷⁰

Fatma Gök bir makalesinde; anadili resmi dilden farklı olan yetişkinlerin ve öğrencilerin, okulda ve hayatın diğer alanlarında yaşadıkları olumsuz deneyimler ve ayrımcılıkların toplumdaki iktidar ilişkileri ile yakından ilgili olduğunu, Türkiye’de anadilinde eğitimin bir güvenlik ve asayiş sorunu olarak algılanmasından derhal uzaklaşılması gerektiğini Kürtçe’nin ve Türkiye’de konuşulan tüm dillerin eğitim ve öğretim dili olarak kullanılması gerektiğini ifade etmiştir.²⁷¹

Tüm açıklamalarda sorunun aslında sosyolojik ve pedogolojik boyutunun olduğu belirtilmiştir. Başka bir açıdan ise, yapılan çalışmalar göstermektedir ki, pek çok vakada, tek dil eğitimi hem eğitimdeki diğer hedeflere ulaşılmasında hem de ikinci bir dilin öğrenilmesinde oldukça faydalı olmaktadır. Dil ve kimlik “*tek dil*” kavramıyla bağlantılıdır. Sağlıklı bir kimlik kişiliğimizin farklı boyutlarını dengeler. Bir toplum kendi kimliğini öğrendiği dille ifade eder ve sağlıklı bir toplum kendinden emin bireylerin ve toplulukların harmonisini yaygınlaştırma yönünde seçim yapar. Bu amaçlar genel olarak birbiriyle uyumludur.

AİHM kararları ışığına, devletlerin eğitim ve öğretim alanında anne ve babaların dil tercihlerine göre düzenleme yapması zorunluluğu bulunmamaktadır ve bu açıdan da ana dilde Kürtçe eğitim dili kabul edilmeyecek sadece eğitim özgürlüğü çerçevesinde seçmeli ders olarak “*Kürtçe Dil Dersi*” düzenlenebilecektir.

Avrupa Birliği uyum yasaları çerçevesinde “*Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi İle Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun*” çıkarılmış olup bu kanun ile farklı dil ve lehçelerinde öğretilmesi için kurslar açılmasına izin verilmiştir ve bu kapsamda diğer derslerin de yabancı dilde verilebileceğini de belirtmektedir. Bu düzenleme ile ülkemizde yabancı dilde eğitim veren özel ve devlet okulları açılmıştır. Bu okullarda sayılan dersler dışında diğer dersler yabancı dil de görülmektedir.²⁷² Ayrıca Demokratikleşme Pketi olarak

²⁷⁰ Zafer Çelik, “Anadilde Eğitim: Dünyada Yaygın Uygulama Modelleri”, **SETA Perspektif**, Sayı 21 Ekim-2013, s.3

²⁷¹ Fatma Gök, “Eğitim Hakkı Bağlamında Anadilinde Eğitim”, **Eğitim-Bilim-Toplum Dergisi**, Hakemli Makale, s.17

²⁷² Ülker, a.g.e., s.58-59

adlandırılan 02/03/2014 Tarih ve 6529 Sayılı Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 11. Maddesi ile, “ *Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tabi olmak üzere, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerle eğitim ve öğretim yapmak amacıyla, özel okul açılabilir. Bu kurumlarda eğitimi ve öğretimi yapılacak dil ve lehçeler Bakanlar Kurulu kararıyla tespit edilir. Bu kurumların açılmasına ve denetimine ilişkin esas ve usuller, Milli Eğitim Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir*” şeklinde düzenleme yapılarak, özel okullar açısında bu yönde iyileştirmeler yapılmaya çalışılmıştır.

2.9. Anayasalarda Din Eğitimi

Cumhuriyet ile birlikte başlayan modern ulus devletinin ihtiyacı olan ulus inşası amacıyla; Cumhuriyet'in ilanının hemen ardından 3 Mart 1924'te, merkezi ve modern bir eğitim sistemi kurulması için Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu ilan edilmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, rejimin niteliğini belirleyen ve Cumhuriyet'in laik yapısını oluşturan kanunlar olan “*Halifeliğin Kaldırılmasına ve Osmanlı Hanedanının Türkiye Cumhuriyeti Toprakları Dışına Çıkarılmasına Dair Kanun*” ve “*Şer'iyye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Başkanlıklarının Kaldırılmasına Dair Kanun*” ile birlikte kanunlaşmıştır.²⁷³ Bu kanunlar Cumhuriyet modernleşmesinin temel yönelimlerinin belirlenmesi ve eğitim birliğinin Cumhuriyet modernleşmesi açısından önemine işaret etmektedir.

Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4. maddesi ile “*Maarif Vekaleti yüksek diniyat mütehasısları yetiştirilmek üzere Darülfünun da bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hizmetli diniyenin ifası vazifesi ile mükellef memurlarının yetişmesi içinde ayrı mektepler küşat edecektir.*” şeklinde düzenleme yapılmıştır.

Tevhid-i Tedrisat kanununun 4. maddesinde yapılan bu düzenleme ile dini eğitim kurumlarını açma görevi Milli Eğitim Bakanlığı'na verilmiştir. Devlet bu açıdan dini eğitimi en başından bir gereklilik olarak görmüş ve bunu sağlamayı yüklenmiştir.²⁷⁴ Yapılan düzenlemeler ile dini eğitim veren Medreseler işlevsiz bırakılarak kapatılmıştır. Bu kanunlarla getirilen düzenlemelerden başka ayrıca

²⁷³ Hıfı Veldet Velidedeoğlu, *12 Eylül Karşı Devrim*, İstanbul, Evrim Yayınları, 1990, s.422

²⁷⁴ Yaşar, a.g.e., s.158

Cumhuriyet'in ilk yıllarında laikliği pekiştirmek için din eğitimi alanında birçok yasal ve yönetsel düzenlemeler yapılmış ve bunlar ödünsüz uygulamaya konulmuştur.²⁷⁵

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile başlatılan ve devlet ideolojisini ülke çapında yaymayı hedef haline getiren tek partili dönemin eğitim politikasına göre, eğitime düşen görev yeni kuşaklara ulusal kimlik ve bilinç oluşturmaktır. Devletin laikleşme süreci ile birlikte oluşturulmak istenilen ulusal kimlikte laikleşmiş zorunlu ilköğretimden din eğitimi yavaş yavaş çıkarılmıştır.²⁷⁶ Tevhid-i Tedrisat uygulamalarındaki esneme ise 2. Dünya Savaşı sonrası esmeye başlayan Demokrasi rüzgarlarıyla birlikte gelmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi içinden yükselmeye başlayan din eğitimindeki boşluğu dile getiren muhalif seslere kulak verilerek 1949 yılında Tevhidi Tedrisat Hükümlerine uygun olarak 10 ay süreli İmam Hatip Kursları açılmıştır. Yine Aynı Kanun uyarınca, zorunlu eğitim kademesi olan İlkokulların 4. ve 5. sınıflarına program dışı ve ihtiyari olarak din bilgisi dersi konularak Ankara Üniversitesi'ne bağlı bir de İlahiyat Fakültesi açılmıştır.²⁷⁷ 1951 den 1971 yılına kadar 2 devreli bir meslek okulu olarak işlev gören İmam Hatip Okullarının 4 yıllık 1. kısmı Ortaokul, 3 yıllık 2. kısmı ise Lise dengi olarak sayılmıştır.²⁷⁸

1961 Anayasası dönemine gelindiğinde ise Anayasanın 19. maddesinde, “*Din eğitimi ve öğrenimi, ancak kişilerin kendi isteğine ve küçüklerin de kanuni temsilcilerinin isteğine bağlıdır.*” ifadesine yer verilmiştir. Tek partili dönemin sonlarından başlayıp çok partili dönemde yaygınlık kazanan din eğitiminin, Tanzimat sonrasında olduğu gibi iki farklı insan tipinin ortaya çıkmasına neden olarak, uluslaşmanın ve modernleşmenin önüne geçebileceği konusunda çeşitli endişeler olsa da 1960 Darbesinin ardından, askeri rejimin toplumsal meşruiyet arayışı nedeniyle din eğitimine son verilmesi söz konusu olmamıştır²⁷⁹.

1982 Anayasası'nın “*Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu'nca hazırlanan ve “Danışma Meclisi Başkanlığı'na sunulan Anayasa taslağında din eğitimine*

²⁷⁵ Altunkaya, a.g.e., s.215

²⁷⁶ Kemal Gözler, “1982 Anayasası'na Göre Din Eğitim ve Öğretimi”, (Çevrimiçi), www.anayasa.gen.tr/din-egitimi.htm, 28 Mayıs 2014

²⁷⁷ Kaplan, a.g.e., s.161-162

²⁷⁸ Yaşar, a.g.e., s.159

²⁷⁹ Akçabay, a.g.e., s.283

ilişkin, hemen hemen 1961 Anayasasındaki aynı hüküm bulunmakta yani din eğitimi, bireylerin kendi rızasına küçüklerin ise kanuni temsilcilerinin izni ile ihtiyari olarak okutulacağını” düzenlemektedirken Milli Güvenlik Kurulu Anayasa Komisyonu’nda yapılan değerlendirmeler neticesinde madde değiştirilmiştir,

1982 Anayasası’nın Din ve Vicdan Hürriyeti başlıklı 24. maddesinin 4. fıkrasında, “ *Din ve ahlak eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır.*” şeklinde düzenleme yapılmıştır.

1924 ve 1961 Anayasaları döneminde en azından teorik olarak ihtiyari olan din ve ahlak eğitim ve öğretimini 1982 Anayasası ile zorunlu kılınmış ve madde gerekçesinde, “ *3. fıkra hükmüne göre, istismar ve suiistimali önlemek amacıyla din ve ahlak eğitim ve öğretimi devlet denetimi ve gözetimi altına alınmıştır. Keza bu eğitim, ilk ve ortaöğretim de zorunludur. Gayrimüslimler, bu zorunlu eğitim dışında bırakılmıştır.*” şeklinde belirtilmiştir.

Maddenin ve gerekçesinin içeriğinden de görüleceği üzere Türk- İslam sentezi, 1982 Anayasası ile birlikte devletin temel ideolojisi haline gelmiştir.²⁸⁰ Anayasanın 24. maddesinin metni ile gerekçenin karşılaştırılması göstermektedir ki, madde ancak gerekçesi ile tanımlanabilmektedir. Bir defa, gerekçeden ilk anlaşılan, maddenin Müslüman olan olmayan gibi dine dayalı bir ayırım götüğü yani laik bir devlette olması gereken tarafsızlık anlamına gelen dinler arası eşitlik ilkesine aykırılık taşıdığıdır. Ayrıca, maddenin, Müslüman olmayanları din ve ahlak kültürü dersinden muaf tuttuğu, maddeden değil de yine gerekçeden anlaşılmaktadır.²⁸¹

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bu konuya başka bir açıdan yaklaşmaktadır. Mahkemeye göre, devletin bu türden bir öğretim yapmaya mecbur tutulamayacağı, ancak isterse yaptırabileceği ve ebeveynin buna itiraz edemeyeceğini söylemektedir. Çünkü mahkeme bir şeyi zorunlu olup olmamasından daha çok ana babanın çocuklarını kendi dini ya da felsefi inançları doğrultusunda yetiştirme

²⁸⁰ Kaplan, a.g.e., s.307

²⁸¹ Yaşar, a.g.e., s.163

hakkına saygı gösterilip gösterilmediğini tespit etmektedir. Dolayısıyla, demokratik bir toplumda, okulların insanlık tarihinin bir birikimi olan inanç ve düşünce sistemlerini taraf tutmadan objektif ve eşit koşullar altında sunmaktan ve tartışmakta yükümlülüğü ortaya çıkmaktadır.²⁸² Örneğin; AİHM'nin Hasan ve Eylem Zengin Türkiye kararında da belirtildiği üzere devlet, okullarda din dersi verebilir. Ancak devlet tarafından düzenlenen müfredat, öğrenciye objektif bir bakış açısı kazandırmalı, bir dinin veya görüşün savunucusu olmamalıdır. Bu kapsamda Bazı Avrupa ülkelerinde devlet okullarında öğrenim gören öğrencilere birden fazla din dersi alternatifini sunulduğu gibi Türkiye'de de öğrencinin veya velisinin tercihine göre Sünni olmayan Müslümanlar için de din dersi eğitimi kendi inanışlarına uygun olarak seçimlik şekilde verilmeli ve bu yönde düzenlemeler yapılmalıdır

Olayda Hasan ZENGİN 23 Şubat 2001 tarihinde İstanbul Valiliği'ne bağlı İl Millî Eğitim Müdürlüğü'ne başvurarak kızının dil kültürü ve ahlâk bilgisi derslerinden muaf tutulmasını talep etmiştir. Ailesinin Alevî inancını benimsediğini belirterek, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi gibi uluslararası sözleşmeler bağlamında, ebeveynlerin çocuklarının alacağı eğitim şeklini seçme hakları bulunduğunu dile getirmiştir. Buna ilave olarak, zorunlu din kültürü ve ahlâk bilgisinin, laiklik ilkesi ile bağdaşmadığını ileri sürmüştür.

2 Nisan 2001'de Müdürlük, muafiyet talebini kabul etmenin mümkün olmadığı yönünde cevap vermiştir. Müdürlüğün reddine müteakip, yargısal denetim için İstanbul İdare Mahkemesi'ne başvurmuştur. Din kültürü ve ahlâk bilgisine ilişkin okutulan zorunlu dersin, temel olarak Hanefî mezhebinin temel kurallarına dayandığını ve kendi inancı konusunda hiçbir öğretim sağlamadığını ileri sürmüştür. Davacı beyanında, bu okul dersinin zorunlu olmasına itiraz etmiştir.

28 Aralık 2001'de İdare Mahkemesi, Hasan ve Eylem ZENGİN'in davasını ;

“Anayasa'nın 24. maddesinde 'Devlet'in din kültürü ve ahlâk öğretiminin ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer aldığı ve 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 12. maddesinde din kültürü ve

²⁸² Bülent Tanör, *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, İstanbul, BDS Yayınları, 1994, s.71

ahlâk öğretiminin ilköğretim ile lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler arasında yer aldığı belirtilmektedir.” diyerek reddetmiştir.

Davacıların kararı temyiz etmeleri üzerine Danıştay, temyiz talebini reddetmiş ve ilk derece mahkemesinin kararını, söz konusu kararn usul ve yasaya uygun olduğu gerekçesiyle onamıştır.

Danıştay'ın bu konudaki yerleşik içtihadının yakın zamana kadar bu yönde olmasına karşın Danıştay Sekizinci Dairesi'nin 28.12.2007 tarihli kararı, mahkemenin bu konuda görüş değiştirmesi ve ortaya farklı bir yorum koymuş olması açısından dikkat çekicidir.

Bir öğrenci velisi İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğüne 16.05.2005 tarihinde dilekçe vererek çocuğunun zorunlu din dersinden muaf tutulmasını istemiştir. İlgili müdürlük tarafından talebi reddedilince, ret işleminin iptali için İstanbul Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğüne karşı İdare mahkemesinde dava açmıştır. İstanbul 6. İdare Mahkemesinin 30.12.2005 gün ve E:2005/1153, K: 2005/2726 sayılı kararında “*Anayasanın 24. maddesinin ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun 12. maddesinin incelenmesinden; ilköğretim okulları ile lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler arasında, din kültürü ve ahlak öğretiminin de yer aldığı; İslam dini esaslarına göre yapılan bu öğretimin, ancak bu din dışındaki kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlı olduğu; davacı tarafından, çocuğunun hiç din dersi almaması istenmekte ise de, yukarıda belirtilen hükümler gereğince bu dersten muaf tutulmasının mümkün olmadığı; bu nedenle, tesis edilen işlemde hukuka aykırılık görülmediği*”¹⁶⁹ gerekçesiyle dava reddedilmiştir.

Davacı yerel mahkeme kararını temyiz ederek, temyiz gerekçesi olarak Anayasanın 90. maddesi uyarınca iç hukuk hükmü haline gelmiş olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 9. maddesi ile Ek 1 No'lu Protokolün 2. maddesi değerlendirilmeden usul ve yasaya aykırı karar verildiği öne sürmüştü, yerel mahkeme kararının bozulmasını istemiştir.

Danıştay 8. dairesi konuya ilişkin olarak vermiş olduğu kararında Anayasa'nın 24. maddesinde din kültürü ve ahlak öğretiminin ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alacağına düzenlendiğini, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun 12. maddesinde ise "Türk milli eğitiminde laiklik esastır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilköğretim okulları ile lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler arasında yer alır." hükmünün bulunduğunu belirtmiştir. AİHS'nin Türkiye tarafından 04.11.1950 tarihinde imzalanarak 10.03.1954 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak Türkiye açısından bağlayıcı olduğu tespitine yer vermiştir.

Mahkeme kararın devamında AİHS'nin 9. maddesi ile Ek 1. Nolu Protokolün 2. maddesinde yer alan hükümlere işaret ederek AİHM'nin 09.10.2007 tarih ve Başvuru No: 1448/04 sayılı Hasan ve Eylem Zengin kararında ilköğretimde okutulan ders kitaplarının içeriğinin incelendiğini bu kitaplarda ağırlıklı olarak İslam dininin Sünni yorumuna ilişkin tespitlerin bulunduğu, aynı tespitlerin mahkeme tarafından da yapıldığını belirtmiştir. Diğer dini inanışlara ilişkin bilgiler bulunsada bunların yeterli olmadığı ve Türkiye'de hakim olan dinsel çeşitliliğin, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde dikkate alınmadığı, belirtilen sebeplerle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin içerik itibarıyla "Din eğitimi" halini aldığı görüşünü dile getirmiştir.

Mahkeme, Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonunun (ECRİ) 2005 tarihli Türkiye ile ilgili Raporuna da değinmiştir. *"Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin belirtilen kararında atıfta bulunulan ilgili Raporunda; "Müfredat bütün dinleri kapsamaktadır ve öğrencilere var olan bütün dinler hakkında bir fikir edindirmek amacıyla hazırlanmıştır. Ancak, birçok kaynakta, bu derslerin çeşitli din kültürlerini kapsamaktan ziyade yalnızca İslamiyet'in ilkelerini öğretmekten ibaret olduğu belirtilmiştir. ECRİ, dini azınlık gruplarına mensup öğrencilerin bu dersten muaf tutulabileceğini ve yalnızca Müslüman öğrencilerin katılması gerektiğini not etmektedir. ECRİ, durumun açık olmadığı görüşündedir: eğer bu gerçekten farklı dini kültürlerle ilgili bir ders ise, bu dersin yalnızca Müslüman çocuklar için zorunlu tutulması için bir sebep yoktur. Bunun tersine, eğer ders yalnızca Müslüman dinini öğretmeyi amaçlıyorsa, bu belli bir dinin dersidir ve çocuklarla ailelerinin din özgürlüğünü korumak adına zorunlu olmamalıdır. Bunu ya herkes için isteğe bağlı*

yapmalılar ya da bu dersin gerçekten bütün dini kültürleri kapsayacak biçimde ve artık islamiyetin öğretildiği bir ders olarak algılanmayacak şekilde içeriğinin düzeltilmesini sağlamalıdır" yönünde değerlendirmelere yer verilmiştir. "173

Ayrıca mahkeme Anayasada yer alan laiklik ilkesine değinerek 16.09.1998 gün ve E: 1997/62, K: 1998/52 sayılı kararındaki görüşlerini yinelemiş, *"laik devletin, doğası gereği resmi bir dininin bulunmaması, belli bir dine üstünlük tanımamasını, onun gereklerini yasalar ve diğer idari işlemlerle geçerli kılmaya çalışmamasını gerektirir. Bu bağlamda, laik bir devlette belli bir dinin, eğitim ve öğretimi zorunlu hale getirilemez" görüşüne yer vermiştir.*

Sonuç olarak Mahkeme: *"...Anayasanın 24. maddesinde, din kültürü ve ahlak bilgisi öğretiminin zorunlu olduğunun belirtilmesi, ilk ve ortaöğretim kurumlarında verilen öğretimin adının din kültürü ve ahlak bilgisi olmasına rağmen, içerik olarak din kültürü ve ahlak bilgisi öğretimi olarak kabul edilemeyeceği açık olduğundan ve din eğitiminin de ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlı olması karşısında, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin bu içeriği ile zorunlu tutulmasında hukuka uyarlık bulunmamakta olup, aksi yöndeki Mahkeme kararında hukuki isabet görülmemiştir."* diyerek yerel mahkeme kararını bozmuştur.

Mahkemenin bu kararı Anayasada ve Milli Eğitim Temel Kanununda zorunlu olduğu açıkça yer alan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi hakkında AIHM Karanda gerekçe gösterilerek hukuk tarihimiz açısından ender görülebilecek bir karara imza atmıştır. Bu karar yıllardır devam eden uygulamayı tersine çevirecek bir emsal karar niteliğindedir. Artık zorunlu din dersini almak istemeyen öğrenci velileri, talepleri idare tarafından reddedilse bile mahkemeye açacakları dava ile çocuklarını zorunlu din dersinden muaf tutabileceklerdir.

Danıştay'ın bu kararının dikkat çeken bir yönü de AİHS'nin ve AIHM Kararlarının iç hukuktaki yerine ilişkin önemli bir uygulamaya imza atmasıdır. Birçok mahkeme kararında AİHS ve AIHM kararlarına atıf yapılsa da bu genelde destek ölçü norm olarak; yani kanunun yanında destekleyici bir hüküm olarak yer verilmekte idi. Ancak yukandaki kararda görüleceği üzere anayasa ve kanun hükümlerine aykırı olsa da AİHS ve AIHM görüşleri doğrultusunda hüküm tesis edilmiştir.

Kemal Gözler ise bu konuya daha farklı şekilde yaklaşarak, konuyu Anayasa Maddeleri kapsamında değerlendirmiştir. Din eğitimi konusunda “*din kültürü öğretimi*”nin her şeyi kapsamadığını, bunun dışında başka bir “*din eğitim ve öğretimi*” olduğunu belirterek, “*Öğretim, öğrenciye bilgi ve beceri kazandırmaktan ibarettir. Eğitim de ise, sadece bununla yetinilmemekte, öğrencinin davranışları belirli bir yönde değiştirilmeye çalışılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, eğitim, belirli bir amaç doğrultusunda öğrencinin davranışlarını değiştirme, hayatını etkileme sürecidir. Bu açıdan bakılırsa, “din öğretimi”nde öğrenciye din alanında bilgi verilmekle yetinilmesi gerektiği, din alanında öğrenciye davranış biçimi benimsetilmeye kalkılmaması gerektiği söylenebilir. Buna karşılık, “din eğitim ve öğretimi”nde ise sadece bilgi vermekle yetinmeyip, öğrencinin bu alandaki davranışlarını belirli bir yönde değiştirmeye çalışılabilir.*” Şeklindeki tanımlardan yola çıkılmış ve din kültürü öğretiminin zorunlu olmasını Anayasamıza ve Uluslararası İnsan Hakları Belgelerine aykırı bulmamıştır. Kemal Gözler’e göre öğretimde herkes için gerekli bilgiler verilmektedir. Din Kültürü öğretiminde, örneğin bir Müslüman için Hristiyanlık dinine ilişkin temel bilgiler, Hristiyan için , İslam dinine ilişkin temel bilgiler verilebileceği gibi, ateizmin bile anlatılabileceği savunulmuştur. Herkes için din kültürü öğretimi yapılabileceği fikrinden yola çıkılarak Türkiye’de gayri müslimler için Din Kültürü Öğretimi’nin muaf olmasını da Anayasa’ya aykırı bulmuştur. Gözler’e göre yapılmaması gereken Din Eğitimi’dir. Bu eğitimde sadece belirli bir dine yönelik eğitim verilebileceğinden bunun talep halinde verilmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁸³

Mahkemelerin bu tutumunun sadece Alevilik inancını benimseyen bir vatandaşın başvurusu ile sınırlı kalmamasını, tüm insan hakları ve özgürlüklerin ihlalinde diğer mahkemelere de emsal teşkil etmesi temennilerimizi dile getiriyor ve insan hakları ve özgürlüklerin anayasanın bile üstünde tutulduğu mahkeme kararları ile gerçek anlamda özgür ve çağdaş bir toplum olacağımıza inanıyoruz.

Örneğin; AİHM’nin Hasan ve Eylem Zengin Türkiye kararı da belirtildiği üzere devlet, okullarda din dersi verebilir. Ancak devlet tarafından düzenlenen müfredat, öğrenciye objektif bir bakış açısı kazandırmalı, bir dinin veya

²⁸³ Kemal Gözler, “1982 Anayasası’na Göre Din Eğitim ve Öğretimi Konulu Makale”, (Çevrimiçi), www.anayasa.gen.tr/din-egitimi.htm, 28 Mayıs 2014

görüşün savunucusu olmamalıdır. Bu kapsamda Bazı Avrupa ülkelerinde devlet okullarında öğrenim gören öğrencilere birden fazla din dersi alternatifi sunulduğu gibi Türkiye’de de öğrencinin veya velisinin tercihi göre Sünni olmayan Müslümanlar için de din dersi eğitimi kendi inanışlarına uygun olarak seçimlik şekilde verilmeli ve bu yönde düzenlemeler yapılmalıdır

3. 1982 ANAYASASI’NDA EĞİTİM HAKKINA İLİŞKİN SINIRLAMALAR

1982 Anayasası’nın Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler başlıklı 3. bölümünde Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi, temel hak ve hürriyetler arasında sayılmıştır. “*Temel hak ve hürriyetler*” terimi “kamu hürriyetleri” karşılığında kullanılmaktadır²⁸⁴. Yani “*temel hak ve hürriyetler*” insan haklarının pozitif hukuk tarafından tanınmış ve düzenlenmiş kısmıdır. Temel haklar, “pozitif hukuk tarafından güvence altına alınan, yasama ve yürütme organlarının tasarrufu ile kolayca kaldırılmayan haklar” olarak tanımlanmaktadır.²⁸⁵ Ancak temel hak ve hürriyetlerin “*pozitif hukuk tarafından tanınmış ve güvence altına alınmış hak ve hürriyetler*” olarak tanımlanmasında muğlaklık vardır. Çünkü, anayasa, kanun, yönetmelik gibi değişik pozitif hukuk belgeleri vardır. Bu tanıma göre, bunların herhangi biri tarafından tanınmış hak ve hürriyetler, birer “temel hak ve hürriyet” olacaklardır. Örneğin anayasa ile tanınmış ve güvence altına alınmış bir hak da, kanun ile tanınmış bir hak da bir “*temel hak*” olacaktır. Oysa bunların bireylere sağladığı güvence oldukça farklıdır. Anayasa tarafından tanınmış bir hak, kişiyi yasama organına karşı da korurken, kanun ile tanınmış bir hak, kişiyi yasama organına karşı korumaz. “*Temel haklar*” terimi Alman hukuk terminolojisinde kullanılan *Die Grundrecht* teriminin karşılığıdır. Bu terim Türk hukuk terminolojisine Alman hukuk terminolojisinden girmiştir. “*Temel haklar*” terimi bizde ilk defa 1961 Anayasasında kullanılmıştır. 1982 Anayasamızda bu terimi benimsemiştir.²⁸⁶

²⁸⁴ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa, Ekin kitabevi, 2013, s.211

²⁸⁵ Oktay Uygun, *1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Temel Rejimi*, İstanbul, Kazancı Yayınları, 1992, s.5.

²⁸⁶ Münci Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, 7. bs., Ankara, Yetkin Yayınevi, Ekim-2013, s.16

Hukukumuzda temel hak ve hürriyetler 1982 Anayasası'nda belirtilmiş ve bu hak ve hürriyetlerin sınırları da yine ayrı ayrı ifade edilmiş olup bunlara anayasal sınırlar denilmektedir.²⁸⁷

Anayasal sınırların belirtildiği 13. madde, 1982 Anayasası'nın ilk şeklinde; *“Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli egemenliğin, Cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile ve ayrıca Anayasanın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlanabilir. Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörüldükleri amaç dışında kullanılamaz. Bu maddede yer alan genel sınırlama sebepleri temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerlidir.”* hükmünü içermekteydi. Bu kapsamda daha önce anayasamızda sınırlamalar genel olarak sayılmış ve hakların özlerine her zaman dokunma riskini taşımıştır.

2001 yılında yapılan anayasa değişikliği ile 1982 Anayasası'nda temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması; *“Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.”* şeklinde düzenlenmiştir. Yapılan düzenleme ile temel hak ve özgürlükleri sınırlandırırken bir sistematik ön görülmeye çalışılmış ve hakların özellikle özüne dokunmama ile ölçülülük ilkesi vurgulanmıştır.

Eğitim hakkına ilişkin daha önce de belirtildiği gibi 1982 Anayasası'nın 42. maddesinin 3. fıkrası ile ; *“Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.”* şeklinde genel bir sınırlama sebebi hakkın niteliği gereğince ayrıca vurgulanmıştır. 1982 Anayasası'nın eğitim hakkına ilişkin madde gerekçesinde; *“Devlet, eğitim ve öğretimin yapılmasını sağlayacak ve muhtevasını da denetleyecektir. Bu denetimin çerçevesi, eğitim ve öğretime katılanların tümünün Anayasaya sadakatini temin etmektir. Eğitim ve öğretim özgürlüğü, hiçbir şekilde Anayasanın temel felsefesine ve ilkelerine aykırı davranmanın bahanesi olamaz.*

²⁸⁷ Atar, a.g.e., s.119

Devlet bu özgürlüğün kullanılmasında Atatürk ilkelerine, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına uyulmasını gözetecektir."²⁸⁸

Eğitim hakkına getirilen bu sınırlama özellikle, Anayasasının başlangıç kısmı ile 2. maddesinde belirtilen Cumhuriyetin nitelikleri olarak sayılmış ilkeler ve 3,6,14 ve diğer maddeler ile belirlenmiş ilkelere aykırılık olarak ele alınması gerekir ve buradaki sadakat borcu sadece kurumları değil, öğrencileri, öğretmenleri ve denetçileri de kapsamaktadır.

Anayasaya bağlılığın bu biçimde zikredilmesi, bu madde altında ele alınmamış olan diğer bazı ilkelerin bağlayıcılığının da vurgulanmak istemesindedir. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ve kullanılmasına ilişkin düzenlemelerin de yine anayasaya sadakat kapsamında ele alınması gerekecektir. Ayrıca incelenen Atatürk ilke ve inkılaplarına aykırı eğitim yapamama ve Anayasanın 176. maddesinde zikredilen devrim kanunlarına aykırı eğitim yapılmaması da bu yönde değerlendirilecektir.²⁸⁹

Gelişmiş ülkelerde eğitime ve bilime yatırımın en üst seviyede olduğu yapılan araştırmalarda görülmüştür. 1982 Anayasası yapıldığı dönem itibari ile belirli ilkeleri korumaya çalışmakta ve böylece bazı özgürlüklerin kullanılmasında sınırlamalar getirmektedir. Gelişen dünyada tüm bu düzenlemelerin yeniden ele alınması ve hakların önündeki engellerin kaldırılması gerekmektedir.

4. ANAYASA ÖNERİLERİNDE EĞİTİM HAKKI

1982 Anayasası, kamuda bozulan düzen ve barışa karşı oluşan endişe ve tepkinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Belirtilen düşünceden hareketle, 1982 Anayasası'nda, aykırılık iddialarının önüne geçmek maksadıyla bir Anayasada bulunmaması gereken konu ve düzenlemelere yer verilmiştir.

Bir devletin kuruluş belgesi olması sebebiyle Anayasalar farklı bir önem arz etmektedirler ve taşıdıkları önemleri itibariyle sadece hukuki belge olarak kabul

²⁸⁸ Abdullah Sezer, *1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve İlgili Mevzuat*, 1. bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2004, s.135-136

²⁸⁹ Yaşar, a.g.e., s.96

edilemezler. Ayrıca birer siyasal belge anlamına da gelmektedirler. Bu belgelerde hem kişilerin temel hak ve hürriyetleri düzenlenmekte hem de bu haklara ilişkin ülkenin yönetim tarzı kapsamında kamu kudretinin kimin elinde olduğu da ifade edilmektedir. Anayasalarda, iradenin ve kamu gücünün sahibi millet olmalıdır ve düzenlemeler yapılırken kişilerin hak ve özgürlükleri ön plana çıkarılmalıdır. Kamu gücü yetkisi verilirken de esas olarak kişilerin hak ve hürriyetlerinin korunması amaçlanmalıdır. Bu amaçla meydana gelen gelişmelerle paralel olarak Anayasalarda çeşitli düzenlemeler yapılmakta ve bu düzenlemelere temel olması amacıyla çeşitli Anayasa önerileri ortaya konulmaktadır.²⁹⁰

Anayasamızda eğitim ve öğrenim hakkı incelendiğinde temel olarak; eğitimin zorunlu ve parasız olduğu, öğrenim hakkının kapsamının kanunla tespit edileceği ve düzenleneceği, Atatürk İlke ve İnkılapları doğrultusunda çağdaş bilim ve eğitim esasları kapsamında Devletin gözetimi altında eğitim yapılacağı, maddi imkandan yoksun öğrencilere burs imkanı, ve Türkçeden başka hiçbir dilin, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dil olarak okutulamayacağı kapsamlı şekilde düzenlenmiştir.

Eğitim ve öğrenim hakkına ilişkin çeşitli sivil toplum kuruluşları ve Anayasa hukukçuları tarafından öneriler getirilmiştir. Bu öneriler arasında yer alan TÜSİAD'ın 1992 tarihli Anayasa önerisinde, Prof. Dr. Zafer Üskül'ün 1992 tarihli Anayasa önerisinde, Halkın Emek Partisi'nin 1993 tarihli Anayasa önerisinde, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin 2000 tarihli Anayasa önerisinde, Türkiye Barolar Birliği'nin 2001 tarihli Anayasa önerisinde ve Barış ve Demokrasi Partisi'nin 2010 tarihli Anayasa önerisinde; 1982 Anayasası'ndan farklı olarak, Atatürk İlke ve İnkılapları doğrultusunda ibaresine yer verilmeyerek sadece çağdaş bilim ve eğitim esasları kavramına yer verilmiş, eğitim dili konusunda herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiş, öğrenim hakkının kanunla düzenleneceğine ilişkin herhangi bir ibareye değinilmemiş ve herhangi bir düzenleme yapılmamıştır.²⁹¹

²⁹⁰ Şen Ersan, Yeni Anayasa Önerisi, (Çevrimiçi), <https://yeniyanayasa.tbmm.gov.tr/docs/prof-ersan-sen.pdf>, 02.01.2014

²⁹¹ Fazıl Hüsnü Erdem, Yunus Heper, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları ve Anayasa Önerileri*, 1.bs., Ankara, Seta Yayınları, Aralık-2011, s.144-145-146-147-148

Prof. Dr. Zafer Üskül'ün 1992 tarihli Anayasa önerisinde ayrıca, 1982 Anayasası'ndan farklı olarak; “Devlet yurtdışında bulunan vatandaşların öğrenim ve eğitimini sağlamak için gerekli tedbirleri alır.” şeklinde düzenlemeye yer verilmiştir.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin 2000 tarihli Anayasa önerisinde, “İlköğretim, en az sekiz yıl olarak kız ve erkekler için zorunludur” şeklinde düzenleme yapılmış fakat TBB'nin 2001 tarihli Anayasa önerisinde bu ibare, “Temel öğretim, en az on bir yıl olmak üzere kız ve erkek öğrenciler için zorunludur.” şeklinde ifade edilmiştir.

Türkiye Barolar Birliği'nin daha sonra hazırlamış olduğu 2007 tarihli Anayasa önerisinde ise, anaokulu öğreniminin herkese zorunlu olması ifade edilmiş daha önceki öneriden farklı olarak zorunlu eğitim süresi sekiz yıl olarak belirtilmiş ve ayrıca, dil konusunda, “Resmi ve Özel kurumlarda eğitim dili Türkçedir. Eğitim ve öğrenim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile Türkçeden başka dillerde yapılacak derslerin bağlı olacağı esaslar kanunla belirlenir.” değinilmiştir.

Prof. Dr. Ergun Özbudun'un 2007 tarihli Anayasa önerisinde ise, 1982 Anayasası'ndan farklı olarak, Atatürk İlke ve İnkılaplarına yönelik çağdaş eğitim esasları öneriye alınmamış ve “Eğitim ve öğretim, demokratik, laik, çağdaş, bilim ve eğitim esaslarına.....” şeklinde ifade edilmiştir. Öneride 1982 Anayasası ile aynı doğrultuda eğitim ve öğretim dili Türkçe olarak ifade edilmiştir. Başka dillerde eğitim ve öğretim yapılması hususunda ise, demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun düzenlemenin yapılacağı belirtilmiştir. Öneride ayrıca 1982 Anayasası'ndan farklı olarak “Yükseköğretim kurumlarında kılık ve kıyafet serbesttir.” şeklinde düzenlemeye yer verilmiştir.

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) raporunda “Anadili Türkçe olmayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının kamu hizmetlerinden yararlanmasında kendilerine uygun kolaylıklar sağlanacağıının da Anayasa'da kayıt altına alınması gerektiği dile getirilmektedir. Bu çerçevede, ilk ve ortaöğretim kurumlarında eğitim dilinin de Türkçe olması esastır. Ancak resmi dil dışındaki diğer dillerde, o dillerin gelişimini de sağlayacak şekilde düzenlenmiş isteğe bağlı dersler olmalıdır. Ayrıca, Türkçenin dışındaki Türkiye yurttaşlarının anadillerinde eğitim-öğretim yapacak özel eğitim kurumlarının kurulması da anayasal ilkeler

*çerçevesinde serbest olmalıdır. Bu arada, anadili Türkçe olmayan öğrencilerin ilkokula başladıkları yıl resmi dile intibaklarını kolaylaştırmak ve onların anadili Türkçe olan öğrenciler karşısındaki dezavantajlı konumlarını telâfi etmek üzere bazı yasal düzenlemeler yapılması” teklif edilmiştir.*²⁹²

İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER), anadilde eğitimin önündeki tüm engellerin kaldırılmasını ve bunun talep eksensli bir şekilde hayata geçirilmesini istemektedir. Anadilde eğitim ve öğretim bir temel hak olarak tanımlanmakta, devletin bu hakkın imkânlarını sağlaması talep edilmektedir.²⁹³

Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE), raporunda; *“dile dayalı ayrımcılığı ortadan kaldırma ve anadilin eğitimde kullanılmasını sağlama konusunda en ileri öneri yer almaktadır. Buna göre, herkes kültürel, bilimsel, dinî ve sanat faaliyetlerinde anadilini kullanma, anadilinde eğitim, öğrenim ve kamu hizmeti görme hakkına sahiptir. Resmi dilin öğrenilmesi ve öğretilmesi bu hakkın kullanımına engel değildir. Anadilde eğitim ve öğretimi bir temel hak olarak tanımlaması ve devletin bu alandaki yetkisini sınırlandırması nedeniyle sıra dışı olarak görmektedir. Raporda Türkiye, toplumsal barışı tesis etmek ve demokratik standartlarını yükseltmek için, dile dayalı ayrımcılığı ortadan kaldırmalı ve anadilinin eğitimde kullanılmasını sağlamalıdır. Anayasalarda, anadillerinin eğitimde kullanılmasını sağlayacak düzenlemeler iki şekilde yapılabilir: Birincisi, anayasada eğitim diline ilişkin yasaklayıcı bir ibareye yer verilmemesi ve Türkçeden başka dillerde yapılacak olan eğitimin kanuna bırakılmasıdır. İkincisi ise, resmi dilin öğretilmesini bir hak ve görev olarak tanımlayıp, anadillerde de eğitim yapılabileceğini anayasal hüküm haline getirmektir. Azerbaycan, Rusya ve Slovakya Anayasalarındaki ilgili hükümler örnek gösterilmektedir.”*²⁹⁴

²⁹² Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), “Anayasa Komisyon Raporu”, (Çevrimiçi), http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/tesev_anayasa_raporu.pdf, 23 Mayıs 2014

²⁹³ İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER), “Sivil Bir Anayasa İçin Anayasa Teklifi ve Genel Gerekeçesi”, (Çevrimiçi),

http://www.mazlumder.org.tr/haber_detay.asp?haberID=1052, 22 Mayıs 2014

²⁹⁴ Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE), “Vesayetsiz ve Tam Demokratik Bir Türkiye İçin İnsan Onuruna Dayanan Yeni Anayasa”, Ankara-Mayıs-2011, (Çevrimiçi)

<http://www.sde.org.tr/Files/Reports/76486b5fbc7d7de.pdf>, 20 Mayıs 2014

Turgut Özal Üniversitesi taslağına göre, devlete ait ilk ve orta öğretim kurumlarında eğitim dili Türkçe olup, devlet anadillerin öğretilmesi için gereken önlemleri alır. TÖZ üniversitesi taslağında anadili Türkçe olmayanların anadilde eğitim isteğı ile eğitimde Türkçenin kullanılması yolundaki iki ayrı yaklaşım, çift dille eğitim teklifi ile uzlaştırılmaya çalışılmıştır. Buna göre, yeterli sayıda velinin talebi halinde Türkçenin yanında diğeri bir dilin de eğitim dili olarak kullanılmasına imkân tanınmalıdır.²⁹⁵

Memur-Sen Yeni Anayasa önerisinde, “*eğitim dilinin resmi ve özel bütün eğitim kurumlarında ve bütün eğitim düzeylerinde Türkçe olmasına, etnik kimliklerin kendilerine has kültürel, sanatsal veya tarihi formlarının geleceğe aktarılmasına da imkân sağlayacak şekilde anadil öğretimine ilişkin seçeneklere eğitim sisteminde yer verilmesine yönelik bir hükmü içermelidir. Türkçe dışındaki yabancı dillerin ve kişinin ana dilinin öğrenimine ilişkin fırsat ve seçeneklerin kanunla düzenlenmesi öngörülerek, kişilerin anadilini ya da ülkede kullanılan yerel dilleri öğrenme taleplerini yöneltebileceğı resmi ve özel öğretim kurumlarının açılmasını “serbestlik rejimi” içerisinde düzenleyen yasal bir zemin oluşturulmalıdır.*”²⁹⁶

Abant Platformu Anayasa önerisinde, Anadilde Eğitim konusunda üç madde tartışılmış ve benimsenmiştir. Birinci öneri: Anadilde eğitim, temel bir insan hakkıdır. Anayasada anadilde eğitimle ilgili herhangi bir kısıtlayıcı hüküm olmamalıdır. İkinci öneri: Anayasada farklı anadillerde eğitim yapılma hakkı tanınmalıdır. üçüncü öneri: Resmî dilin öğrenilmesi ve öğretilmesi şartı ile herkes eğitimde anadilini kullanma hakkına sahiptir.²⁹⁷

Barış ve Demokrasi Partisi’nin 2010 tarihli Anayasa önerisinde ise 1982 Anayasası’ndan farklı olarak, Atatürk İlke ve İnkılapları şeklindeki ifadeye yer verilmeyerek sadece çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre eğitim yapılacağı ifade

²⁹⁵ Turgut Özal Üniversitesi, “Yeni Anayasa’nın Temel Kodları”, (Çevrimiçi), http://www.turgutozal.edu.tr:80/contents/yeni_anayasanin_temel_kodlari.pdf, 20 Mayıs 2014

²⁹⁶ Memur-Sendikaları Konfederasyonu, “Yeni Anayasa Raporu II”, (Çevrimiçi), <http://anayasaizleme.org/wp-content/uploads/2011/11/Memursen-Yeni-Anayasa-Raporu-II.pdf>, 20 Nisan 2014

²⁹⁷ Abant Platformu, “Yeni Anayasa Taslağı”, (Çevrimiçi), <http://www.abantplatform.org/Haberler/Detay/726/Anayasa%20tasla%C4%9F%C4%B1nda%20radikal%20%C3%B6neriler>, 20 Nisan 2014

edilmiş, temel öğretim on iki yıl olarak zorunlu tutulmuş ve ayrıca dil konusunda, “Herkes ana dilde eğitim hakkına sahiptir.” şeklinde düzenlemeye yer verilmiştir.

CHP anadilde eğitime sıcak baktıklarını ve herkesin kendi anadilini öğrenmesi bir insanlık hakkı olduğu görüşündedirler. Ama anadilde eğitime başlanmasına toplumun hazır olmadığı görüşünün üzerinde durarak zamana bırakılmayı uygun görmekte-dirler.²⁹⁸

MHP ise; “Türkçe’den başka dillerde “anadil” olarak eğitim yapılmasına” tamamen karşı çıkmaktadır. Ancak Mart ayı içerisinde MetroPoll İstanbul’un 39 ilçesinde 1174 kişiyi kapsayan çalışma çarpıcı sonuçlar ortaya çıkardı bu çalışmada, Kürtçe eğitimi ‘hainlik - bölücülük’ olarak gören MHP yönetiminin aksine, parti tabanının yüzde 50’sinin de anadilde eğitime onay verdiği anket sonuçlarındandır. Tüm öneriler kapsamında, Anayasamız’da eğitim hakkı açısından genel olarak, taslaklarda ortak bir eğilim yoktur. Bu noktada Dünyadaki mevcut modellere bakıldığında, tamamen anadilde eğitim yapılmasından başlayıp, istek üzerine o dilin eğitimine yer verilmesine kadar ulaşabilen geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Ayrıca taslakların bazılarında anadil eğitimi ve anadilde eğitim konularının ayrı ayrı ele alınmadığı gözlenmektedir.

²⁹⁸ Mustafa Dağ, Yeni Anayasa’da Ana Dilde Eğitim ve Türkçe, (Çevrimiçi), <http://www.erusam.com/makale.php?id=96> , 22 Mayıs 2014

SONUÇ

Eğitim, geniş anlamda, bireylerin toplumun standartlarını, inançlarını ve yaşama yollarını kazanmasında etkili olan tüm sosyal süreçleri de kapsayan, kişinin yaşadığı toplum içinde değeri olan, yetenek tutum ve diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçlerin tümüdür.²⁹⁹ *Helvetius*'a göre, insanları şekillendirme sanatı bütün ülkelerde hükümetin oluşumuna öyle sıkı sıkıya bağlıdır ki, Devletin bizzat kuruluşunda değişiklik yapmaksızın resmi eğitim alanında dikkate değer, hiçbir değişiklik yapmak mümkün olamaz.³⁰⁰

Teknolojideki gelişmelere bağlı olarak ülkeler arasındaki gelişmişlik farkı gün geçtikçe artmaktadır ve bu gelişmenin itici gücü ülke vatandaşlarına verilen eğitimidir. Bu açıdan tüm ülkeler, aradaki gelişmişlik farklılıkların kapatılması ya da daha da açılması amacıyla, çağdaş teknolojilerin gerektirdiği bilgi toplumunu oluşturma yolunda eğitim sistemlerini geliştirmektedirler. Bu amacın gerçekleşmesi ya da hedeflenen sonuca ulaşılması için tüm ülke vatandaşlarına, uluslararası hukukun kabul ettiği eğitim hakkının sağlanması gerekmektedir.

Temel bir hak olarak eğitim hakkı, herkesin; cinsiyet, ırk, yaş, cinsel yönelim, sosyal veya etnik köken, politik ya da dini görüş vb.. bakılmaksızın, parasız olarak temel eğitimden yararlanması olarak tanımlanabilecektir. Eğitim hakkı uluslararası sözleşmelerle korunan haklardan biri haline gelmiştir. Bugün eğitim hakkı, sadece eğitime erişimi değil aynı zamanda eğitim sisteminin her seviyesindeki ayrımcılıkların kaldırılmasını, eğitimle ilgili minimum standartların belirlenmesini ve eğitim kalitesinin artırılmasını da içerecek şekilde algılanmaktadır. Uluslararası sözleşmelerle eğitim hakkının genişletilmesi bu açıdan önem arz etmektedir. Uluslararası sözleşmelere konu olmasının yanı sıra ülkelerin kendi vatandaşlarına verdikleri değeri göstermesinin en önemli araçlardan biri, onlara modern yöntemlerle, günümüz normlarına uygun, kaliteli ve aynı zamanda ücretsiz bir eğitim

²⁹⁹ Ali Sabancı, vd., Editör Erdal Toprakçı, Ankara, *Eğitbilime Giriş*, Ütopya Yayınları, Ekim-2011, s.14

³⁰⁰ Yaşar, a.g.e., s.33

olanağı sağlamaktır. Toplumsal yaşamda bu denli önemli bir olgu olarak eğitim meselesine birçok ülkenin anayasasında yer verilmiş ve eğitim hakkı genellikle anayasa düzeyinde güvence altına alınmıştır.

İnsanlık için önemi tartışması olan eğitim hakkı; Evrensel ve uluslararası hukuk belgelerinde temel olarak; İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 26'ncı maddesi, Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 33 ve 13'üncü maddesi, Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 28 ve 29'uncu maddeleri ile AİHS'nin Ek 1 No'lu Protokolü'nün 2'nci maddesinde düzenlenmiştir. Bu belirtilenler dışında yine çeşitli sözleşme ve bildirelerle eğitim hakkının saydığımız düzenlemeler kapsamında ele alındığı görülmektedir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, dünya ölçeğinde hak ve özgürlükler çizelgesi öngören ilk belge niteliğindedir. Eğitim hakkı da yine ilk olarak İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 26. maddesinde ifade edilmiştir. Beyanname, hukuken bağlayıcı gözükmeyen yani, içinde müeyyide bulundurmeyen bir düzenlemedir. Bildiride yer alan hak ve özgürlükler, ancak uluslararası antlaşmalara konu olabileceği ölçüde hukuksal bir güç kazanır ve devletlerin uluslararası sorumluluğunu getirir. Uluslararası yaptırımı olmamasına rağmen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, kendisinden sonraki bağlayıcı nitelikteki belgelere örnek teşkil etmiştir.

İnsan Hakları Beyannamesi'nde ; zorunlu eğitim, parasız eğitim yapılması gerekliliğine özellikle vurgu yapılmış ve önemle anne babanın çocuklarının eğitimleri alanını seçmede özgürlükleri ifade edilmiş ayrıca eğitimin temel içeriği de belirtilmeye çalışılmıştır. Eğitim hakkı ile bağlantılı olan, beyannamenin 18 ve 19. maddelerinde, din ve vicdan hürriyeti açısından, serbestçe öğrenme hakkı vurgulanmış yine bilgi ve düşünceler kapsamında araştırma yapma hakkı ifade edilmiştir.,

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşmesi, eğitim hakkı konusunda en geniş düzenlemeyi içeren belgedir. Sözleşmede 13 ve 14. maddelerde düzenlenmiş olan eğitim hakkı kavramı ile İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 26. maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen, düzenleme geliştirilerek, eğitimde; onur

duygusu, herkesin özgür bir toplumda etkin olarak eğitime katılması ve tüm etnik gruplar anlayışı ifade edilmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer almayan eğitim hakkı, başına bir maddenin bu alana özgülenmesi düşüncesiyle, “*mülkiyet hakkı, serbest ve genel seçim ilkesi*” ile birlikte ilk protokolde yerini almıştır. AİHS'ne EK 1 No'lu Protokolün 2. Maddesi'nin birinci cümlesi ile bireye öğrenim hakkını tanımakta daha sonra ikinci cümle ile, anne ve babanın dini ve felsefi inançlarına riayet etme yükümlülüğü getirmektedir. Hukuki dayanakları farklı olmakla beraber söz konusunun iki hak birbiriyle bağlantılıdır, yani ikinci cümle hükmü, birinci cümle hükmü üstüne aşılanmış bulunmaktadır.

Protokolde belirtilen dini ve felsefi inançlar kavramı, bağlantılı olması sebebiyle AİHS'nin, Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü başlıklı 9. maddesi kapsamında AİHM ışığında incelendiğinde, ana ve babanın dil tercihlerinin felsefi ya da dini bir özelliğe sahip olduğunun düşünülmemeyeceğini, ancak protokolün ikinci cümlesinin güvence altına almadığı, eğitimin içeriği alanına girdiğini vurgulamıştır. Bu kapsamda, devletlerin, eğitim ve öğretim alanında anne ve babaların dil tercihlerine değil, sadece dini ve felsefi inançlarına saygı duyması gerekmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önüne giden davalarda, sadece eğitim ve öğrenim hakkından ötürü şikayetçi olduğu çok fazla görülmemektedir. Şikayet mutlaka sözleşmenin birkaç maddesine, yani sözleşmede tanınan birkaç hakka birden ilişkin olmaktadır. Eğitim hakkı, tamamen diğer haklardan ayrıksı ve bağımsız değildir. Bu nedenle, AİHS ile her ne kadar eğitim hakkı özel olarak düzenlenmemiş ise de, sözleşme ve ek protokoldeki tüm hükümler, bir bütün olarak ele alınmalı ve tek parçaymış gibi okunmalıdır.

Tarihte ülkeler arasında en geniş kabul gören, BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi ile diğer düzenlemelerden ayrıksı olarak, 28. maddesinin maddenin 1. fıkrasının e bendi ile okullara düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terk etmenin engellenmesi amaçlanmıştır. Ülkemiz açısından anılan maddenin c bendinde belirtilen çocuğa verilecek eğitimde, anne ve babasının kültürel kimliği, dil değerlerinin dikkate alınması gerektiği, seçmeli ders olarak kişilerin konuştukları dilde eğitim almasının da önünü açabilecektir.

Eğitim alma hakkı kapsamındaki belgelerin büyük çoğunluğu, eğitim hakkının yerine getirilmesi konusunda devletlere, olumlu faaliyetler içine sokan yukmllkler getirirken, bu belgelerle karşılaştırıldığında AİHS'ne Ek 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesi, eğitim hakkını negatif (olumsuz) bir ifade tarzı ile düzenlemiştir. Eğitim alma hakkı kapsamında devletler ayırım gözetmeme ve eşit muamelede bulunma, eğitim hakkının kullandırılması bakımından ayrımcılığı ortadan kaldırma ve fırsat eşitliği yaratma yukmllğ altındadır. Ancak burada ayırım gözetmeme ilkesi meşru farklılaşmaları ve hak eşitmezliklerini düzeltici olumlu eylemleri içermemektedir.

Uluslararası düzenlemelerde ve AİHS ile Ek Protokolde ifade edilen eğitim hakkına, mutlak bir hak olması sebebiyle ayrımcılığın önlenmesi açısından devletlere yukmllkler getirilmiş ve hakkın herkese eşitçe sağlanması yönünde önlemler alınmaya çalışılmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları kapsamında ise eğitim hakkına ilişkin sınırlamalar, bu hakkın bağlantılı olduğu diğer haklarla birlikte değerlendirilmiş ve sınırlamaların, uluslararası düzenlemelere uygun olarak; yasal olması, demokratik toplum gereklerine uygun olması ve sınırlamada meşru bir amacın bulunması gerektiği ifade edilmiştir. AİHM kararlarında ayrıca, eğitim hakkında yönelik sınırlamaların AİHS'nin 17 ve 18. maddeleri kapsamında yapılması gerekliliği ifade edilmiştir.

Türk hukukunda ise eğitim hakkı, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, imparatorluk yapısı içinde, mmet esasına dayanan bir anlayış içinde yani İslami ve belki de daha doğru ifadesiyle geleneği muhafaza ederek eğitimi rasyonelize etme, yaygınlaştırma ve teknoloji üretme amacına uygun olarak planlama çalışmaları yapılmıştır. Eğitimde modernleştirmeye ilişkin adımlar ise ilk defa Tanzimat döneminde yaşanmıştır. 1847 yılında Sultan Abdülmecit'in isteği ile başta sadece İstanbul'daki mekteplerde uygulanmak üzere hazırlanan talimat, günümüzde ilköğretim yönetmeliği olarak ele alınabilecek ilk belge niteliğindedir ve bu talimatta zorunlu eğitim gibi konular düzenlenmiş, derslere katılım zorunlu tutulmuş ve zorunlu eğitimini tamamlamayan çocukların hiçbir iş yerinde ücretli veya ücretsiz çalıştırılmayacağı hüküm altına alınmıştır. Islahat Fermanı ile Müslüman-Gayri Müslüman ayırımının hukuken kaldırılması, cemaat düzeni içerisinde verilen genel eğitimin yavaş da olsa değişmesini sağlamıştır. Fermanla, Meclis-i Vükela (

Bakanlar Kurulu) içinde bir Maarif Nazırına (Eğitim Bakanı) yer verilmesi gerektiği belirtilmiştir. II. Abdülhamit dönemine kadar, sınırlı sayılı insan için var olan modern ve dünyevi eğitim, bu dönemde açılan okullarda nüfusun geneline yayılmıştır. II. Abdülhamit dönemine kadar gerçekleştirilemeyen temel eğitimin ıslahı, padişahın İslamcı bakış açısının din adamlarının korkularının önüne geçmesi ve rejimin baskıcı yapısı ile mümkün olmuştur. Osmanlı döneminde eğitimle ilgili yapılmış olan son düzenleme ise, 1913 tarihli “*Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkatı*” yani, Geçici İlköğretim Kanunu’dur.

Cumhuriyet dönemine geçiş süreci içerisinde, 1921 Anayasası’nda eğitim hakkına ilişkin bir düzenlemem bulunmamasına rağmen, Ankara’da düzenlenen ilk Maarif Kongresinde açılış konuşmasını yapan Mustafa Kemal Paşa eğitim meselesini “*Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyatında en mühim bir amil olduğu kannatindeyim*” şeklindeki sözleriyle gelecekte yapılabilecek değişikliklerde ışık tutmuştur.

1924 Anayasası’ndan başlayarak, sayısız değişikliklerin yaşandığı eğitim alanı, bu ilk Cumhuriyet Anayasası ile gerçek anlamda bir dönüşüme sahne olmuştur. Anayasanın kabul edilmesinin ardından eğitim alanında köklü değişiklikler anayasadan çok kanunlarla yapılmıştır. Yeni Anayasanın ardından aynı yıl Tevhidi Tedrisat Kanunu kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Çıkarılan kanunlarla yapılan değişiklikler sonucu Türk eğitim sistemi adeta yeniden inşa edilmiştir.

1924 Anayasası döneminde çıkarılan, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, tek elden eğitimin ve laik öğretimin ilk belgesidir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile sadece bütün okulların, Milli Eğitim Bakanlığı’na devredilmesi ve böylece hepsinin buraya bağlı bulunmasını sağlayan bir birlik değil, ayrıca ve daha da önemlisi bütün okulların aynı kurallara bağlanması ve aynı programları takip etmesi ile eğitimde birli yani tiplilik sağlanmıştır. Türkiye AİHS’ni imzalarken ve eğitim hakkına ilişkin diğer belgeleri kabul ederken, bu kanuna aykırı olmamak şerhini koymuştur.

1961 Anayasası ilk defa olarak, bugün tartıştığımız konulara ışık tutacak bir biçimde eğitim hakkını düzenlemiş ve sınırlarını çizmiştir. 1924 Anayasası’ndan ayrı olarak, Anayasada üniversitelerin de ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

1982 Anayasası döneminde ise, eğitim hakkı açısından, geçmişte yaşanan öğrenci olaylarından dolayı bu hakkın düzenlenmesi yerine, sınırlandırılması amacı güdülmüştür. Eğitime ilişkin asıl düzenleme olan 42. maddede, parasız ve zorunlu ilköğretim düzenlenmekle birlikte; eğitim hakkı “*Anayasa’ya sadakat borcu*” ile sınırlandırılarak düzenlenmiş, Türkçe dışındaki anadillerde eğitim yasaklanmıştır. Anayasaya göre, eğitim ve öğretim, “*Atatürk ilkeleri ve İnkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve esaslarına göre*”, devletin gözetimi ve denetimi altında yapılacaktır.

1961 Anayasasında Atatürk İlke ve İnkılapları ifadesi yer almazken, bu ifade 1982 Anayasasına eklenmiştir. Atatürk İlke ve İnkılaplarına bağlılığın aynı zamanda Anayasaya bağlılık olarak adlandırılabilirdiği düşüncesi ile bu ilke Avrupa kuralları ile yargı organlarına nazaran eğitim sistemimizin en temel zaafını göstermektedir. Çalışmamızda da belirtildiği üzere 1982 Anayasası’nın 42. maddesine getirilen hiçbir öneride bu ilkenin bulunmadığı sadece çağdaş medeniyetler ibaresinin yer aldığı görülmektedir ve bu ilkenin Anayasamızda bulunması ayrıca eğitim hakkına ilişkin bir sınırlama hükmü olarak da anlaşılabilir.

Eleştirdiğimiz, Atatürk İlke ve İnkılapları ifadesi dışında yine Anayasamızda eğitim hakkı için öngörülen bir diğer bir eleştiri hükmü ise “*Anayasaya Sadakat*” hükmüdür. Bu hükmün bulunması Anayasa yapıcılarının, temel haklara kısır bir şekilde yaklaştıklarını göstermektedir. Hem Anayasa hem de buna bağlı olarak eğitim hakkına yönelik çıkarılan kanunlarda sınırlamalar yetmediği gibi ayrıca bu şekilde genel bir sınırlama nedeni öngörülerek her yandan eğitim hakkı kavramı sarılmaya çalışılmıştır. Bu şekilde bir hüküm ile sadece Anayasadaki diğer haklar bağlamında kalınmayarak Devrim Kanunlarına aykırı eğitim yapılmaması dahi bir sınırlama olarak karşımıza çıkabilecektir. Bu nedenle gelişen süreçte Anayasamızda eğitim hakkı kavramı yeniden ele alınarak bu genel sınırlama nedeni ortadan kaldırılmalıdır.

Anayasamızın 42. maddesinde, özel okullarının kurulmasını serbestliği düzenlenmiştir. Düzenlemenin gerçek anlamı aslında özel okulların müfredat ve eğitim açısından devlet okullarından aşağıda olmaması anlamına gelmekteyken Türkiye’de özel okullar devlet müfredatını takip etmekle beraber bu alanın dışına

çıkamamaktadırlar. Uluslararası düzenlemelerde eğitim hakkı kapsam açısından belirtilmiş ve ifade edilen kapsamın dışına çıkılmadığı sürece bu hakkın sınırlandırılmaması gerektiği vurgulanmıştır. Eğitim hakkının bir unsuru olan özel okullar hususunda ülkemizde dersaneler ayrıca yer tutmaktadırlar. Günümüzde her ne kadar siyasal iktidar tarafından bu kurumların dönüştürülmesi adı altında düzenlemeler yapılmakta ise de, kanaatimce bu anlayış eğitim hakkına aykırı olduğu gibi çalışmamızda belirtildiği üzere, Çalışma ve Sözleşme Hürriyeti ile Teşebbüs Hürriyeti'ne de aykırıdır. Eğitim hakkı aynı zamanda bir özgürlüktür. Bu nedenle dersanelere herkes kendi seçimi sonucunda eğitime yardımcı olacağı düşüncesi ile gitmektedir. Uluslararası düzenlemelerde, Devlet tarafından koyulan asgari eğitim standartlarına uygun tüm eğitim kurumlarının açılmasının ülkeler tarafından engellenmemesi gerektiği önemle ifade edilmiştir. Bu kapsamda, kanaatimce, eğitimde ayrımcılık yapılmadığı sürece, bu kurumlara ilişkin devlet zoruyla düzenlemeler yapılması hukuka uygun olmayacaktır.

Ülkemizde, “*Türkçe*” eğitim dili olarak öngörülmüş ve başka hiçbir dilde, Türk vatandaşlarına, ana dilleri olarak eğitim ve öğretim yapılamayacağı ifade edilmiştir. Bilindiği üzere bu çerçevede bir kısım çevreler tarafından bu hüküm eleştirilmekte ve özellikle ana dilleri “*Kürtçe*” olan vatandaşlar olduğu ifade edilerek bu açıdan eğitimde Kürtçe dilinin ana dil olarak bazı bölgelerde okutulması gerektiği vurgulanmaktadır. Kanaatimce bu talep yerinde değildir. Ana dilde eğitim ülkemizde sadece azınlıklar için öngörülmüştür. Azınlık kavramının uluslararası tanımı her ne kadar tam olarak yapılamamış ise de, bir ülkede yaşayan vatandaşların azınlık olabilmesi için, ülkedeki diğer yaşayanlar tarafından azınlık olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Kürtler hiçbir zaman ülkemizde azınlık olarak görülmemiş ve bu şekilde muameleye tabi tutulmamışlardır. Bölgesel ekonomik ya da gelişmişlik farklılıklarının oluşması azınlık içinde olma hali olarak anlaşılamayacaktır. Azınlık olabilmek için taşınması gereken bir diğer unsur ise, vatandaşların kendilerini bu statüde kabul etmesi gerekliliğidir. Bu açıdan da Kürtler zaten kendilerini azınlık olarak görmemektedirler. Kaldı ki, Türkiye’de uluslararası hukuk tarafından azınlık olarak kabul edilen gruplar ayrıca tanımlanmıştır. Bunların dışında, herhangi bir dini, felsefi, dilsel ya da etnik açıdan, Türkiye açısından tanımlanan ve herhangi bir meşru vasıtası ile tanımlanması mümkün olan başka bir azınlık grubu bulunmamaktadır.

Çalışmamızda belirttiğimiz üzere, AİHM kararlarında da eğitimde tek bir dilin öngörülmesi, eğitim hakkı açısından engel olarak görülmemiştir. “*Belçika’da Eğitim Dili*”³⁰¹ davası sonucunda, AİHM’si, “*çocuğun kendi ana dili olan Fransızca dışındaki bir dilde ağırlıklı olarak eğitim görmesini öngörme, çocuğun asimile olmasını neticelendirmeyecektir.*” Görüleceği üzere, bırakın devletin eğitim dili konusunda tek bir dil öngörülmesi, ana dil dışında başka bir dilde eğitim görme dahi AİHM’ye göre asimilasyon olarak görülmemektedir. Bu açıdan AİHM kararları ışığına, devletlerin eğitim ve öğretim alanında anne ve babaların dil tercihlerine göre düzenleme yapması zorunluluğu bulunmamaktadır ve bu açıdan da ana dilde Kürtçe eğitim dili kabul edilmeyecek sadece eğitim özgürlüğü çerçevesinde seçmeli ders olarak “*Kürtçe Dil Dersi*” düzenlenebilecektir.

1924 ve 1961 Anayasaları döneminde en azından teorik olarak ihtiyari olan din ve ahlak eğitim ve öğretimini 1982 Anayasası’nın 24. maddesi ile zorunlu kılınmış ve madde gerekçesinde, “*3. fıkra hükmüne göre, istismar ve suiistimali önlemek amacıyla din ve ahlak eğitim ve öğretimi devlet denetimi ve gözetimi altına alınmıştır. Keza bu eğitim, ilk ve ortaöğretim de zorunludur. Gayrimüslimler, bu zorunlu eğitim dışında bırakılmıştır.*” şeklinde belirtilmiştir. Ülkemizde din eğitimi, açısından okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi zorunlu dersler arasında yer almaktadır. Maddenin düzenlenişi bakımından Müslüman olamayanlar açısından bir sorun bulunmasa da Sünni olmayan diğer Müslüman mezhepleri açısından sorunlar bulunmakta ve ülkemizde bu husus özellikle aleviler tarafından dile getirilmektedir. Bu sorun açısından kanaatimce diğer mezheplerin inanışlarının da dikkate alınması gerekmektedir. Almanya, Belçika, Danimarka ve İspanya gibi bazı Avrupa ülkelerinde, dün eğitiminde serbestlik ve din eğitimi konusunda ailelerin dini inançlarına uygun olarak eğitim verileceği Anayasalarında düzenlenmiştir. Uluslararası hukukta da bu yönde kabul gören hükümler bulunmaktadır. AİHM’nin kararlarında da yine, bu husus irdelenerek, devlet tarafından düzenlenen müfredatın, öğrenciye objektif bir bakış açısı kazandırması gerekliliği vurgulanarak, devletlere objektif ve eşit koşulları sağlama yükümlülüğü verilmiştir. Bu açıdan da ülkemizde, Sünni olmayan Müslümanlar hatta Kemal Gözler’in makalesinde belirtildiği gibi her

³⁰¹ bknz, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 23.07.1968 Tarih, Seri A No: 6 Sayılı, “*Belçika’da Eğitim Dili Davası*”

insan için için de “*din dersi öğretimi*” kendi inanışlarına uygun olarak seçimlik şekilde verilmeli ve bu yönde düzenlemeler yapılmalıdır.

Ülkemiz açısından bir diğer sorun ise okullarda ya da kamu kurumlarında baş örtüsü takılmasıdır. Daha önceki dönemlerde türbanla okula girmek isteyen bir öğrenci okula alınmaması üzerine, Türkiye’de iç hukuk yollarını tüketerek AİHM’ne başvurmuştur. AİHM, bu başvuru sonucunda, “*Üniversitelerdeki başörtüsü yasağının, başvuruyu yapanın üniversiteye kayıt yaptırmadan önce de var olduğu başvuranın kayıt yaptırdığı tıp fakültesinde giyim konusunda öğrencilerin uyması gereken kurallar olduğunu.....*” belirterek Eğitim hakkına ilişkin herhangi bir hukuka aykırılık tespit etmemiştir. AİHM önüne gelen başvuruları o ülke kanunları ve AİHS ile bağlı protokoller kapsamında değerlendirmektedir. Daha önce de çalışmamızda belirtildiği üzere eğitim hakkı konusunda AİHS ve Ek 1 No’lu Protokol’de herhangi bir sınırlama maddesi bulunmamaktadır. Bu açıdan değerlendirme yapılamayarak ülke yasalarında zaten var olan bir düzenleme gereği bu başvuru mahkeme tarafından red edilmiş ise de, kanatimce bu karar yerinde değildir. Daha önce mahkeme başka bir davada “*devletlerin eğitim ve öğretimde anne ve babaların dil tercihlerine değil, sadece dini ve felsefi inançlarına saygı duyması gerekir*” şeklinde karar vermiştir. Bu kapsamda Türk öğrencisi için verilen karar çelişkilidir ve hukuka uygun değildir.

Ülkemizde zaten son dönemde yapılan kılık kıyafet yönetmeliklerindeki değişikliklerle³⁰² de bu kararın yasal bir meşru zemini kalmamıştır. Ayrıca Danıştay 8. Dairesi’nin 2012/11333 Esas Sayılı kararı ile de bu tarz bir sınırlamanın herhangi bir yönetmelikle dahi yapılamayacağı, “*Dayanağı üst hukuk normunda herhangi bir kısıtlama ya da engelleme bulunmadığı halde bu tarz bir sınırlama, Anayasa ve tarafı olduğumuz uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınmış olan Din ve Vicdan Özgürlüğünün ihlal edilmesi sonucunu doğuracaktır.*” şeklindeki kararlar ifade edilmiştir. Eğitim hakkının diğer tüm özgürlüklerle beraber ele alınması gerekmektedir. Danıştay’ın gerekçesi kapsamında da okullarda kişilerin baş örtüsü takma özgürlüğü hüküm altına alınmış ve ülkemiz açısından bu sorun aşılmıştır.

³⁰² Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmelik’te yapılan,04.10.2013 Tarihinde Yapılan Değişiklik

Bu kapsamda sonuç olarak;

-Eğitim devletçe herkese eşit bir şekilde sağlanmalıdır.

-Eğitim hakkı konusunda devletler dzenleme yapabilirler. Bu dzenleme yetkisi sınırsız olamayıp, uluslararası dzenlemeler kapsamında, bağlantılı olduğu diğer haklarla beraber ele alınmalıdır.

-Eğitimde tek bir dil dzenlemesinin uluslararası hukuka aykırı olmadığı anlaşılmıştır.

-Ders programları belli fikirleri veya belli bir davranışı sağlamaya ynelik olmamalıdır.

-Eğitim hakkı konusunda Anayasamızdaki, “Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda” şeklindeki sınırlama ifadesi kaldırılarak sadece çağdaş eğitim düzeyi kavramı kalmalıdır.

-Genel bir sınırlama olarak öngörülen ve eğitim hakkına ynelik uluslararası dzenlemeler ile uyuşmayan “Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.” şeklindeki fıkranın kaldırılması gerekmektedir.

-Müslümanlık dinine mensup olup Sünni mezhebine tabi olmayan diğer mezhepler açısından “Din Kültürü ve Ahlak” Bilgisi dersi öğretimi herkesin kendi inanışlarına uygun olarak seçimlik şekilde verilmelidir.

-Devletin belirlediği asgari şartlar sağlandığı ve eğitimde ayrımcılık yapılmadığı sürece, özel eğitim kurumlarına devlet zoruyla dzenlemeler yapılmamalıdır.

-Eğitim hakkı ve tüm özgürlükler açısından dayanağı üst hukuk normunda herhangi bir kısıtlama ya da engelleme bulunmadığı halde kişilerin dini ve felsefi inançlarına uygun olan, kılık ve kıyafetlerine ynelik sınırlayıcı dzenlemeler yapılmamalıdır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR VE MAKALELER

Akçabay, F., (2013) *Hukuk Eliyle Talim ve Terbiye Toplumsal Değişme ve Hukuk İlişkisi Çerçevesinde Zorunlu Eğitim*, Birinci Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık A.Ş.

Aksanyar, N., (2007), *Demokrat Partinin Din Politikalarının Türk Basınında Yansımaları*, Sayı:11, Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi,

Akyüz, Y., (1994), *İköğretimde Nisan 1847 Talimatı*, Sayı:5, Ankara, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi

Alkan C.. (2001), *Türk Milli Eğitim Sisteminin 2000'li yıllarda Yeniden Yapılanmasının Temel Esasları Eğitimde Yansımalar VI*, Ankara, H.H. Tekışık Eğitim Araştırma Geliştirme Merkezi Yayınları,

Alpkaya, G., (2000), *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler*, Ankara, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları

Ataman, H., (2008), *Eğitim Hakkı ve İnsan Hakları Eğitimi*, Birinci Baskı, İzmir, İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayını

Atar, Y., (2009), *Türk Anayasa Hukuku*, Konya, Mimoza Yayınları

Ayhan, H.. (1995), *Eğitime Giriş*, İstanbul, Şule Yayınları

Başaran İ. E.. (1992), *Eğitime Giriş*, Ankara, Sevinç Matbaası

Bayraktar M. F.. (1984), *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetler*, İstanbul, MÜİFAV Yayınları

Bıçak, V., (2003), *Avrupa İnsan Hakları Mahkemeleri Kararları Işığında İfade Özgürlüğü*, Ankara, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınevi,

Bilir, F., (2006), *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Yapısı ve 14 Nolu Protokol*, Cilt 55, Sayı:1, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

Büyükcan, T. vd., (2011), *Avrupa Birliği Üyesi Ülkeler, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Eğitim İle İlgili Düzenlemeler*, TBMM Araştırma Merkezi

Çelik, Z.. (2013), *Anadilde Eğitim: Dünyada Yaygın Uygulama Modelleri*, Sayı 21, SETA Perspektif

Cengiz, O., (1996), *İnsan Hakları Hukuku'nda İşkence Yasağı*, 1. Baskı, İzmir, İzmir Barosu İnsan Hakları Hukuku ve Hukuk Araştırmaları Merkezi Yayınları

Çalışkan, A., (2007), *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim ve Öğrenim Hakkı*, C.XI, Sayı-4, EÜHFD

Çallı Y., (2009), *Türk Anayasa Hukuku'nda Eğitim Hakkı*, Ankara, Yüksek Lisans Tezi

Çeçen, A., (2000), *İnsan Hakları*, 3.Basım, Ankara, Savaş Yayınevi 2000

Çınar ,İ., (2013), *Ulusal Dil, Ana Dili ve Eğitim Dili Konulu Çalışma*

Demirtaş, Z., (2007), *Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi*, Cilt:17, Sayı 1, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Dilaver, H., (2003), *Tanzimat Dönemi Başlarında İlköğretimin Önemi ve Halka Duyurulması*, Sayı:132, Milli Eğitim Dergisi

Doğan, M.. (1999), *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, İz Yayıncılık

Döner, A., (2003), *İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi*, Ankara, Seçkin Yayınları

Duterte, G., (2003), *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler*, Almanya, Avrupa Konseyi Yayınları

Ercan, K., (2012) *Uluslararası Hukuk Belgelerinde ve Dünya Anayasalarında Resmi Dil ve Eğitim Dili*, Analiz No:2, Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı

Erdem, F., Heper, Y., (2011), *Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları ve Anayasa Önerileri*, I. Baskı, Seta Yayınları,

Erden M., vd., (2006), *Erken Çocuklukta Farklılıklara Saygı Eğitimi El Kitabı*, 1. Basım, İstanbul, Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı

Eren, A.,(2013), *Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme*

Ergün, M., (2011), *Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları*, Ankara, Pegem Akademi Yayınları

Eskicumalı, A., (2003), *Eğitim ve Toplumsal Değişme*, Cilt 19, No:2, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi

Göçer, M., (2009), *İnsan Haklarının Korunması ve Birleşmiş Milletler*, Ankara, Nobel Yayın

Gök, F.. (2001), *Eğitim Hakkı Bağlamında Anadilinde Eğitim*, Hakemli Makale, Eğitim-Bilim-Toplum Dergisi

Gözler, K., (2010), *1982 Anayasası'na Göre Din Eğitimi ve Öğretimi*, Ankara, Adalet Yayınevi

Gözler, K., (2013), *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa, Ekin Kitabevi

Gözlügöl, S., (2002), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuzun Etkisi*, Ankara, Yetkin Yayınları

Gözübüyük, Ş., Gölcüklü, F., (2013), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yönetimi*, Genişletilmiş 10. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi

Gözübüyük, Ş., Kili, S., (2006), *Türk Anayasa Metinleri*, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları

Gözübüyük, Ş., (2011), *Açıklamalı Türk Anayasaları "1876-1921,1924,1961,1982" Yapılışları, Özellikleri ve Yapılan Değişiklikler*, 7. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi

Gözübüyük, Ş., (2013), *Anayasa Hukuku*, 17. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi

Günaydın, A., (2009), *Uluslararası Belgeler ve Türk Hukuku'nda Çocuğun Eğitim Hakkı*, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Kaboğlu, İ., (2005), *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul, Legal Yayıncılık

Kafadar, O., (2007), *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları*, 3. Cilt, İstanbul, İletişim Yayınları

Kapani, M., (2011), *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, Ankara, Bilgi Yayınevi

Kapani, M., (2013), *Kamu Hürriyetleri*, 7. Baskı (Tıpkı Basım, Ankara, Yetkin Yayınevi

Kaplan, İ., (2011), *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi*, İstanbul, İletişim Yayınları

Kaynar, R., (2003), *Türkiye'yi Laikleştiren Yasalar: 3Mart 1924 Tarihli Meclis Müzakereleri ve Kararları*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları

Mutlu, D., (2013), *Sosyal Hakların Uluslararası Korunması: Taraf Devlet Temeline Dayalı Sistemler ve Türkiye*

Oğuzkan, A. F.. (1974), *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları,

Okçabol R., (1993), *Özgürlükler Hukuku: İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı*, İstanbul, Güncelleştirilmiş Beşinci Baskı, Afa Yayınları

Okçu D., (2007), *Eğitim Hakkı ve Tarihsel Gelişimi*, Cilt IV, Sayı I , Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi

Oran, B., (2001), *Küreselleşme ve Azınlıklar*, 4. Baskı, Ankara, İmaj Yayınevi

Öden, M., (2003), *Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi*, Ankara, Yetkin Yayınları

Özer, İ., (2011), *Cumhuriyet Döneminde Devrimler, Toplumsal Yaşama Etkileri ve Gündelik Hayat*, Bursa, Dora Yayıncılık

Sabancı, A., vd., (2011), Editör Erdal Toprakçı, Ankara, *Eğitilime Giriş*, Ütopya Yayınları

Sancar, M.. (2001), *Demokrasi-İnsan Hakları-Hukuk Devleti; Zorlu Bir Birlikteliği Çözümleme Denemesi*, , No: 87, Toplum ve Bilim Dergisi

Sancar, M., (2001), *Demokrasi-İnsan Hakları-Hukuk Devleti; Zorlu Bir Birlikteliği Çözümleme Denemesi*, No: 87, Toplum ve Bilim

Sezer, A., (2004), *1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve İlgili Mevzuat*, 1. Basım , İstanbul, Beta Yayınları

Soysal, M., (1997), *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, 4. Baskı İstanbul, Gerçek Yayınevi

Sönmez, V., (2010), *Eğitim Felsefesi*, 10. Baskı, Ankara, Anı Yayıncılık

Şen E, (2010), *Yeni Anayasa Önerisi*

Şişman, M., (2010), *Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi*, Ankara, Pegem Akademi Yayınları

Tanör, B., (1994), *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, İstanbul, BDS Yayınları

Tanör, B., (2013), *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınlar

Tanör, B., (2010), *İki Anayasa 1961-1982*, İstanbul, XII Levha Yayınları

Terzioğlu, S., (2007), *Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı*, Ankara, Alp Yayınevi, 2007

Tunç, H., (2012), *Türkiye de Anayasa Yenileme Süreci ve Temel Sorunlar*, Ankara, Berikan Yayınevi

Uluğ, F., (2000), *Eğitim Hakkının Kullanımı Sorunu*, Türkiye'de İnsan Hakları, Ankara, No:301, 1. Baskı , TODAİE Yayınları

Uyar, L., (2006), *Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yorumları*, 1. Basım, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Uygun, O., (1992), *1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Temel Rejimi*, İstanbul, Kazancı Yayınları

Ülker, İ., (2010), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Türk Anayasa Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü*, Konya, Yüksek Lisans Tezi

Vatandaş, C., (2010), *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Toplumsal Değişim Aracı Olarak Eğitimin Modernleştirilmesi*, Sayı:42, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları,

Yaşar, N., (2000), *İnsan Hakları Avrupa Sisteminde ve Türk Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü*, İstanbul, Filiz Kitabevi

Yaşar, B., (2000), *Tanzimat ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları*, Sayı:11, Ankara, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*

Yılmaz, M.. (2000) , *Türk Atasözlerinde Eğitim Anlayışı*, Cilt 3, Sayı 1–2 Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi

Yücel, H., (2011), *İyi Vatandaş İyi İnsan*, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları

Velidedeoğlu, H. V.. (1990), *12 Eylül Karşı Devrim*, İstanbul, Evrim Yayınları

İNTERNET KAYNAKLARI

Abant Platformu, “Yeni Anayasa Taslağı”, (Çevrimiçi),

<http://www.abantplatform.org/Haberler/Detay/726/Anayasa%20tasla%C4%9F%C4%B1nda%20radikal%20%C3%B6neriler>, 20 Nisan 2014

AİHM'nin Temel ve Diğerleri-Türkiye Davası Özeti, (Çevrimiçi),

<http://50.63.212.106/files/aihm/ekler/1249.pdf>, 25.12.2013

“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 07.12.1976 Tarih Seri A No: 23 Sayılı “*Kjeldsen, Busk Madsen ve Pedersen Kararı*”, (Çevrimiçi),[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57509#%22itemid%22:\[%22001-57509%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57509#%22itemid%22:[%22001-57509%22]}), 21 Ağustos 2014

“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 13 Ağustos 1981 Tarih Seri A No. 44 Sayılı “*Young, James ve Webster Davası*”, (Çevrimiçi),[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57608#%22itemid%22:\[%22001-57608%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57608#%22itemid%22:[%22001-57608%22]}), 21 Ağustos 2014

“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 25.05.1993 Tarih Seri A No. 260-A Sayılı “*Kokkinadis-Yunanistan*” Kararı, (Çevrimiçi), http://www.turkhukuksitesi.com/makale_465.htm, 20 Temmuz 2014

“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 29.06.2004 Tarih Seri A No. 44774/98 Sayılı “*Leyla Şahin-Türkiye*” Kararı, (Çevrimiçi),

<http://bianet.org/bianet/kultur/74724-leyla-sahin-karari-aihme-ictihat-oldu>, 20 Temmuz 2014

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 09.10.2007 Tarih Seri A No: 1448/04 Sayılı “*Hasan Zengin ve kızı Eylem Zengin/Türkiye*” Davası, (Çevrimiçi), <http://www.aihmiz.org.tr/?q=tr/content/zengin-karari>, 18 Temmuz 2014

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 07.12.1976 Tarih Seri A No: 23 Sayılı “*Kjeldsen, Busk Madsen ve Pedersen Kararı*”, (Çevrimiçi),

[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57509#%22itemid%22:\[%22001-57509%22\]](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57509#%22itemid%22:[%22001-57509%22])}, 21 Ağustos 2014

“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 25.09.1982 Tarih Seri A No: 76 Sayılı “*Campbell et Cosans-İngiltere*” Kararı, (Çevrimiçi), [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57455#%22itemid%22:\[%22001-57455%22\]](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57455#%22itemid%22:[%22001-57455%22])}, 18 Temmuz 2014

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 31451/03 numaralı “*Açık ve Diğerleri- Türkiye*” Kararı, (Çevrimiçi),

http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/data/Insan_Haklari_Bulteni-6.pdf, 25.12.2013

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 13.11.2008 Tarih, 64119 Numaralı ve 76292/01 Sayılı “*Kayasa-Türkiye*” Kararı, (Çevrimiçi), <http://www.yargitay.gov.tr/aihm/upload/76292-01.pdf>, 11 Temmuz 2014

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin "*Osman Özçelik ve Diğerleri-Türkiye Davası*" Kararı, (Çevrimiçi),

<http://www.hukukrehberi.net/Details.aspx?Status=Link&id=165>,
25.12.2013

"Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 29.06.2004 Tarih Seri A No. 44774/98 Sayılı "*Leyla Şahin-Türkiye*" Kararı, (Çevrimiçi),
<http://bianet.org/bianet/kultur/74724-leyla-sahin-karari-aihme-ictihat-oldu>, 20
Temmuz 2014

Bülent Çol, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Eğitim Hakkı", (Çevrimiçi), <http://www.chveneburi.net/tr/default.asp?bpgpid=1248&pg=1> 05 Ekim 2013

Davut Okçu, "Eğitim Öğretim ve Edep Arasındaki İlişkiler", (Çevrimiçi), <http://www.ilkadimdergisi.com/148/kapak-davutokcu.htm>, 22 Temmuz 2014

Dulkadir Mutlu, "Sosyal Hakların Uluslararası Korunması: Taraf Devlet Temeline Dayalı Sistemler ve Türkiye" (Çevrimiçi) ;
www.abchukuk.com/makale/sosyalhak.doc, 16 Aralık 2013

"*Dünyada Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni imzalamayan sadece iki ülke bulunmaktadır, bunlar; ABD ve Somali'dir*", (Çevrimiçi),

<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/137-160.pdf>, 17
Aralık 2013

"Eğitim Kavramı Üzerine-1", (Çevrimiçi),

<http://tebesirtozu.blogcu.com/2007564/>, 20/08/2014

"Eğitim ve Toplumsal Anlayış", (Çevrimiçi),

<http://ipsikoloji.wordpress.com/2007/04/01/egitimve-toplumsal-anlayis/>,
21 Ağustos 2014

Elif Özerman, “Avrupa’da Dil Hakları”, (Çevrimiçi),

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:1gInxQ2v60wJ:www.hyd.org.tr/staticfiles/fles/dil_haklari_genel_cerceve.doc+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr, 26 Aralık 2013”

Engin Karadağ, Nihat Çalışkan, “Eğitim Öğretim Sürecinde Dramanın Yönteminin Yeri ve Önemi”, (Çevrimiçi),

<http://www.istekkart.com/edu7dergi2/edu7/makale3.doc>, 18 Ağustos 2014

Ergun Özbudun, “Anayasa Profesörü Ergun Özbudun'dan Dershanelerle İlgili Çarpıcı Mütalaa”, (Çevrimiçi), <http://gundem.bugun.com.tr/anayasanin-8-maddesine-aykiri-haberi/1137454>, 12 Haziran 2014

Ergun Özbudun, “Anadilde Eğitim Mi? Ana Dilde Öğretim Mi?”, Star Gazetesi, 23.01.2012, (Çevrimiçi),

<http://www.ozgurcerkes.com/?Syf=26&Syz=94135>, 04 Haziran 2014

Ersan Şen, Yeni Anayasa Önerisi, (Çevrimiçi),

<https://yeniayanayasa.tbmm.gov.tr/docs/prof-ersan-sen.pdf>, 02.01.2014

Hamza Yaman, “Eğitim Hakkı”(Çevrimiçi),

<http://www.turkhukuk sitesi.com/hukukforum/artshowarticle.php?s=1ef75e0d8c95809d80d2dc81424c337e&id=22>, 30 Temmuz 2014

İkram Çınar, “Ulusal Dil, Ana Dili ve Eğitim Dili Konulu Çalışma”, (Çevrimiçi), <http://www.egitirim.gen.tr/site/arsiv/49-15/258-ikram-ana-dili.html>, 16 Aralık 2013

İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER), “Sivil Bir Anayasa İçin Anayasa Teklifi ve Genel Gerekçesi”, (Çevrimiçi),

http://www.mazlumder.org.tr/haber_detay.asp?haberID=1052, 22 Mayıs 2014

Kemal Gözler, “1982 Anayasası’na Göre Din Eğitim ve Öğretimi”, (Çevrimiçi), www.anayasa.gen.tr/din-egitimi.htm, 28 Mayıs 2014

Kerem Altıparmak, Onur Karahanoğulları, PYRRHUS Zaferi: Leyla Şahin/Türkiye, s.14, (Çevrimiçi),

<http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/karahan/makaleler/turban.pdf>,
18/08/2014

Mehmet Turhan, *Anayasamız ve Demokratik Toplum Düzeninin Gereklere*, (Çevrimiçi),

http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg8/mturhan.pdf,
03 Haziran 2014

Memur-Sendikaları Konfederasyonu, “Yeni Anayasa Raporu II”, (Çevrimiçi), <http://anayasaizleme.org/wp-content/uploads/2011/11/Memursen-Yeni-Anayasa-Raporu-II.pdf>, 20 Nisan 2014

Milli Eğitim Bakanlığı, “Çocuk Hakları Konulu Çalışması”, (Çevrimiçi)

http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/52/01/966505/dosyalar/2013_04/16092327_cocukhaklari.pdf, 17 Aralık 2013

Mustafa Dağ, Yeni Anayasa’da Ana Dilde Eğitim ve Türkçe, (Çevrimiçi),

<http://www.erusam.com/makale.php?id=96> , 22 Mayıs 2014

Nurcan Kaya, “Türkiye’nin Eğitim Sisteminde Azınlıklar ve Ayrımcılık: Kavramsal Çerçeve ve Temel Sorunlar”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi, (Çevrimiçi),

<http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/ayrimcilikanakitap.pdf>, 12 Mayıs 2014

Özcan Özbey, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında İfade Özgürlüğü Kısıtlamaları”, (Çevrimiçi) s.40 <http://tbddergisi.barobirlik.org.tr/m2013-106-1269>, 25 Aralık 2013

Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE), “Vesayetsiz ve Tam Demokratik Bir Türkiye İçin İnsan Onuruna Dayanan Yeni Anayasa”, Ankara-Mayıs-2011, (Çevrimiçi)

<http://www.sde.org.tr/Files/Reports/76486b5fbe7d7de.pdf>, 20 Mayıs 2014

TBMM, “İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Raporu”, (Çevrimiçi)

<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/137-160.pdf>, 17 Aralık 2013

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), “Anayasa Komisyon Raporu”, (Çevrimiçi),

http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/tesev_anayasa_raporu.pdf, 23 Mayıs 2014

Turgut Özal Üniversitesi, “Yeni Anayasa’nın Temel Kodları”, (Çevrimiçi),

http://www.turgutozal.edu.tr:80/contents/yeni_anayasanin_temel_kodlari.pdf, 20 Mayıs 2014

EK

1.1. ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Soyisim, İsim: Koçyiğit, Savaş

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 15/11/1986

Medeni Hali: Bekar

Telefon Numarası: 0506 393 60 65

E-Posta: svskcygt@hotmail.com

EĞİTİM

DERECE	KURUM	MEZUNİYET YILI
Lisans	İstanbul Üniversitesi	2008
Lise	Polatlı Anadolu Lisesi	2004

İŞ DENEYİMİ

YIL	YER	POZİSYON
2010-2011	Adalet Bakanlığı	Stajyer Hakim-Savcı
2011-halen devam ediyor	HSYK	Hakim

Yabancı Dil

Orta Derecede İngilizce (KPDS: 51)

Hobiler

Futbol oynamak, kitap okumak, sinema